

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
КАФЕДРА ТУРИЗМУ ТА ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА**

**М. В. Белобородова, Л. С. Безугла, А. В. Бессонова,
Л. А. Бондаренко, Т. В. Герасименко**

**ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ
ТУРИСТИЧНО-
РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ**

Монографія

Дніпро
Журфонд
2024

УДК 338.486.1(075.8)

B26

Рекомендовано до видання Вченою радою

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
(протокол № 11 від 20 вересня 2024 року)

Рецензенти:

Матвійчук Л.Ю. – д.е.н., професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету;

Крупіца І.В. – д.е.н., доцент, професор кафедри туристичного бізнесу та рекреації Одеського національного технологічного університету;

Красовська О.Ю. – д.е.н., професор, професор кафедри маркетингу Національного технічного університету «Дніпровська політехніка».

B26 Вектори розвитку туристично-рекреаційних систем Дніпропетровської області / М.В. Белобородова, Л.С. Безугла, А.В. Бессонова, Л.А. Бондаренко, Т.В. Герасименко ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». – Дніпро: Журфонд, 2024. – 186 с.

ISBN 978-966-934-615-5

У монографії проаналізовано туристично-рекреаційний потенціал Дніпропетровської області, враховуючи сучасні тенденції розвитку галузі, виклики та можливості, з якими стикається регіон. У дослідженні висвітлюються такі аспекти, як природні та культурні ресурси області, стан інфраструктури, управління туристичними територіями та вплив глобальних процесів на місцеву економіку. Особлива увага приділена проблемі туристичної ревіталізації промислових об'єктів. Призначено для науковців, представників місцевої влади, підприємців туристичної галузі та всіх, хто зацікавлений у розвитку регіону.

УДК 338.486.1(075.8)

ISBN 978-966-934-615-5

© Белобородова М.В., розділи 1, 4, 2024 р.

© Безугла Л.С., розділ 4, 2024 р.

© Бессонова А.В., розділ 2, 2024 р.

© Бондаренко Л.А., розділи 3, 4, 2024 р.

© Герасименко Т.В., розділи 4, 5, 2024 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1 РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	8
1.1 Підходи до визначення компонентного складу туристично-рекреаційної системи	8
1.2 Детермінанти розвитку туристично-рекреаційних систем: інтегрований підхід	16
1.3 Напрями розвитку туристично-рекреаційної системи Дніпропетровської області	30
Список використаних джерел до розділу 1	43
РОЗДІЛ 2 ТУРИСТИЧНА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ЯК ВЕКТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	46
2.1 Теоретичний базис категорії «ревіталізація» у контексті туристичної діяльності	46
2.2 Міжнародний досвід ревіталізації як основа для формування туристичної політики України	55
2.3 Досвід ревіталізації промислових об'єктів на території України та перспективи проведення ревіталізації у межах Дніпропетровської області	65
Список використаних джерел до розділу 2	79
РОЗДІЛ 3 РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	85
3.1 Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності туристичних регіонів	85
3.2 Особливості створення конкурентоспроможної дестинації на засадах сталого розвитку	94
3.3 Синергетичний ефект розвитку туристичних підприємств на рівні дестинацій	101
Список використаних джерел до розділу 3	105
РОЗДІЛ 4 ДІАГНОСТИКА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЦАРИЧАНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	107
4.1 Зацікавленість потенційних туристів у відвідуванні туристичних атракцій у Царичанській територіальній громаді	107

4.2 Зацікавленість мешканців Царичанської територіальної громади в стратегічному розвитку туризму	121
4.3 SWOT-аналіз та рекомендації щодо розвитку туристичної діяльності в Царичанській громаді	128
Список використаних джерел до розділу 4	138
РОЗДІЛ 5 РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НОВОМОСКОВСЬКОГО РАЙОНУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	139
5.1 Діагностика туристичних ресурсів Новомосковського району	139
5.2 Новомосковськ як центральна дестинація туристичного району	147
5.3 Оцінка туристичного потенціалу Новомосковського району	160
Список використаних джерел до розділу 5	181
ДОДАТКИ	182
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	186

ПЕРЕДМОВА

Туристично-рекреаційні системи відіграють важливу роль у розвитку регіонів, забезпечуючи економічне зростання, сприяючи створенню робочих місць та збереженню культурної й природної спадщини. Дніпропетровська область, яка історично відома своїм індустріальним потенціалом, також має значні можливості для розвитку туризму та рекреаційної діяльності. Сьогодні, у контексті глобальних змін та переосмислення ролі внутрішнього туризму, актуальним є питання комплексного підходу до дослідження й управління цими системами.

У представлений колективній монографії автори мали на меті всебічно проаналізувати туристично-рекреаційний потенціал Дніпропетровської області, враховуючи сучасні тенденції розвитку галузі, виклики та можливості, з якими стикається регіон. У дослідженні висвітлюються такі аспекти, як природні та культурні ресурси області, стан інфраструктури, управління туристичними територіями та вплив глобальних процесів на місцеву економіку.

У першому розділі окреслено основні засади розвитку туристично-рекреаційних систем на прикладі Дніпропетровської області. Обґрунтовано компонентний склад туристично-рекреаційної системи регіону, визначено детермінанти розвитку туристично-рекреаційних систем. Відзначено їх функціональне навантаження, яке полягає в збалансованому використанні ресурсів, соціальній спрямованості та інтегрованому розвитку. Визначено стратегії та напрями розвитку регіональної туристично-рекреаційної системи Дніпропетровської області.

У другому розділі розкрито теоретико-методологічні засади туристичної ревіталізації. Розглянуто історичні умови появи та розвитку терміну «ревіталізація», наведено підходи вітчизняних та міжнародних дослідників до трактування цієї наукової категорії у контексті урбаністики, регіональної економіки та архітектури. Відзначено характерні особливості ревіталізації у порівнянні з іншими видами трансформації об'єктів міської інфраструктури.

Проведено PEST та SWOT аналіз туристичної ревіталізації, проаналізовано нормативно-законодавчу базу України, що регулює процес організації та впровадження туристичної ревіталізації. Наведено приклади успішної ревіталізації колишніх промислових об'єктів на території США та країн Європи. Розглянуто наявний український досвід проведення туристичної ревіталізації, в тому числі на промислових об'єктах міста Дніпро. Розкрито потенціальні можливості Дніпропетровської області для туристичної ревіталізації.

Третій розділ присвячено дослідженню можливості імплементації кращих світових практик у забезпеченні конкурентоспроможності туристичних територій в Україні; автором систематизовано організаційно-економічні механізми бізнес-процесів у контексті підвищення конкурентоспроможності туристичних регіонів; розроблено модель конкурентоспроможності регіонів з позиції бізнес-орієнтованого підходу. Виокремлено чотири основні виміри конкурентоспроможності: громадська атмосфера та обслуговування, туристичне та комплексне управління, культурні ресурси та цінності, а також природні ресурси та їх захист.

У четвертому розділі висвітлено результати дослідження туристично-рекреаційного потенціалу та тенденції розвитку туристичного ринку у Царичанській територіальній громаді на основі глибинних інтерв'ю із представниками місцевої адміністрації та онлайн-опитувань. Проаналізовано ступінь зацікавленості потенційних туристів у відвідуванні туристичних атракцій в Царичанській територіальній громаді, а також місцевих мешканців у розвитку туризму. Надано рекомендації щодо посилення та реалізації туристичного потенціалу громади.

П'ятий розділ зосереджується на аналізі туристичних ресурсів і перспектив розвитку Новомосковського району Дніпропетровської області. У першому підрозділі представлено діагностику туристичних ресурсів Новомосковського району, увагу приділено природним, культурним та історичним об'єктам, які можуть привабити туристів, а також інфраструктурним

можливостям району для подальшого розвитку туристичної галузі. Другий підрозділ висвітлює місто Новомосковськ як центральну туристичну дестинацію району. Третій підрозділ акцентує увагу на стратегічному аналізі сильних і слабких сторін туристичної галузі, а також на визначенні потенційних можливостей і загроз для туризму в Новомосковському районі. Проаналізовано взаємозв'язки між внутрішніми та зовнішніми факторами, що дозволяє формувати стратегічні й операційні цілі для розвитку туризму в Новомосковському районі, включаючи порівняльні переваги, виклики та ризики, які є основою для стратегічного вибору напрямів розвитку. Було проведено оцінку інтегрального показника туристично-рекреаційного потенціалу Новомосковського району.

Автори сподіваються, що монографія стане корисним інструментом для науковців, представників місцевої влади, підприємців туристичної галузі та всіх, хто зацікавлений у розвитку регіону. Колектив авторів мав на меті не лише відобразити сучасний стан туристично-рекреаційних систем області, але й запропонувати конкретні рекомендації для їхнього ефективного розвитку в майбутньому.

Автори щиро вдячні усім, хто долучився до створення цієї монографії, за їхню працю, знання та ентузіазм. Особлива подяка шановним рецензентам за надані поради, конструктивні зауваження та плідну співпрацю. Сподіваємось, що результати дослідження сприятимуть підвищенню пізнаваності Дніпропетровської області як привабливого туристичного регіону України.

З повагою, авторський колектив

РОЗДІЛ 1 РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Бєлобородова Марія Валеріївна

1.1 Підходи до визначення компонентного складу туристично-рекреаційної системи

1.2 Детермінанти розвитку туристично-рекреаційних систем: інтегрований підхід

1.3 Напрями розвитку туристично-рекреаційної системи Дніпропетровської області

1.1 Підходи до визначення компонентного складу туристично-рекреаційної системи

Туристично-рекреаційна система (TPC), як і будь-яка інша система, являє собою комплекс взаємопов'язаних елементів. Саме вони забезпечують організацію та функціонування туризму і рекреації на певній території. TPC включає природні, культурні, соціальні й інфраструктурні компоненти, що взаємодіють між собою для створення умов відпочинку, оздоровлення та задоволення туристичних потреб [1].

Інше визначення акцентує увагу на тому, що туристично-рекреаційна система є територіальною структурою, де різні види ресурсів інтегруються з туристичною інфраструктурою, створюючи просторовий базис для надання туристичних послуг і активного дозвілля. Тут підкреслюється взаємозв'язок між ресурсами і їхнім використанням для туризму [2]; [3].

Порівнюючи ці визначення, слід відзначити, що перше охоплює ширше розуміння системи, включаючи всі аспекти, пов'язані з туризмом і рекреацією, як єдине ціле. Друге більш конкретно описує систему як географічну та функціональну структуру, де акцент робиться на інтеграції ресурсів і туристичної інфраструктури в певному просторі. Обидва підходи доповнюють

одне одного, показуючи як широкі, так і конкретні аспекти туристично-рекреаційної системи.

Складові ТРС охоплюють кілька основних елементів, які формують привабливість і функціональність туристичних територій. На національному рівні це система, що охоплює всю країну, включаючи мережу туристичних маршрутів, рекреаційні зони, туристичну інфраструктуру та політику держави щодо розвитку туризму. Вона формує загальні тенденції та стратегічні напрями розвитку туризму, враховуючи національні особливості та культурну спадщину.

На регіональному рівні туристично-рекреаційна система є більш локалізованою і спрямована на розвиток окремих областей або регіонів. Тут акцент робиться на використанні природних і культурних ресурсів конкретного регіону, що дозволяє створити унікальні туристичні продукти та маршрути, адаптовані до місцевих умов і потреб.

На локальному рівні туристично-рекреаційна система включає окремі туристичні об'єкти та території, такі як міста, села або навіть окремі рекреаційні зони. Вона орієнтована на задоволення потреб місцевих туристів і відвідувачів, пропонуючи конкретні послуги, події та атракції в межах обмеженого простору. Науковці, які досліджують дане питання, зазвичай доволі широко варіюють складові, включені до комплексного потенціалу ТРС, однак, зазвичай, всі вони обов'язково описують декілька базових елементів.

Природні ресурси: компонента включає ландшафти, клімат, водні ресурси, флору та фауну. Природні парки, заповідники, гори, пляжі — всі ці елементи є ключовими для розвитку туризму.

Культурно-історичні ресурси: архітектурні пам'ятки, музеї, історичні місця, традиції, народні ремесла та інші культурні об'єкти, що привертають туристів.

Інфраструктура: компонента описує якість транспортних шляхів, готелів, ресторанів, розважальних закладів та інших об'єктів, що забезпечують комфорт і доступність для туристів.

Соціально-економічні фактори: рівень обслуговування,

вартість туристичних послуг, рівень розвитку регіону, наявність кваліфікованих кадрів у сфері туризму.

Політичні та правові фактори: стабільність регіону, наявність підтримки з боку держави, розвиток туристичного законодавства.

Інформаційний та промоційний потенціал: ефективність маркетингових кампаній, доступність інформації про туристичні об'єкти, просування регіону на національному та міжнародному рівнях.

Інші науковці розглядають туристично-рекреаційну систему як комплекс взаємопов'язаних структур, елементів і процесів, що спрямовані на задоволення туристичних і рекреаційних потреб суспільства. Вона об'єднує мережу підприємств різних секторів туристичної індустрії, кожен з яких має як спільні закономірності розвитку, так і специфічні особливості, пов'язані з територіальною структурою економіки [2]; [4].

Елементи туристичної системи згідно цього підходу поділяють на три основні категорії: господарські, соціальні та природні складові. Компоненти туристично-рекреаційного потенціалу, такі як природні ресурси, економічні умови та соціальні аспекти, діють відносно незалежно, але між ними існують стійкі зв'язки та взаємозалежності, що утворюють єдину цілісну систему в рамках туристично-рекреаційних об'єктів і дестинацій (рис. 1.1).

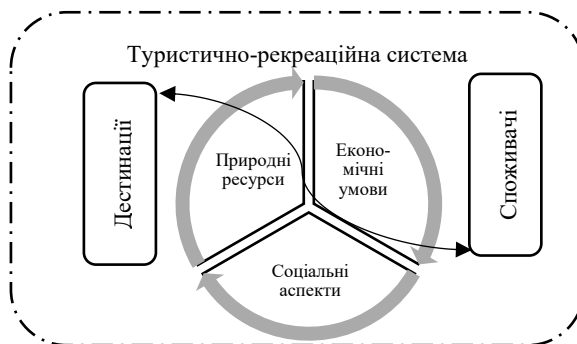

Рис. 1.1. Класична схема туристично-рекреаційної системи
Джерело: складено автором за [2]-[4]

Відповідно, залежно від поставлених завдань, виокремлюють також і різні підходи до аналізу ТРС. Один з підходів фокусується на системному аналізі, де туристично-рекреаційна система розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів. У цьому контексті увага приділяється аналізу структури системи, виявленню основних компонентів, таких як туристичні ресурси, інфраструктура, потоки туристів та їх взаємодія.

Інший підхід базується на економічному аналізі, де досліджується вплив туризму на економіку регіону. Аналізується економічна ефективність туристичної діяльності, обсяг інвестицій, доходи від туризму, зайнятість та інші економічні показники. Важливим аспектом є також оцінка мультиплікаційного ефекту туризму, тобто його вплив на інші сектори економіки.

Географічний підхід орієнтований на просторовий аналіз, де досліджуються територіальні особливості розміщення туристичних ресурсів, маршрути туристичних потоків, а також взаємодія між різними територіальними одиницями. Географи також звертають увагу на екологічні аспекти, оцінюючи вплив туризму на природні ресурси та довкілля.

Соціокультурний підхід вивчає вплив туризму на місцеве населення, культуру та соціальні процеси. Він охоплює аналіз змін у соціальній структурі, культурних традиціях, а також вплив туризму на рівень життя місцевого населення. Цей підхід дозволяє зрозуміти соціальні виклики, пов'язані з розвитком туризму, а також розробити стратегії для їх вирішення.

Екологічний підхід зосереджується на вивченні впливу туризму на навколишнє середовище. У рамках цього підходу аналізується ступінь антропогенного навантаження на природні ресурси, екосистеми та біорізноманіття. Важливою частиною екологічного підходу є розробка заходів для мінімізації негативного впливу туризму на довкілля, а також впровадження принципів сталого розвитку.

Однак, такі усталені підходи та традиційне визначення туристично-рекреаційної системи має кілька недоліків, зокрема це одновимірний підхід. Науковці часто зосереджуються лише на

економічних та структурних аспектах, не враховуючи повною мірою соціальні, культурні та екологічні фактори, які також є важливими для стійкого розвитку туризму.

Класичні підходи також певною мірою ігнорують динамічну природу туристичної діяльності, недостатньо враховують швидкі зміни в суспільстві, технологіях і на глобальному ринку, що, беззаперечно, впливає і на рекреаційні цикли, і на специфіку відпочинку, і загалом на розвиток туризму як виду людської діяльності та сфери бізнесу.

Іншим суттєвим недоліком традиційного підходу до складових ТРС є відсутність інтеграції нових тенденцій. Covid, політичні кризи, війна, зростаюча важливість цифрових технологій, зміни в поведінці споживачів і, відповідно, необхідність інклюзивного туризму не відображені в складових ТРС.

Таким чином, класичні підходи можуть бути обмеженими у своїй здатності відображати комплексність і багатогранність сучасних туристично-рекреаційних систем. Але, незважаючи на беззаперечно багатокомпонентний склад, слід зауважити, що будь-які елементи ТРС завжди взаємодіють між собою, створюючи умови для залучення туристів.

Детальний аналіз наукової літератури дозволив стверджувати, що ТРС характеризуються трьома важливими функціональними властивостями: *соціальна орієнтація, раціональне використання ресурсів та інтегрований розвиток.*

Основна функція будь-якої ТРС полягає в підвищенні соціального комфорту населення через задоволення потреб у відновленні, відпочинку та подорожах. Однак, для того, щоб ефективно забезпечувати першу функцію, будь-яка система повинна ефективно застосовувати наявні ресурси, одночасно сприяючи вирішенню ключових завдань регіонального та національного розвитку. Таким чином, дослідження туристично-рекреаційного потенціалу регіону потребує розгляду його як єдиної системи, якій притаманний саме інтегрований розвиток.

Інтегрований розвиток – це підхід до розвитку, який передбачає гармонійне поєднання різних сфер діяльності, таких як економіка,

екологія, соціальна сфера, культура та інші. Особливістю цього підходу є те, що всі складові розглядаються не окремо, а як взаємопов'язані елементи єдиної системи. Інтегрований розвиток прагне досягти балансу між цими сферами, забезпечуючи стійке зростання, яке враховує довгострокові перспективи і потреби всіх залучених сторін. Таким чином, він спрямований на створення умов, де різні аспекти розвитку підсилюють один одного, створюючи синергетичний ефект, а не конфліктують між собою, що дозволяє забезпечити комплексний і збалансований прогрес.

При моделюванні розвитку туристично-рекреаційної діяльності, система може бути структурована на дві основні складові: «туристи» та «забезпечення», при чому складова «забезпечення» буде містити такі підсистеми:

- **атрактивні ресурси**, які є фундаментом для розвитку системи, включаючи природні та культурні багатства, об'єкти розміщення, заклади обслуговування і дозвілля;

- **технічна інфраструктура**, яка охоплює будівлі та інші елементи інфраструктури, що забезпечують функціонування рекреаційного району;

- **система управління**, яка здійснює координацію всіх підсистем, використовуючи організаційні, матеріальні та фінансові ресурси, забезпечує інтеграцію та гармонізацію усіх компонентів, дозволяючи системі розвиватися самостійно;

- **трудові ресурси**, які покликані забезпечити професійну підтримку ефективного і якісного обслуговування, що є критичним для успішного оздоровлення та відпочинку.

Отже, ми вважаємо, що туристично-рекреаційний потенціал території можна розглядати як інтеграцію п'яти основних складових: природно-ресурсної, історико-культурної, інфраструктурної, рекреаційно-діяльнійної та соціальної. Ці елементи взаємопов'язані та утворюють ресурсну базу туристично-рекреаційної системи.

Історико-культурна складова відображає потенціал території в сфері використання її історичних і культурних цінностей для розвитку туризму. Цей компонент формує основу для створення

унікальних культурно-історичних маршрутів і пропозицій, що приваблюють туристів.

Природно-ресурсна складова визначає здатність природних систем забезпечувати ресурси для туристично-рекреаційної діяльності без шкоди для їхнього стану. Вона включає в себе можливості використання природних багатств у рекреаційних цілях, зберігаючи екологічний баланс.

Соціальна складова охоплює можливості території у формуванні та підтримці необхідної робочої сили для сфери туризму та рекреації. Вона включає наявність кваліфікованих фахівців, які можуть ефективно здійснювати туристично-рекреаційну діяльність, забезпечуючи її високу якість.

Рекреаційно-діяльнісна складова охоплює всі види діяльності та процесів, пов'язаних із задоволенням потреб людини у відпочинку, відновленні сил та збагаченні культурного досвіду. Вона включає в себе організацію і проведення різних заходів, спрямованих на релаксацію, фізичну активність, оздоровлення та культурний розвиток. Ця складова має на меті забезпечення комфортних умов для відпочинку, стимулюючи при цьому відновлення фізичних і психічних ресурсів людини, а також розвиток особистості через нові враження і знання, отримані під час подорожей та відпочинку.

Інфраструктура включає в себе засоби розміщення, харчування, дозвілля та транспорт, що забезпечують необхідні умови для обслуговування туристів і задоволення їхніх потреб.

Управлінське забезпечення є частиною туристично-рекреаційної системи, що визначає її здатність виробляти та підтримувати туристично-рекреаційні послуги. Саме ця складова містить кілька ключових елементів:

- фінансові ресурси: відображають обсяг доступних коштів, які можуть бути використані для розвитку туристично-рекреаційної діяльності;
- інформаційне забезпечення: включає організаційно-технічні можливості для збору, обробки та розповсюдження інформації,

яка підтримує ефективне управління та просування туристично-рекреаційних послуг;

- інвестиційний потенціал: характеризує можливості залучення інвестицій у розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури та послуг.

- управлінські компетенції державного та місцевого регулювання охоплюють навички та знання управлінського персоналу, необхідні для ефективної організації та розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Ще один важливий компонент ТРС – її функціональне навантаження, яке, власне, і обґрунтовує саме її існування (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Удосконалена схема туристично-рекреаційної системи
Джерело: складено автором

Отже, на відміну від існуючих, ми пропонуємо таку структуру туристично-рекреаційної системи, яка враховує її функціональні властивості через соціальну спрямованість на людський потенціал, відображає відповідний рівень інтегрованості підсистем та базується на засадах сталого використання наявних ресурсів.

1.2 Детермінанти розвитку туристично-рекреаційних систем: інтегрований підхід

Зосередимось на компонентному складі потенціалу ТРС. Як вже зазначалось вище, існує багато підходів до визначення переліку складових, що визначають потенціал туристично-рекреаційних систем. Одним з найбільш загальних є підхід, згідно з яким слід виділяти чотири основні компоненти, як

- природно-ресурсна;
- історико-культурна;
- економічна;
- соціальна.

Інші дослідники свого часу вносили власні здобутки в розвиток цієї класифікації. Так, принципова схема туристично-рекреаційної системи, запропонована за результатами узагальнення досліджень з оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів України, складається з 8 складових, таких як:

- історико-культурна;
- кадрова (обслуговуючий персонал);
- інфраструктурна;
- матеріально-побутова (проживання, харчування);
- організаційно-управлінська;
- природно-рекреаційна;
- рекреаційно-діяльнісна;
- споживча (туристи).

Втім, незважаючи на істотні відмінності між цими (а також іншими) підходами до класифікації компонентів, що визначають розвиток регіональних туристично-рекреаційних систем, із достатньо високою достовірністю їх можна вважати ізоморфними

одна до одної. Ізоморфність системи означає, що дві різні системи мають схожу структуру або функціонування, навіть якщо вони відрізняються за своїм змістом чи елементами. Це означає, що можна побудувати відповідність між компонентами цих систем так, що зв'язки та відносини між елементами однієї системи будуть аналогічні зв'язкам та відносинам в іншій. Ізоморфність дає можливість аналізувати і порівнювати різні системи, розуміючи, що, попри різні прояви, вони функціонують на основі схожих принципів (рис. 1.3).

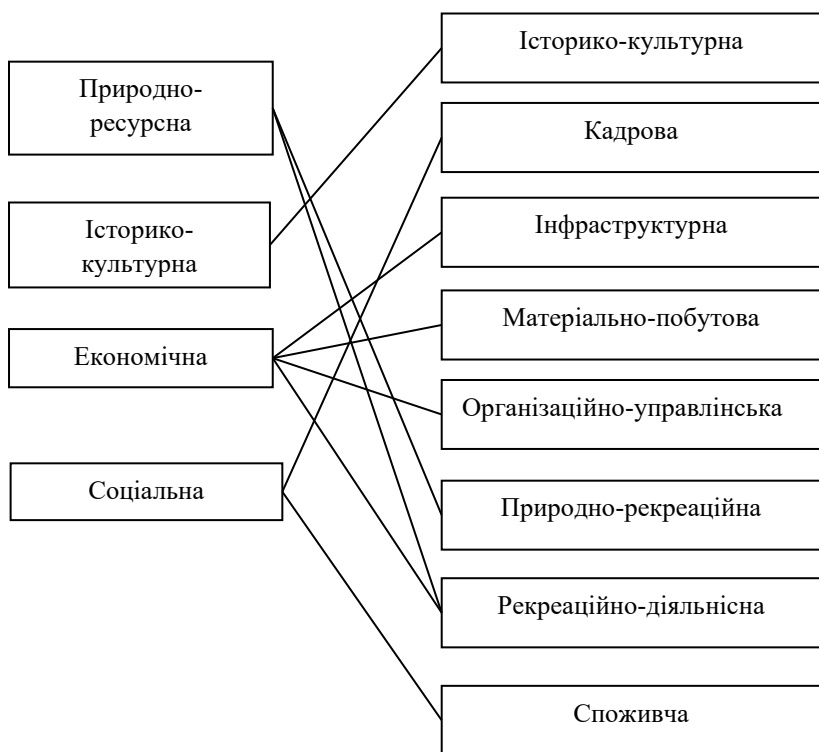

Рис. 1.3. Ізоморфність складових туристично-рекреаційної системи

Джерело: складено автором

Аналогічні взаємозв'язки можна простежити і між іншими класифікаціями. Це дає підґрунтя вважати, що визначення компонентів регіональних туристично-рекреаційних систем певною мірою носить кон'юнктурний характер, тобто залежить від завдань, які вирішуються у дослідженні, та формується під впливом зовнішнього середовища. Так, після початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України надзвичайно збільшилася актуальність факторів ризику, які раніше навіть не потрапляли до уваги у дослідженнях детермінант розвитку регіональних туристично-рекреаційних систем. Змінюються значення й інших детермінант.

Ще одна проблема полягає у доступі до статистичних даних, які використовують різні дослідники. В умовах, коли статистична звітність з туризму та використання рекреаційних ресурсів не є регулярною та стандартизованою, використання аналітичних методів, які ґрунтуються на жорсткому переліку показників, стає неможливим, як тільки будь-яка використана форма звітності перестає формуватися, або змінюється її склад.

Таким чином, наше завдання полягає в тому, щоб створити гнучкий підхід до визначення компонентів регіональних туристично-рекреаційних систем та детермінант їх розвитку, який би працював в умовах мінливості та враховував можливість зміни пріоритетів і детермінант.

Однак, слід враховувати, що теоретично доведено, що у стабільних умовах ефективність будь-якої «гнучкої» системи буде меншою за добре оптимізовану «жорстку» систему, оскільки остання спроектована спеціально для виконання завдань в певних умовах. Оптимізація такої системи фокусується на максимальній продуктивності та мінімізації витрат у стабільному середовищі, де змінювати нічого не потрібно.

«Гнучка» система, навпаки, призначена для адаптації до різних умов, тому її ресурси розподіляються на забезпечення цієї адаптивності. Це означає, що частина ресурсів витрачається на здатність реагувати на зміни, що може знижувати її ефективність у стабільному середовищі, де зміни не потрібні. Таким чином,

коли умови не змінюються, «жорстка» система буде ефективнішою, оскільки її ресурсів вистачає для максимальної продуктивності без необхідності адаптації.

Але при змінах умов ефективність «жорсткої» системи знижується дуже швидко, тоді як ефективність добре спроектованої «гнучкої» системи майже не змінюється. Враховуючи специфіку об'єкта даного дослідження, який характеризується високим рівнем невизначеності, адаптивності та гнучкості, наше завдання полягає саме в проєктуванні ефективних гнучких ТРС, здатних до швидкого реагування в мінливих умовах зовнішнього середовища.

Початковим етапом аналізу є визначення базового переліку основних компонентів рекреаційно-туристичного потенціалу. Найбільш узагальнено будь-який потенціал формується під впливом двох груп факторів – такі, що його збільшують та такі, що його зменшують. Стосовно теми дослідження, на рекреаційно-туристичний потенціал регіонів впливають:

- фактори, що приваблюють туристів;
- фактори, що відштовхують туристів.

Для першої групи факторів, збільшення відповідних показників позитивно впливає на потенціал регіону. Для другої групи факторів, збільшення відповідних показників негативно впливає на рекреаційно-туристичний потенціал регіону.

Потенціал регіону є умовною величиною, яка перетворюється на фактичні результати діяльності внаслідок взаємодії безлічі окремих осіб – надавачів та споживачів послуг, кожен з яких діє під впливом власних мотивів. Більш того, мотивація може змінюватися у просторі та у часі. Тобто в різних регіонах, або в різні часи ступінь впливу різних мотивів буде відрізнятися.

Тому однозначно асоціювати потенціал з фактичним результатом рекреаційно-туристичної активності неможливо. Але можна спробувати оцінити статистичний вплив кожної з компонент потенціалу на загальний результат та визначити основні детермінанти його розвитку. Найбільш очевидним уявляється використання в якості результуючої оцінки

туристичної привабливості фінансових показників, наприклад витрат суб'єктів, або монопоказника туристичного збору.

Розглянемо загальну послідовність аналізу рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів та визначення основних детермінант його розвитку (рис. 1.4).

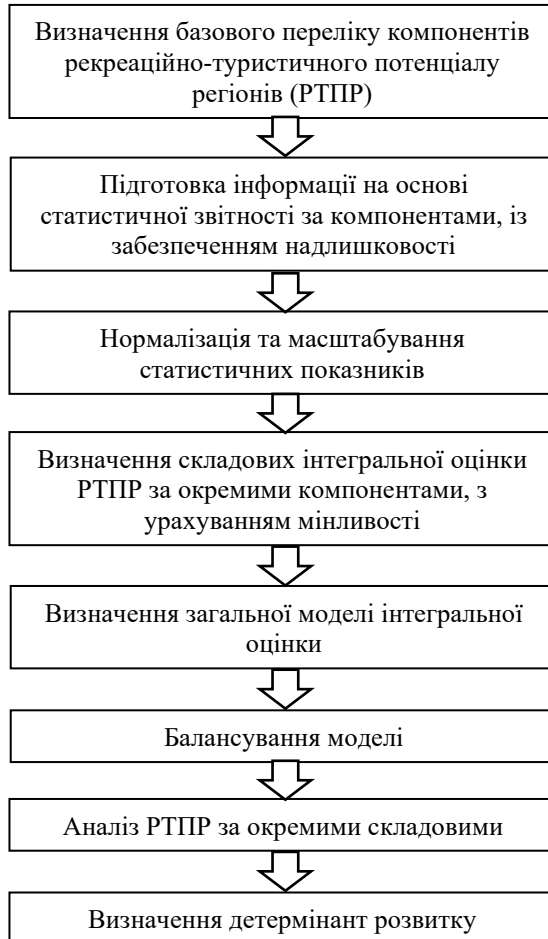

Рис. 1.4. Загальна послідовність аналізу рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів

Джерело: складено автором

Рекреаційно-туристична система містить багато компонентів та формується під впливом багатьох факторів зовнішнього середовища, що дозволяє безумовно віднести її до категорії складних систем. Для опису та узагальнення процесів в таких системах найбільше розповсюдження отримали інтегральні індикатори, які дозволяють разом описати загальний вплив великої кількості факторів та скоротити розмірність моделі аналізу.

В якості такого індикатора можна розглядати споживчу привабливість регіону Ica . Схематичне представлення моделі взаємовпливу компонентів рекреаційно-туристичного потенціалу наведено на рис. 1.5.

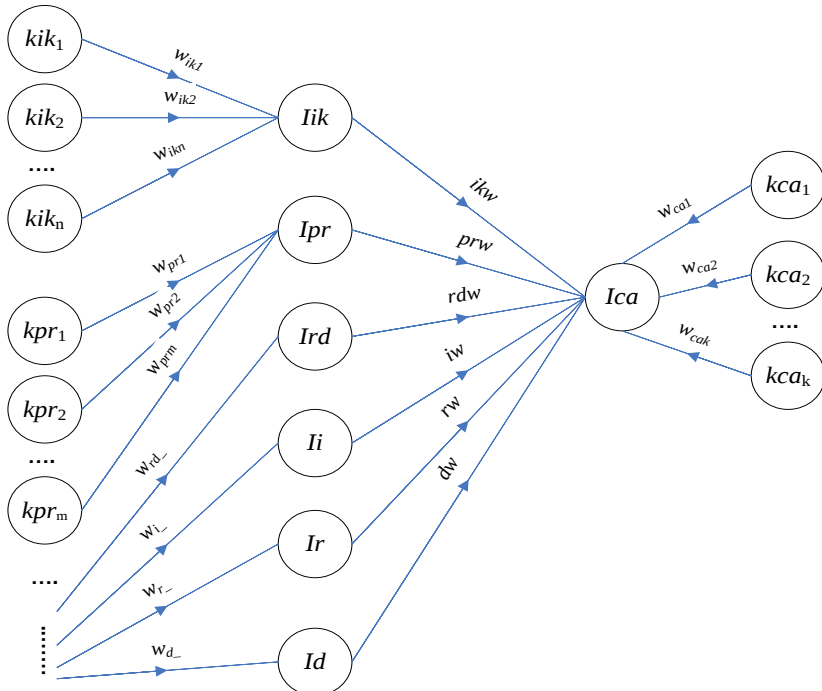

Рис. 1.5. Схематичне представлення моделі взаємовпливу компонентів рекреаційно-туристичного потенціалу
Джерело: складено автором

Наступним етапом аналізу рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів є підготовка інформації на основі статистичної звітності. Для того, щоб отримані результати мали практичну значущість та дійсно могли використовуватися суб'єктами господарювання для аналізу та вдосконалення своєї діяльності, необхідно не тільки запропонувати набір показників, а й оцінити їх доступність та розробити заходи на випадок можливої недоступності певних форм звітності, або показників у майбутньому.

Склад базового переліку компонентів рекреаційно-туристичного потенціалу (субінтегральні показники) будемо визначати з огляду на те, що

1. Історико-культурний потенціал (*Iik*) – характеризує регіон з погляду наявності історичних пам'яток та культурної спадщини;

2. Природно-ресурсний потенціал (*Ipr*) – характеризує регіон з погляду наявності природних туристичних та рекреаційних ресурсів;

3. Рекреаційно-діяльнісний потенціал (*Ird*) – характеризує регіон з погляду наявності та доступності створених рекреаційних споруд;

4. Інфраструктурний потенціал (*Ii*) – характеризує регіон з погляду розвитку туристичної структури – наявності та достатності пунктів розміщення, туристичних агенцій;

5. Людський потенціал (кадри) – оцінка якості підготовки фахівців в сфері туризму та гостинності;

6. Ризики (*Ir*) – компонент, якій отримав особливу важливість після початку повномасштабного вторгнення. Характеризує ризики відвідування регіону. Крім ризиків воєнного характеру також слід розглядати кримінальні ризики, ризики для здоров'я тощо;

7. Доступність (*Id*) – характеризує регіон з погляду доступності для відвідування. Причому мається на увазі як транспортна доступність (час, який необхідно витратити при просуванні маршрутним, або власним транспортом), так і цінова доступність, яка характеризує рівень цін на рекреаційні послуги в регіоні;

8. Споживча (туристична) привабливість (Ica) – характеризує оцінку регіону з погляду кінцевих споживачів – відвідувачів. Варто виражати не в кількісних, а у грошових показниках, оскільки саме гроші є універсальним еквівалентом визначення вартості.

Викладення подальших результатів дослідження пов'язано з обґрунтуванням вибору методу інтеграції показників. Найбільш розповсюдженими можна вважати адитивні моделі вигляду:

$$\begin{aligned} IP &= \sum_j w_j \cdot ip_j, \\ \sum_j w_j &= 1, \end{aligned} \tag{1.1}$$

де w_j – ваговий коефіцієнт;

j – індекс;

ip_j – окрема складова розрахунку інтегрального показника;

IP – інтегральний показник.

Незважаючи на існування інших способів розрахунку інтегральних показників, адитивні моделі знайшли найбільше розповсюдження, завдяки таким властивостям, як простота, інтерпретованість та достатньо висока ефективність. Зокрема такі моделі на законодавчому рівні рекомендовано в Україні для розрахунку показників економічної безпеки, індексів економічного розвитку тощо.

При використанні формули (1.1) окремі складові розрахунку інтегрального показника (ip_j) необхідно нормувати, тобто перетворювати таким чином, щоб всі можливі значення знаходились в інтервалі $[0;1]$ або $[-1;1]$.

Найбільш простим та розповсюдженим в статистичних розрахунках є алгоритм лінійної нормалізації, згідно з яким показники-стимулятори (такі що позитивно впливають на загальну інтегральну оцінку) перетворюються по формулі (1.2):

$$ip_{ji}^{norm} = \frac{ip_{ji} - \min(ip_j)}{\max(ip_j) - \min(ip_j)}, \quad (1.2)$$

Показники-дестимулятори (такі що негативно впливають на загальну інтегральну оцінку) перетворюються по формулі (1.3).

$$ip_{ji}^{norm} = \frac{\max(ip_j) - ip_{ji}}{\max(ip_j) - \min(ip_j)}, \quad (1.3)$$

Окрім лінійної нормалізації, існують також алгоритми, які ґрунтовані на статистичних характеристиках розподілу (середнє та середньоквадратичне відхилення), а також формули для нелінійної нормалізації, зокрема сигмоїдні функції, особливістю яких є монотонне зростання в інтервалі $[0; 1]$, або $[-1; 1]$, незалежно від діапазону аргументів. При необхідності нормалізації в інтервал $[0; 1]$ доцільно використовувати логістичну функцію (1.4):

$$ip_{ji}^{norm} = \frac{1}{1 + e^{-ip_{ji}}}. \quad (1.4)$$

При необхідності перетворення в інтервал $[-1; 1]$ або модифікується логістична функція, або використовуються інші сигмоїди, наприклад коренева функція. Вибір конкретного способу залежить від статистичних характеристик розподілу окремих показників.

Визначення вагових коефіцієнтів (w_j) здійснюється на основі експертних опитувань, або за допомогою статистичних регресійних моделей (якщо відомі результуючі значення інтегрального показника). Однак, за умов великої кількості показників, або при необхідності додаткового розрахунку субінтегральних показників (як на рис. 1.5) використання формули (1.1) ускладнюється через необхідність визначення та узгодження

всіх експертних оцінок. Інша пастка полягає в тому, що при зміні складу показників практично неможливо забезпечити ідентичні умови проведення експертизи, що негативно впливає на порівнянність результатів оцінювання.

Для запобігання зазначених складнощів, запропоновано використання різних вагових коефіцієнтів тільки на першому етапі, при розрахунку субінтегральних показників. А на другому етапі, при розрахунку підсумкового інтегрального показника вважається, що вагові коефіцієнти при окремих його складових (а відповідно і значущість цих складових) є однаковими. У такому разі формула розрахунку інтегрального показника приймає вигляд (1.5):

$$I = \frac{I_1 + I_2 + \dots + I_n}{n}, \quad (1.5)$$

Втім, така модифікація лише незначним чином спрощує розрахунки, а вразливість моделі до зміни набору вхідних статистичних показників залишається практично на базовому рівні.

Значно більшої гнучкості можна досягти, якщо підбирати складові розрахунку субінтегральних показників таким чином, щоб їх значущість була приблизно однаковою. Це дасть змогу розраховувати субінтегральні показники за спрощеною формулою, аналогічною (1.5) та набагато знизить витрати на переналаштування моделі.

Теоретичним підґрунтям для такого рішення можуть слугувати дослідження процесів прийняття споживчих рішень. На абстрактному рівні вибір місця для відпочинку можна порівняти із вибором будь-якого іншого товару. Численні експерименти підтверджують, що на такий вибір для одиничної особи впливає безліч раціональних та ірраціональних факторів. Але якщо оцінювати вибір сукупності людей, то починають працювати

статистичні закони. А при невеликому періоді спостереження статистично достовірно можна оцінити лише невелику кількість показників. Також відомо, що внаслідок психофізіологічних обмежень людина може одночасно сприймати не більше ніж 7 або 8 джерел інформації. Якщо кількість джерел перевищує ці межі, мозок автоматично намагається спростити схему прийняття рішень та за рахунок цього зменшити обсяги інформації, яку він обробляє.

Таким чином, в моделі, яку наведено на рис. 4.3 можна обмежитися точним визначенням лише вагових коефіцієнтів ikw , prw , rdw , iw , rw , dw . А інші показники вагомості визначати за формулою (1.6):

$$w_x = \frac{1}{n_x}, \quad (1.6)$$

де x - субінтегральний показник;

n_x – кількість параметрів, яка використовується при розрахунку субінтегрального показника x .

Визначення вагових коефіцієнтів ikw , prw , rdw , iw , rw , dw (параметрів моделі) може здійснюватися двома способами:

1. Через експертне оцінювання. Це загальновизнаний спосіб для визначення інтегральних показників в економічній статистиці. Він має такі переваги, як низькі вимоги до вибірки даних, а головне – це можливість враховувати актуальні фактори зовнішнього середовища та навіть майбутні виклики. Але разом із тим експертні оцінки носять суб'єктивний характер, тому якість моделі сильно залежить від кваліфікованості експертів.

2. Через використання статистичних методів, зокрема регресійних моделей. Перевагою цього способу є об'єктивність, а також відсутність витрат (грошових та часових) на створення експертної групи, проведення опитування та обробку результатів.

Але цей спосіб вимагає наявності вибірки даних за статистично-значущий період та використовується у відносно стабільних зовнішніх умовах.

У нашому випадку можна розглянути використання комбінованого підходу, при якому визначення параметрів моделі за відносно стабільний період розвитку до 2020 року здійснюється статистичними методами, а їх корегування у зв'язку з новими викликами відбувається із використанням експертних методів. Це дає можливість об'єктивно обґрунтувати базові параметри моделі, що зменшить її суб'єктивність у підсумку.

Для подальшого аналізу та вибору показників, що можуть приймати участь у розрахунку базового переліку компонентів рекреаційно-туристичного потенціалу (субінтегральних показників) необхідно оцінити наявні дані та їх якість. Для цього на основі аналізу доступних форм звітності побудуємо таблиці з таким характеристиками за кожним показником, як період наявності, швидкість зміни, напрям впливу, ступінь впливу.

Період наявності показує присутність даних за певні роки у відкритій статистичній звітності.

Швидкість зміни будемо оцінювати по шкалі від 1 (повільно) до 5 (швидко) на основі співвідношення основних статистичних характеристик випадкової величини – середньоквадратичного відхилення (σ) та математичного очікування (μ). Розрахунок співвідношення цих величин за формулою (1.7):

$$k_s = \sigma / \mu \quad (1.7)$$

Ця формула дозволяє оцінити ступінь мінливості показника. Переведення його у бальну оцінку будемо здійснювати на основі розрахунку середнього значення k_s по адміністративно-територіальним одиницям та застосування таких правил:

$$k_s^{cp} < 0,15 \rightarrow 1 \text{ бал.}$$

$$k_s^{cp} \in [0,15-0,25) \rightarrow 2 \text{ б.}$$

$$k_s^{cp} \in [0,25-0,35) \rightarrow 3 \text{ б.}$$

$$k_s^{cp} \in [0,35-0,5) \rightarrow 4 \text{ б.}$$

$$k_s^{cp} \geq 0,5 \rightarrow 5 \text{ б.}$$

Напряг впливу показує до якої категорії відноситься показник. Показники-стимулятори чинять прямий вплив на результат. Показники-дестимулятори – зворотний. У деяких випадках апіорно оцінити вплив неможливо, що вимагає додаткових досліджень. Ступінь впливу оцінюється експертно по шкалі від 1 (повільно) до 5 (швидко). Результати аналізу наявності та якості даних на прикладі таких компонентів, як рекреаційно-діяльнісний потенціал та ступінь ризику наведені у табл. 1.1-1.2.

Оцінка рекреаційно-діялісного потенціалу важлива для планування та розвитку туризму в регіоні, оскільки вона дозволяє виявити сильні та слабкі сторони території, визначити ключові напрямки розвитку та оптимізувати використання наявних ресурсів для залучення відвідувачів.

Таблиця 1.1

Рекреаційно-діялісний потенціал: підхід до оцінювання

Назва показника	Період наявності	Швидкість зміни (1-повільно; 5-швидко)	Напряг впливу (прямий/ зворотний)	Ступінь впливу (1-слабо 5-сильно)
Кількість курортів національного значення	2020-2023	1	прямий	3
Кількість курортів місцевого значення	2020-2023	1	прямий	3
Кількість закладів (розваги, спорт, мистецтво, відпочинок, театральна та концертна діяльність)	2020-2023	3	прямий	3

Джерело: [5]; [9]; [10]; [21]

Оцінка ризиків для туристично-рекреаційних систем є важливим процесом, оскільки вона дозволяє ідентифікувати

потенційні загрози, які можуть негативно вплинути на стабільність і розвиток туризму в регіоні. Це допомагає передбачити можливі проблеми, такі як природні катастрофи, економічні кризи, соціальні конфлікти або інфраструктурні недоліки, що можуть перешкоджати притоку туристів і зменшувати доходи від туризму (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Ступінь ризику: підхід до оцінювання

Назва показника	Період наявності	Швидкість зміни (1-повільно; 5-швидко)	Напрямок впливу (прямий/зворотний)	Ступінь впливу (1-слабо 5-сильно)
Кількість зареєстрованих спалахів інфекційних хвороб	2018-2022	4	зворотний	3
Кількість повітряних тривог	2022-2024	3	зворотний	3
Відстань від адміністративного центру до найближчої точки лінії фронту/кордону з рф	2022-2024	3	прямий	4
Кількість облікованих кримінальних правопорушень	2015-2021	3	зворотний	2
Загальна кількість осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень (осіб)	2015-2021	3	зворотний	2

Джерело: [18]-[20]

Рекреаційно-діяльнісний потенціал визначає можливості території для забезпечення різноманітних видів відпочинку та діяльності, що сприяють відновленню фізичних і психічних сил людини. Це поняття охоплює не лише природні ресурси, такі як ліси, водойми та ландшафти, але й соціальні та культурні аспекти, включаючи інфраструктуру, традиції, культурні події та рівень розвитку послуг.

Цей потенціал відображає здатність регіону задовольнити потреби різних категорій людей у відпочинку, як активного, так і пасивного, і визначає, наскільки ефективно територія може

використовувати свої ресурси для створення сприятливих умов для рекреаційної діяльності (табл. 1.1).

Розуміння ризиків дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо інвестування в інфраструктуру, розробки планів евакуації або кризового управління, а також розробки стратегій для мінімізації впливу негативних факторів. Це також сприяє підвищенню рівня безпеки для туристів і збереженню позитивного іміджу регіону. В результаті, оцінка ризиків стає ключовим елементом сталого розвитку туристично-рекреаційних систем.

1.3 Напрями розвитку туристично-рекреаційної системи Дніпропетровської області

Розвиток загальної туристично-рекреаційної системи України вимагає індивідуального підходу до кожного регіону з огляду на його унікальні особливості. Запозичення успішних практик з інших регіонів або експансія на нові території потребують глибокого розуміння специфіки місцевого туристичного ринку. Ефективним інструментом для аналізу та порівняння регіонів може стати їх кластеризація (групування) за спільними рисами, які впливають на ведення туристичного бізнесу.

Розвиток локальних туристично-рекреаційних систем у Дніпропетровській області залежить від поєднання кількох важливих факторів. Серед них слід відзначити природно-географічні особливості регіону, які створюють сприятливі умови для різних видів туризму та рекреації. Економічна складова також відіграє значну роль, оскільки рівень розвитку інфраструктури безпосередньо впливає на привабливість регіону для туристів. Соціокультурний контекст визначає інтереси і потреби місцевих мешканців та гостей області, сприяючи розвитку культурного та історичного туризму. Важливо також враховувати державну підтримку та інвестиційні можливості, які стимулюють зростання туристичного потенціалу Дніпропетровщини.

Якщо порівняти розвиток туристично-рекреаційних систем Дніпропетровської області з іншими областями України, можна виділити кілька цікавих паралелей.

Наприклад, Закарпатська область активно використовує свої природні ресурси для розвитку екотуризму, гірськолижних курортів та оздоровчих комплексів. Тут вирішальну роль відіграють Карпати, адже в цьому регіоні мінеральні джерела і термальні води стали основою для розвитку бальнеологічного туризму. У Дніпропетровській області, зокрема на півдні, є подібні ресурси для розвитку екотуризму вздовж річки Дніпро, хоча акцент більше робиться на культурно-історичний туризм через багату спадщину козацької доби та індустріальні об'єкти.

Львівська область зосереджена на культурно-історичному туризмі та подієвому туризмі. Львів, як місто з багатою архітектурною спадщиною, приваблює туристів з усього світу. У Дніпропетровській області, хоч і немає подібного рівня архітектурних пам'яток, є потенціал для розвитку індустріального туризму через наявність унікальних промислових об'єктів, таких як металургійні заводи.

Одеська область акцентує увагу на морському туризмі та курортному відпочинку (Додаток А). Хоча Дніпропетровщина не має виходу до моря, річка Дніпро може стати базою для розвитку водного туризму, риболовлі та прогулянкових маршрутів.

Таким чином, кожна область України має свої унікальні ресурси, і Дніпропетровська область може переймати досвід інших регіонів, адаптуючи його під свої специфічні умови, зокрема природні та економічні.

У Дніпропетровській області сформовані різноманітні рекреаційні комплекси, які охоплюють кілька основних напрямків туризму. Область відома своїми природними та історичними ресурсами, що дозволяє розвивати екотуризм, зокрема у заповідних зонах та вздовж річки Дніпро. Важливою частиною рекреаційної інфраструктури стали парки, пляжі та зони відпочинку на берегах водосховищ, які приваблюють відвідувачів активним відпочинком на природі [8]; [16].

Узагальнено дані для оцінки рекреаційно-діяльнісного потенціалу та оцінки ризиків для регіональної туристично-рекреаційної системи Дніпропетровської області (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Рекреаційно-діяльнісний потенціал (*Ird*) та ступені ризику (*Ir*) на прикладі Дніпропетровської області

Назва показника	2022	2023	Напря́м впливу (пря́мий/ зворотний)	Ступінь впливу (1-слабо 5-сильно)
Рекреаційно-діяльнісний потенціал (<i>Ird</i>)				
Кількість курортів національного значення	0	0	пря́мий	3
Кількість курортів місцевого значення	1	1	пря́мий	3
Кількість закладів (розваги, спорт, мистецтво, відпочинок)	419	385	пря́мий	3
Ступінь ризику (<i>Ir</i>)				
Назва показника	2021	2022	Напря́м впливу (пря́мий/ зворотний)	Ступінь впливу (1-слабо 5-сильно)
Кількість зареєстрованих спалахів інфекційних хвороб	5	5	зворотний	3
Кількість повітряних тривог	-	1190	зворотний	3
Відстань від адміністративного центру до найближчої точки лінії фронту	-	105	пря́мий	4
Кількість облікованих кримінальних правопорушень	30108	26784	зворотний	2
Загальна кількість осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень (осіб)	7108	5849	зворотний	2

Джерело: сформовано автором за даними [18]-[20]

Історико-культурний туризм зосереджується навколо козацької спадщини та місць, пов'язаних із знаковими подіями минулого, що робить їх цікавими для екскурсійних програм. Індустріальний туризм також набирає популярності, пропонуючи туристам можливість відвідати старовинні шахти, заводи і музеї промислової спадщини. Водночас у регіоні є й санаторно-курортні

комплекси, орієнтовані на оздоровчий туризм, де можна відновити здоров'я завдяки мінеральним водам та лікувальним грязям. Такі комплекси приваблюють тих, хто шукає спокійного відпочинку з користю для здоров'я [12].

На території Дніпропетровської області зареєстровано близько 11,9 тисяч нерухомих пам'яток, серед яких 318 об'єктів архітектури, більшість з яких датуються XVIII–XX століттями. Серед найвідоміших туристичних об'єктів регіону варто відзначити такі [11], [13]:

- Культурно-архітектурні пам'ятки в селі Старі Кодакі: це місце відоме своїми історичними битвами між козацькими військами та польською шляхтою. У 1635 році, неподалік від першого дніпрового порогу, Кодацького, польський уряд збудував фортецю Кодак, яка стала першим постійним поселенням нового часу в районі сучасного міста Дніпро. У 1688 році на Самарі була зведена Новобогородицька фортеця, що одразу отримала статус міста. Наприкінці того ж століття на протилежному березі від Нового Кодака з'явилася слобода Кам'янка Лівобережна, що служила перевізною станцією. Незважаючи на прикордонний характер регіону, колонізація та поява нових поселень продовжувалися.

- Історико-культурні пам'ятки Дніпра: одним із значущих об'єктів є садиба-музей Дмитра Івановича Яворницького, видатного українського історика, археолога та етнографа.

- Скіфські кургани IV ст. до н. е.: зокрема, могила «Чортотлик», розташована поблизу міста Нікополь, є однією з найвідоміших археологічних пам'яток регіону.

- Місця колишніх козацьких січей: на Дніпропетровщині розташовувалися такі важливі історичні об'єкти, як Томаківська, Базавлуцька, Микитинська, Чортотлицька, та Підпільненська (Нова Січ).

- Музей ужиткового мистецтва Петриківського художнього орнаменту: знаходиться в селі Петриківка і славиться своїми унікальними зразками народного мистецтва, що є невід'ємною частиною української культурної спадщини [14]; [15].

Отже, у рамках дослідження територіальної соціально-економічної системи Дніпропетровської області були виокремлені регіональні орієнтири щодо побудови регіональної політики культурно-етнічного туризму. Культурно-етнічного туризм у рамках територіальної соціально-економічної системи Дніпропетровської області може вибудовуватися на ресурсах як природного, так і соціально-культурного середовища.

Дніпропетровська область не обмежується тільки культурними та історичними пам'ятками, вона містить багато природних заповідників та ландшафтів, де можна насолодитися красою природи, побачити гарні та рідкісні рослини, зустріти тварин. На жаль, у Дніпропетровській області на сьогоднішній день не затверджено регіональну програму та моделі (напрями) розвитку культурно-етнічного туризму, не розроблені дорожні карти реалізації потенціалу етнічних територій у сфері туризму.

Ефективна організація рекреаційних просторів у великих містах суттєво впливає на покращення якості життя, сприяючи зниженню рівня стресу та зміцненню здоров'я населення. Розглянемо рекреаційні можливості, зокрема парки та інші зелені зони, в місті Дніпро [8]. Деталізована карта із ключовими територіями екомережі міст Дніпро та Кам'янське наведена в Додатку Б.

Парк ім. Тараса Шевченка є найстарішим і одним із найпривабливіших парків Дніпра, розташований на мальовничому Монастирському острові. Він пропонує відвідувачам чудові види на річку Дніпро, можливості для прогулянок, велодоріжки, атракціони, зоопарк, пляжі, а також пам'ятник Тарасу Шевченку. Сам Монастирський острів, розташований у центрі міста, є частиною цього парку і відомий своїми зеленими зонами, пляжами, кафе, церквою Святого Миколая, канатною дорогою та зонами для активного відпочинку.

Парк ім. Лазаря Глоби, один із найбільших і найстаріших у Дніпрі, відомий своїм великим озером з човновою станцією, дитячими атракціонами, спортивними майданчиками, кафе і затишними алеями.

Севастопольський парк, розташований у центральній частині міста, також є популярним місцем для відпочинку завдяки своїм зеленим зонам, дитячим і спортивним майданчикам, а також фонтанам.

Парк ім. Богдана Хмельницького в Придніпровському районі пропонує затишні місця для пікніків і прогулянок, дитячі майданчики та спортивні зони.

Парк культури та відпочинку Придніпровський, розташований на березі Дніпра, є чудовим місцем для сімейного відпочинку з його зеленими зонами, пляжем, спортивними майданчиками та місцями для барбекю.

Молодіжний парк дозволяє і відпочинку «Новокодацький» також заслуговує на увагу завдяки своїй різноманітній інфраструктурі, яка включає озеро-кар'єр, танцювальний майданчик, зону атракціонів, ігрові майданчики, зони відпочинку з альтанками, Льодову арену, пейнтбол, футбольне поле та мотузковий парк.

На Фестивальному причалі, який розташований на набережній Перемоги, часто проводяться міські заходи, концерти та фестивалі, що робить його центральним місцем для відпочинку та розваг.

Парк 40-річчя Визволення міста, розташований на лівому березі Дніпра, є зеленою зоною з меморіальними комплексами, дитячими та спортивними майданчиками, і пропонує місця для прогулянок.

Всього в Дніпрі налічується понад 16 великих парків, скверів і бульварів, що надають мешканцям і гостям міста широкі можливості для відпочинку, занять спортом і насолоди природою в міських умовах.

Розглянемо також рекреаційні зони в місті Кам'янське, яке є промисловим центром Дніпропетровської області з унікальними особливостями та викликами в організації відпочинку для мешканців.

Високий рівень промислового забруднення в Кам'янському обмежує можливості для зовнішнього відпочинку, що підкреслює

важливість зелених зон для оздоровлення. Розташування міста на берегах річки відкриває можливості для водних видів спорту, риболовлі та пляжного відпочинку, хоча якість води залишається викликом [7].

Культурні заходи, місцеві фестивалі, концерти та ярмарки часто проводяться у міських рекреаційних зонах, що сприяє активній участі мешканців у соціальному житті. Місцева влада та громадські організації також регулярно проводять екологічні ініціативи, спрямовані на озеленення міста та підвищення екологічної свідомості мешканців.

Кам'янське має кілька популярних серед місцевих мешканців і гостей міста парків, таких як Центральний парк культури та відпочинку, парк «Придніпровський», Лівобережний парк, парк «Дружба», сквер «Молодіжний», сквер Визволителів і міський розарій. Ці зони відпочинку надають можливості для прогулянок, пікніків, спортивних занять і участі в культурних подіях.

Особливе місце серед рекреаційних об'єктів Кам'янського займають Блакитні озера, розташовані поблизу лівого берега міста. Цей природний об'єкт, що утворився на місці колишніх кар'єрів, приваблює мешканців і туристів своєю чистою водою і можливостями для водних видів спорту.

Кривий Ріг, як один із найбільших промислових центрів Дніпропетровської області, має унікальні особливості щодо організації рекреаційних можливостей для своїх жителів. Попри свій індустріальний характер, місто надає різноманітні можливості для відпочинку завдяки природним ландшафтам, історичним пам'яткам та активному культурному життю. Серед найвизначніших рекреаційних зон Кривого Рогу багато парків [6].

Парк Театральний – один із найвідоміших парків міста, популярний для проведення дозвілля та активного відпочинку. Він пропонує мальовничі алеї, зони для дітей та спортивні майданчики, а також озеро з можливістю катання на човнах.

Парк Героїв – добре облаштована зелена зона, яка користується популярністю серед місцевих жителів для прогулянок і занять спортом. Тут прокладені вело- та бігові доріжки, є місця для

пікніків і відпочинку на природі, а також озера, де можна покататися на човнах.

Саксаганський парк – ідеальне місце для спокійних прогулянок та відпочинку. Особливий шарм цьому парку додають озера, що створюють атмосферу затишку і релаксу.

Сквер імені Лесі Українки – розташований у центрі міста, цей сквер приваблює молодь та сім'ї з дітьми, ставши популярним місцем для відпочинку і прогулянок.

Парк імені Богдана Хмельницького – важливий історичний парк у центрі міста, який поєднує в собі меморіальні зони, дитячі атракціони та кафе, що робить його привабливим для відпочинку родинами та друзями.

Парк Ювілейний – розташований у районі Південного ГЗК, цей парк пропонує зони відпочинку з лавочками і альтанками, атракціони для дітей і дорослих, а також озеро з можливістю риболовлі.

Рекреаційна зона біля ставу «Оазис» – цей мальовничий ставок приваблює своєю природною красою і спокоєм, часто використовується для пікніків та сімейних заходів.

Спортивні комплекси – у місті є кілька сучасних спортивних комплексів, включаючи стадіони, тенісні корти та басейни, які активно відвідуються мешканцями для підтримки фізичної форми та активного способу життя.

Рекреаційні можливості Кривого Рогу охоплюють широкий спектр від центральних парків до затишних скверів і природних зон, надаючи мешканцям різноманітні варіанти для відпочинку. Важливо також враховувати екологічні аспекти та підтримувати інфраструктуру, щоб забезпечити комфортний та безпечний відпочинок для всіх жителів міста.

Серед інших значущих рекреаційних об'єктів міста слід відзначити водойми та пляжі, зокрема Карачунівське водосховище – велика водойма, що приваблює мешканців для купання, риболовлі та відпочинку на пляжі. Червона Балка, з її унікальним природним комплексом червоних скель, також є

популярною для піших прогулянок і фотосесій, надаючи можливість насолодитися природною красою регіону.

Розглянемо природно-заповідні об'єкти в окремих адміністративних районах Дніпропетровської області, таких як Дніпровський, Криворізький та Кам'янський. До уваги бралися лише ті території, які мають високий туристичний потенціал, зручний доступ та розвинену інфраструктуру для комфортного відвідування. (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Найбільш атрактивні об'єкти природно-заповідного фонду
деяких районів Дніпропетровської області**

Об'єкти ПЗФ загальнодержавного значення	Об'єкти ПЗФ місцевого значення
Дніпровський район	
<i>Ботанічний сад:</i> Ботанічний сад Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара <i>Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва:</i> Парк ім. Шевченко	<i>Ботанічна пам'ятка природи:</i> Павлівський ліс, Ділянка тополевих насаджень, Ділянка дубових насаджень, Краснопільський, Сад <i>Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва:</i> <i>Парк</i> ім. Глоби, Севастопольський парк, Новокодацький <i>Регіональний ландшафтний парк:</i> Дніпровські ліси (Придніпровський), Дніпрові пороги
Кам'янський район	
<i>Ботанічна пам'ятка природи:</i> Паськове <i>Ботанічний заказник:</i> Грабівський	<i>Заповідне урочище:</i> Горіховий сад <i>Парк пам'ятка садово паркового мистецтва:</i> Центральний
Криворізький район	
<i>Ботанічний сад:</i> Криворізький ботанічний сад <i>Геологічна пам'ятка природи:</i> Скелі МОДРу	<i>Дендрологічний парк:</i> Саксагань <i>Геологічна пам'ятка природи:</i> Мальовничий каньйон на р. Кам'янці в Токівських гранітах <i>Ботанічний сад:</i> Дендрологічний парк <i>Ботанічна пам'ятка природи:</i> Старовинна груша на Карнаватці

Джерело: [21]

Рекреаційні зони Кривого Рогу не лише сприяють здоровому способу життя та активному відпочинку, але й відіграють важливу

соціальну роль, оскільки тут проходять культурні заходи, фестивалі та спортивні змагання. Розгалужена мережа природних і культурних об'єктів у місті та області створює сприятливі умови для розвитку внутрішнього туризму та організації одноденних турів, що дозволяє жителям насолоджуватися відпочинком.

У Дніпровському районі, попри наявність природно-заповідних територій, п'ять громад повністю позбавлені таких об'єктів. Це суттєво обмежує можливості місцевих жителів для відпочинку та рекреації. У Кам'янському районі ситуація подібна: дві громади не мають жодних природно-заповідних зон. Крім того, екологічна загроза в районі зростає через проблемні уранові об'єкти Придніпровського хімічного заводу та небезпечне хвостосховище «Сухачівське», що може негативно впливати на довкілля та здоров'я населення.

У Криворізькому районі відзначається системний підхід до розвитку індустріального туризму, особливо в Кривому Розі, де працює музей Південного гірничо-збагачувального комбінату. Однак п'ять громад цього району, що займають значну частину його території, залишаються без природно-заповідних об'єктів, що обмежує їхній потенціал для рекреаційного розвитку.

Загалом, слід відзначити, що приріст територій ПЗФ в Дніпропетровській області протягом останніх 5-ти років був незначним (0,5-1,9%).

В цілому, на території Дніпропетровської області спостерігається гостра нестача природно-заповідних зон у багатьох громадах. За кількістю таких громад регіон посідає третє місце серед областей з найменшою кількістю заповідних територій, поступаючись лише Одеській та Миколаївській областям (табл. 1.5).

Стратегії розвитку туристично-рекреаційних систем спрямовані на забезпечення сталого зростання та покращення конкурентоспроможності регіону в туристичній галузі. Одним із підходів є диверсифікація туристичних продуктів, що дозволяє

залучити різні категорії туристів. Наприклад, регіон може розвивати як масовий туризм, так і спеціалізовані ніші, такі як екотуризм, культурний туризм чи агротуризм. Це допомагає зменшити сезонні коливання та забезпечити стабільний потік туристів протягом усього року.

Таблиця 1.5

**Громади Дніпропетровської області, в яких відсутні об'єкти
та території природно-заповідного фонду**

Район*	Назва ОТГ	Площа ОТГ (км.кв.)	Район*	Назва ОТГ	Площа ОТГ (км.кв.)
1	Зелено- дольська	310,4	4	Святова- силівська	306,7
1	Нивотру- дівська	129,3	4	Новопо- кровська	530,2
1	Софіївська	667,9	4	Моги- лівська	243,2
1	Девладівська	408,6	4	Петри- ківська	841,0
1	Вакулівська	285,3	4	Чума- ківська	192,9
2	Жовто- водська	79,1	5	Ніко- польська	50,7
2	П'яти- хатська	500,3	5	Першотра- вневська	2,9
3	Тернівська	14,3	5	Тома- ківська	669,0
3	Павло- градська	58,8	-	-	-
ОТГ без ПЗФ			17	19,76%	5290,6

Примітка: Криворізький – 1; Кам'янський – 2; Павлоградський – 3; Дніпровський – 4; Нікопольський – 5.

Джерело: [9]; [21]

Інша стратегія включає інвестування в інфраструктуру. Це може означати будівництво нових доріг, модернізацію аеропортів, розвиток готельної бази та створення сучасних розважальних

комплексів. Наприклад, у багатьох країнах активно розвивають національні парки та заповідники, створюючи там інфраструктуру для комфортного перебування туристів, що приваблює відвідувачів, зацікавлених в активному відпочинку.

Стратегія брендуння і маркетингу передбачає створення унікального туристичного бренду регіону, який підкреслює його особливості. Наприклад, Ісландія активно просуває себе як «країну льоду і вогню», що допомогло їй стати популярним напрямком для тих, хто шукає унікальні природні враження. Такі заходи можуть включати організацію великих міжнародних подій, створення тематичних фестивалів та активну присутність в соціальних медіа [17].

Ще однією стратегією є розвиток сталого туризму, який спрямований на мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище та збереження культурної спадщини. Наприклад, Коста-Ріка активно впроваджує практики сталого туризму, роблячи акцент на екологічно чистих видах транспорту, екологічних готелях та підтримці місцевих громад.

Інновації та цифровізація також стають ключовими елементами стратегій розвитку туристично-рекреаційних систем. Використання новітніх технологій, таких як віртуальна реальність для презентації туристичних об'єктів, створення інтерактивних карт або мобільних додатків для планування подорожей, дозволяє значно покращити досвід туристів. Наприклад, Португалія активно впроваджує систему смарт-туризму, яка передбачає використання цифрових рішень для управління потоками туристів та покращення їх взаємодії з місцевими ресурсами. Концепція «Smart Tourism Destinations» (STD) стала революцією в управлінні та просуванні туристичних напрямів, стимулюючи інтеграцію інформаційних і комунікаційних технологій для підвищення конкурентоспроможності туризму. Країни ЄС активно формують свої простори туристичних даних, які представлені як динамічні екосистеми, де інформація тече та розподіляється між різними учасниками: державними адміністраціями, туристичними компаніями та самими туристами. Цей симбіоз даних відкриває

нові шляхи для персоналізації послуг, розробки більш ефективної державної політики та створення більш якісних туристичних вражень [22].

У стратегічному плані прийняття рішень на основі даних у поєднанні з моніторингом криз та інноваціями підкреслює важливість надійного інформаційного простору. Ці стратегії можуть бути використані окремо або в комплексі, щоб забезпечити збалансований розвиток туристично-рекреаційних систем і адаптацію до сучасних викликів і можливостей.

Дніпропетровська область має значний потенціал для розвитку туристично-рекреаційних систем, враховуючи її історичне, культурне, природне та економічне багатство. Стратегії розвитку в цьому регіоні мають бути адаптовані до його особливостей [23].

Одна з ключових стратегій може включати розвиток індустріального туризму та ревіталізацію застарілої промислової спадщини в комплексні туристичні осередки, що має відбуватись на основі як існуючих об'єктів, так і дотепер занедбаних територій.

Також варто розвивати екологічний та активний туризм, використовуючи природні ресурси регіону. Наприклад, національний природний парк «Орільський» може стати центром для екотуризму, де туристи зможуть насолоджуватися природою, пішими та велосипедними маршрутами. Створення еко-стежок, розвиток кемпінгів та еко-садиб сприятиме збереженню природного середовища та залученню туристів, які цінують відпочинок на природі.

Розвиток культурно-історичного туризму може бути спрямований на популяризацію багатой історичної спадщини регіону. Наприклад, відродження історичних пам'яток, таких як Старий Катеринослав, або створення музеїв, присвячених видатним подіям та особистостям, може залучити туристів, зацікавлених в історії та культурі. Організація фестивалів, культурних заходів і тематичних екскурсій також може стати ефективним інструментом.

Не менш важливою стратегією є розвиток медичного та

оздоровчого туризму, враховуючи наявність санаторіїв та лікувальних ресурсів в області. В розрізі цього питання актуалізується необхідність створення комплексних реабілітаційних програм для повоєнного відновлення людського потенціалу України. Йдеться як про учасників бойових дій та членів їх родин, так і про внутрішньо-переміщених осіб.

Стратегія цифровізації туристичних послуг може сприяти підвищенню привабливості регіону. Це може включати розробку мобільних додатків з інтерактивними картами, туристичними маршрутами та рекомендаціями, а також створення віртуальних турів по ключових визначних пам'ятках області. Такі технологічні рішення зроблять подорожі зручнішими та привабливішими для туристів.

Слід зауважити, що всі ці стратегії можуть бути реалізовані у комплексі, з акцентом на розвиток інфраструктури, просування регіону на національному та міжнародному рівнях, а також залучення інвестицій для створення нових туристичних продуктів.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Барвінок Н. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу і туристичної інфраструктури Гайворонської та Завалівської територіальних громад Кіровоградської області. *Економічні горизонти*. 2023. № 2(24). С. 4–20. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(24\).2023.281149](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(24).2023.281149)

2. Юхновська Ю. О. Формування стратегії розвитку кластеру туристичної галузі України та Запорізького регіону. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 4(2). С. 59-65.

3. Машіка Г. В. Туристично-господарський потенціал Карпатського регіону як домінуюча складова його ефективного використання. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: зб. наук. праць. Серія: «Геологія – Географія – Екологія»*. 2017. Вип. 46. С. 113-121.

4. Осієвська Ю. С. Культурна спадщина Кіровоградської області: сучасний стан і проблеми актуалізації. *Питання культурології*. 2022. № 40. С. 242–253.

5. Укрстат. Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/kap/kap_u/arh_kap_u.html

6. Кривбастур – офіційна сторінка туристичного центру Кривого Рогу у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/groups/1159974054043605>

7. Офіційний сайт Кам'янської міської ради. Туризм. URL: <https://kam.gov.ua/turizm>

8. Офіційна сторінка туристичного інформаційного центру Дніпра у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/tic.dnipro>

9. ДніпроОДА. «Про затвердження проекту схеми формування екологічної мережі Дніпропетровської області». URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/rishennia/sklikannia-7/viii-session/176-8vii/>

10. Рекреація і туризм. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний сайт. URL: <https://wownature.in.ua/pro-nas/nasha-diialnist/rekreatsiia/>

11. Безугла Л., Ігнат'єва С., Нікітін Ю. Внесок ЮНЕСКО у розвиток туризму в Україні та країнах Європейського Союзу. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-67>

12. Подолян Я., Тимошенко І., Садова Н. Культурний туризм як інструмент відновлення та розвитку індустрії гостинності у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. №53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-35>

13. Дніпропетровщина надала звіт для ЮНЕСКО (назва з екрану). URL: <https://novemisto.info/news/dnipropetrovschina-nadala-zvit-dlya-yunesko-21255>

14. Український центр культурних досліджень. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України.

URL: <https://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-objektiv/>

15. Український центр культурних досліджень. Глосарій нематеріальної культурної спадщини. URL: <https://uccs.org.ua/hlosarij-nks-2/>

16. Портал «Дніпрокультура». «Криниця» козацької традиції. URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/folklor_kultura

17. Бессонова С.І, Белобородова М.В. Аналіз туристичного потенціалу України. *Ефективна економіка*. 2024. № 3. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.3.38>

18. Статистика повітряних тривог в Україні. URL: https://air-alarms.in.ua/#google_vignette

19. Звіт Національної Поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf

20. DeepState. Мапа війни в Україні. URL: <https://deepstatemap.live/#6/49.4383200/32.0526800>

21. Природно-заповідний фонд. Портал «Природа України». Природно-заповідний фонд Дніпропетровської області в розрізі територіальних громад. URL: <https://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-4.html>

22. Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології. типізація рекреаційних зон Одеської області. URL: <https://kurort.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/rekreaczijni-zony.pdf>

23. Smyrnova S., Stupen R., Bieloborodova M., Trehub Y., Gurskienė V. Development of the Management Mechanism Recreation and Territorial Resources. *Review of Economics and Finance*. 2023. vol.21.2023. <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.260>

РОЗДІЛ 2 ТУРИСТИЧНА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ЯК ВЕКТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Бессонова Анна Володимирівна

2.1 Теоретичний базис категорії «ревіталізація» у контексті туристичної діяльності

2.2 Міжнародний досвід ревіталізації як основа для формування туристичної політики України

2.3 Досвід ревіталізації промислових об'єктів на території України та перспективи проведення ревіталізації у межах Дніпропетровської області

2.1 Теоретичний базис категорії «ревіталізація» у контексті туристичної діяльності

У світі дедалі більше уваги приділяється проблемі раціонального використання занедбаних індустріальних об'єктів, які втратили свою початкову функцію. Такі об'єкти більше не використовуються за їх прямим призначенням і найчастіше є джерелом екологічних проблем і становлять небезпеку для мешканців довколишніх районів. Однак деякі з них мають архітектурну цінність і є об'єктами культурної спадщини, що робить важливим їх пристосування для сучасного використання. Занедбані індустріальні об'єкти мають вагоме культурне та історичне значення. Збереження та адаптація цих об'єктів під сучасні потреби дозволяє не тільки зберегти їхню архітектурну спадщину, а й надати їм нове життя, роблячи їх корисними для суспільства. Саме цю функцію виконує такий сучасний архітектурний інструмент як ревіталізація.

Останніми роками поняття «ревіталізація» усе частіше використовується у різних сферах людської діяльності: будівництві, екології, туризмі, урбаністиці, архітектурі та навіть

косметології. Термін «ревіталізація» походить від об'єднання двох латинських слів: *ge*, що означає відновлення, та *vita*, що означає життя, що робить ревіталізацію явищем, що «відновлює життя» у контексті відновлення, відбудови, реконструкції певного об'єкту, комплексу об'єктів або території. Наприклад, у випадку використання інструментів ревіталізації у сфері будівництва мається на увазі трансформація застарілої, покинутої будівлі або території у щось ґрунтовно нове, у об'єкт нерухомості з кардинально іншими функціями та метою. А у випадку косметології та медицини ревіталізація означає оздоровлення певного органу або усього організму.

Вперше термін «ревіталізація» був застосований у XIX столітті у Великобританії та Франції, де соціально-економічні та санітарні умови проживання людей у великих містах почали становити загрозу для здоров'я і життя жителів. Стрімкі темпи урбанізації та індустріалізації у цих країнах вимусли людей проживати у небезпечній близькості до виробничих підприємств, а також зумовили збільшення щільності населення та погіршення медико-санітарних умов у крупних містах. Ці фактори у поєднанні зі зростаючою кількістю жителів міст змусили архітекторів та урбаністів того періоду замислитися не над подальшим будівництвом нових кварталів, а над якісною перебудовою вже існуючих, умови проживання у яких були вкрай некомфортними, а іноді й небезпечними для населення.

Ревіталізація міст відбувалася шляхом перебудови старих кварталів, що вже стали непридатними для використання, або закинутих промислових підприємств на нові житлові квартали з більш сучасною архітектурою та врахуванням потреб жителів та санітарних норм. Так, у Лондоні у 1890-х роках було перебудовано бідні квартали Іст-Енду площею близько 6 гектарів, що відбувалося за активної участі міської влади та представників сфери охорони здоров'я [1].

У XIX столітті під ревіталізацією розумілося перетворення

застарілих житлових кварталів на новітні, сучасні житлові комплекси з необхідною для населення інфраструктурою, причому переважно цей процес проводився біля великих промислових підприємств, а його кінцевими споживачами були працівники даних підприємств та їхні сім'ї.

Зараз цей процес набув назви «джентрифікація», а поняття «ревіталізація» було трансформоване у дещо інший вид перетворень будівель: це перетворення будівлі або території, що втрачає свою попередню функцію та є важливою у культурно-історичному контексті, що не дозволяє її знос, і зумовлює набуття цією будівлею або територією принципово нових функцій у зв'язку зі зміною потреб суспільства [2]. Наразі найбільш популярним видом такої діяльності є промислова ревіталізація.

Підходи сучасних науковців до терміну «ревіталізація» різняться між собою у силу різних трактувань сутності даного поняття, адже його часто пов'язують з іншими видами трансформації міської інфраструктури. Приклади трактування терміну «ревіталізація» наведено у таблиці 2.1:

Таблиця 2.1

**Підходи до визначення терміну «ревіталізація»
науковцями і дослідниками**

Автор(и)	«Ревіталізація – це...»
Тлумачний словник української мови	...повернення історичним об'єктом первісних або втрачених функцій [3]
Велика українська енциклопедія	...комплекс заходів, спрямованих на підвищення функціональної значущості окремих будівель, споруд, їх комплексів, ансамблів, історичних центрів міст [4]
Франко Л.	...переосмислення будівель, публічних просторів, які втратили свою первісну функцію та цінність у місті та суспільстві; наповнення старого простору новим змістом [5]

Продовження табл. 2.1

Сич О.А.	...процес просторових, технічних, соціальних та економічних змін, а також діяльність, яка проводиться в інтересах суспільства, метою якої є виведення району з кризової ситуації, відновлення його колишніх функцій та створення умов для подальшого розвитку [6]
Білошицька Н.І., Татарченко Г.О., Білошицький М.В., Матляк Д.М.	...форма дії, яка є частиною міської політики, впливає на все життя міста, поєднує повагу до минулого і місцевих традицій із вирішенням місцевих проблем мешканців шляхом перетворення і зміни функціонального призначення з використання новітніх енергозберігаючих технологій і матеріалів [1]
Тлумачний словник англійської мови	...повернення до активності та видатності [8]
Кембризький словник англійської мови	...процес, завдяки якому щось росте, розвивається або знову стає успішним [9]
Державні будівельні норми України	...процес відновлення та модернізації старих або занедбаних будівель з метою повернення їх до сучасного використання, що включає в себе оновлення інфраструктури, покращення енергоефективності, а також зміну функціонального призначення будівлі для відповідності сучасним потребам [7]
Wilczkiewicz M., Wilkosz- Mamcarczyk M.	...багатогранна робота, включаючи реставрацію, реконструкцію, модернізацію та дії, спрямовані на відродження будівлі, району чи міста, зруйнованих у різних аспектах, також економічних і соціальних [10]
Abdurahiman S., Kasthurba A.K., Nuzhat A.	...використання об'єктів спадщини як ресурсів для розвитку, що зберігає історичне забудоване середовище, і спрямоване на оновлення інфраструктури, покращення соціальних і культурних умов, підвищення якості життя та вирішення соціальних проблем [11]

Джерело: узагальнено автором на основі [1], [3]-[11]

Вивчення існуючих підходів до визначення терміну

«ревіталізація» показує, що українські та міжнародні науковці здебільшого мають спільне уявлення про сутність даної категорії та визначають її як процес або комплекс заходів, спрямованих на відновлення та модернізацію застарілих будівель, що втратили свої функції, з використанням сучасних технологій з метою їхнього відновлення та набуття ними істотно нової мети функціонування.

До головних завдань ревіталізації науковці відносять збереження історико-культурної спадщини, реконструкцію та зміну зовнішнього обліку і функцій будівлі або території, вивільнення їхнього потенціалу, збереження екології, розвиток міської та туристичної інфраструктури тощо. Термін «ревіталізація», як один з видів розвитку території, необхідно розглядати в контексті його зіставлення з іншими схожими термінами: реновація, редевелопмент, джентрифікація та реконструкція, адже нерідко недостатнє розуміння спільних рис та відмінностей між цими категоріями призводить до невірного використання методології. У таблиці 2.2 наведено характерні риси цих термінів, їхні спільні та відмінні риси:

Дані аналізу свідчать про те, що до терміну «ревіталізація» найбільш близькі терміни «редевелопмент», тобто процес перепрофілювання промислових територій під новий напрям, спрямований на ефективне використання об'єктів в сучасних умовах [12], та «реновація» – адаптивне використання будівель, споруд, комплексів зі зміною їхнього функціонального призначення [13].

Ревіталізація об'єктів, комплексів та територій є важливим фактором всебічного розвитку міста чи регіону, проте під час проведення процесу ревіталізації рекомендується здійснити додатковий аналіз подальших перспектив функціонування та розвитку трансформованих об'єктів, їх значення у сфері дозвілля, культури та туризму. Серед основних складнощів проведення ревіталізації науковці виділяють переважно недостатнє

фінансування, надмірну бюрократію, відсутність підтримки від держави та міської влади, складність залучення інвестицій та проблеми у юридичній сфері (наприклад, переведення об'єкта із промисловості у комерцію або житлову площу).

Таблиця 2.2

**Характерні особливості видів трансформації об'єктів
міської інфраструктури**

Фактор	Реві- талі- зація	Реде- VELO- мент	Ре- но- вація	Рекон- струк- ція	Джен- трифі- кація
1. Трансформація одного об'єкту або комплексу	✓	✓	✓	✓	✓
2. Трансформація території	✓	✓	✗	✗	✗
3. Обов'язкова зміна початкової функції	✓	✓	✓	✗	✗
4. Підходить лише для однієї галузі	✗	✗	✓	✗	✓
5. Створення нових об'єктів	✗	✗	✓	✓	✗
6. Підвищення практичної ефективності використання об'єкту/території	✗	✓	✗	✓	✗
7. Використання об'єкту/території у промисловості	✗	✗	✓	✓	✗
8. Використання об'єкту/території як житлових об'єктів	✓	✗	✓	✓	✓
9. Обов'язкове розкриття нових можливостей використання об'єкту/території	✓	✓	✗	✗	✗

Джерело: авторська розробка

Для усебічного додаткового аналізу процесу ревіталізації варто використовувати такі класичні методики, як PEST та SWOT аналіз.

Проведення PEST-аналізу дозволяє оцінити зовнішні фактори впливу, що можуть становити загрозу або перетворитися на додаткові можливості для процесу ревіталізації. Аналіз проводиться у чотирьох напрямках: політичному, економічному, соціальному та технологічному. Отже, для процесу ревіталізації з політичного боку факторами впливу у першу чергу будуть різноманітні юридичні та бюрократичні ускладнення, що пов'язані з перереєстрацією об'єкта або території, сертифікацією, дозволами на ремонт або будівництво та ін. Також до цієї групи факторів можна віднести зміни у діючому законодавстві, введення нових нормативно-правових документів, а також можливість отримання державної підтримки у процесі ревіталізації та під час маркетингових заходів і популяризації оновленого об'єкта.

Економічні фактори впливу на процес ревіталізації включають до себе зацікавленість з боку держави та приватних інвесторів у спонсоруванні, окупність проєкту, додаткові витрати на збереження та реставрацію початкового вигляду об'єкта. Для сучасних реалій України перелік економічних факторів є ширшим, адже через повномасштабне вторгнення РФ національна економіка зазнала глибокої кризи, значних обсягів інфляції та безробіття. Також, вперше втративши контроль над частиною економічно важливих регіонів у 2014 році, країна знову втратила частину територій у 2022 році, що призвело до значного зменшення кількості економічно активного населення унаслідок окупації, поранень, мобілізації, біженства або загибелі. Саме тому наразі українським архітекторам і забудовникам складно знайти джерело фінансування для проєктів з ревіталізації, а також спланувати очікуваний рівень рентабельності та окупності проєкту.

Соціальні фактори впливу на процес ревіталізації включають до себе потребу населення у інфраструктурі культурно-розважальної сфери, адже частіше за все об'єкти або території, що

підлягають ревіталізації, трансформуються у музеї, арт-простори, торгово-розважальні центри, концертні майданчики тощо. Це створює нові робочі місця, приваблює туристів та надає підтримку і нові можливості представникам бізнесу та місцевим митцям.

З боку технологічних факторів, розвиток сучасних технологій, особливо у сфері проектування та будівництва, є одним з найбільш вагомих інструментів під час проведення ревіталізації, адже для цього процесу обираються занедбані, покинуті об'єкти, що були збудовані із використанням застарілих технологій та з меншою увагою до санітарних і екологічних норм, а також потреб жителів навколо об'єкта. Технологічна сторона процесу ревіталізації дозволяє суттєво оновити об'єкт або територію, зробивши її безпечнішою для здоров'я людей, більш екологічною. Крім того, у процесі ревіталізації дизайнери проекту використовують сучасні, більш ергономічні та інклюзивні підходи до внутрішнього оформлення об'єктів, також розробляючи їх з урахуванням сучасних тенденцій та естетичних особливостей архітектури. Проведений SWOT-аналіз процесу туристичної ревіталізації наведено на рисунку 2.1.

Найчастіше для ревіталізації обираються покинуті об'єкти промисловості, що займають значні площі міської території, при цьому не використовуючи її. Особливо це явище є характерним для міст або регіонів, що концентрували власне виробництво у певній галузі та з часом не витримали ринкову конкуренцію і були вимушені припинити діяльність.

Також серед факторів занепаду місцевої промисловості можна виділити перенесення масових виробництв у країни «глобального Півдня», де ресурси та робоча сила коштують зазвичай дешевше, ніж у розвинених країнах [22].

SWOT-аналіз дозволяє розглянути певний об'єкт, явище або процес із чотирьох боків: виявити сильні та слабкі сторони, визначити потенційні можливості та загрози для певного об'єкта або процесу.

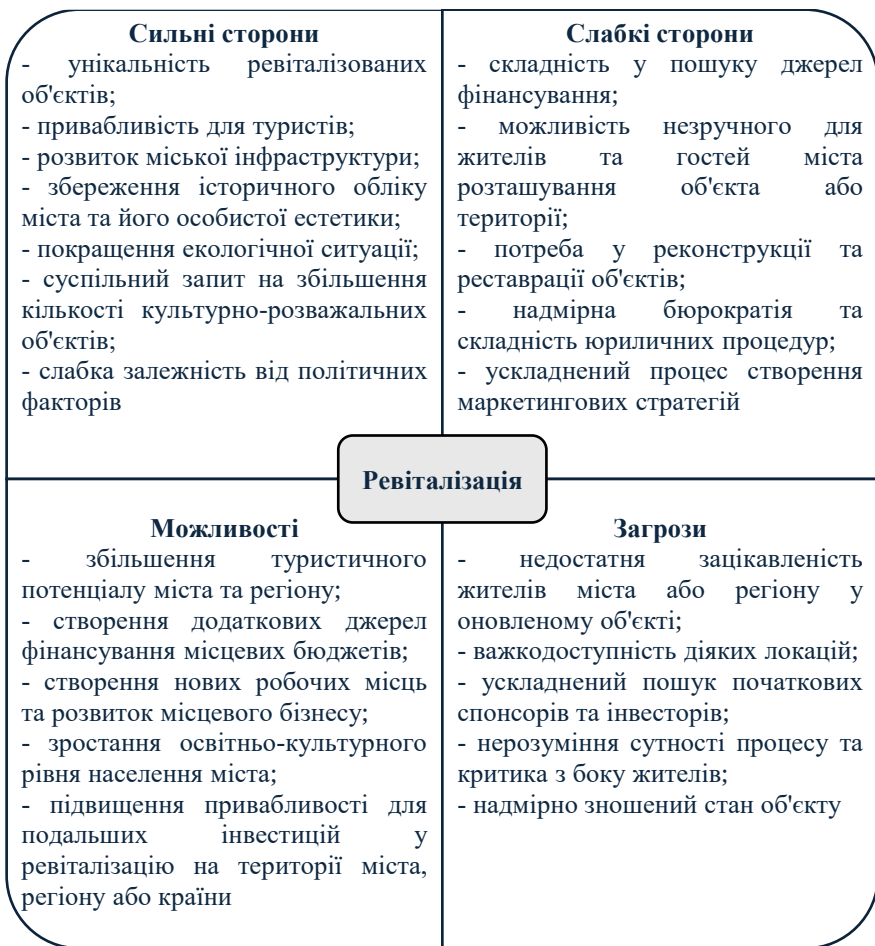

Рис. 2.1. SWOT-аналіз процесу ревіталізації об'єкта або території

Джерело: авторська розробка

Ревіталізація промислових об'єктів або територій є одним із найбільш дієвих інструментів відродження подібних міст/регіонів, збільшуючи їхній туристичний та інвестиційний потенціал шляхом створення нових культурно-розважальних об'єктів

завдяки ревіталізації. Покинуті заводи, складські приміщення, фабрики, портові споруди та промислові майданчики активно перетворюються на музеї, концертні площадки, бібліотеки, парки та торгово-розважальні центри, створюючи нові робочі місця, розширюючи соціальну інфраструктуру міста та приваблюючи туристів.

У світі існує вже багато прикладів успішної ревіталізації колишніх промислових об'єктів або площ. Здебільшого реалізовані проєкти знаходяться на території США або країн Європи, де важке виробництво було скорочено, припинено або вивезено за кордон, а сучасні екологічні норми та санітарні стандарти вимагають зміни умов проживання людей та збільшення кількості зелених зон та об'єктів культурно-розважальної інфраструктури. Впровадження успішних проєктів з ревіталізації не лише оновлює загальний облік міста, а й приваблює інвесторів та туристів.

2.2 Міжнародний досвід ревіталізації як основа для формування туристичної політики України

За останні 200 років населення планети стрімко збільшилося: за даними міжнародних досліджень, у 1820-ті роки населення Землі сягнуло першого мільярда, у 1920-ті – другого, а за наступні 80 років загальна чисельність популяції збільшилася ще на 5 мільярдів. Незважаючи на уповільнення темпів приросту населення планети, у найближчі 30 років аналітики очікують збільшення чисельності людей на Землі ще на 2 мільярди [14]. Але незважаючи на виключно позитивні значення приросту кількості населення, значна кількість індустріальних міст у розвинених країнах світу приходить до занепаду та спустошення. Це відбувається переважно через концентрацію міста або регіону на певній галузі, і коли місцеве виробництво не витримує конкуренції із закордонним, містоутворююче підприємство переживає

скорочення обсягів виробництва, відтік робочої сили та занепад. Через це місцеві жителі залишаються без коштів на існування і вимушені змінити місце проживання та/або опанувати іншу професію. Найбільш яскравим прикладом цього явища є міста автомобільної промисловості США: коли японські автомобілі витіснили з ринку американських виробників, населення Детройту, «столиці» американського машинобудування, скоротилося приблизно на 60%, при цьому приблизно 40% жителів, що залишилися у місті, жили за межею бідності. Також місто було визнано другим у США за кількістю злочинів [15].

Визнання Детройту банкрутом змусило місцеву владу та жителів міста замислитися над трансформацією обліку міста та ревіталізацією покинутих промислових об'єктів. У 2015 році було створено громадську організацію «Detroit Future City» [16], яка поставила перед собою мету відновити місто, трансформувавши його у сучасне «розумне» і зелене місто, життя у якому буде безпечним, екологічним та інклюзивним. Головними напрямками роботи є соціальна та архітектурна складові. Соціальний напрям включає до себе зменшення бідності та рівня злочинності, збільшення добробуту жителів та толерантності, зміцнення ментального здоров'я та культурне збагачення населення. Що стосується архітектурного напрямку діяльності, у Детройті існує велика кількість покинутих житлових будинків та зачинених промислових об'єктів, які можна відновити і ревіталізувати, але вже у якості культурно-туристичного простору. Саме тому приклад ревіталізації цілого міста має бути розглянутий більш детально.

Фахівці проекту розділили місто на зони, кожній з яких було присвоєно власні напрями з розвитку, виходячи з її істотної характеристики: центр міста, ділові райони, житлові райони, індустріальні зони (поділено на ті, що можна відновити й ті, що необхідно трансформувати) та паркові зони.

Наразі 58% території міста займає житловий фонд (здебільшого приватні будинки, що характерно для міст США), 17% – індустріальні райони і лише 8% – паркові зони. Автори проєкту представили стратегію використання землі міста, розраховану на 50 років [17], згідно з яким лише 22% території житлових забудов залишаться класичними, інші будинки планується трансформувати у «зелені» з використанням більш екологічних сучасних технологій і ресурсів, а також нового ландшафтного дизайну, збільшуючи відсоток зеленої зони у місті.

15% території міста планується залишити індустріальними, але виробництво планується реформувати у більш екологічне, інноваційне та легке. 29% території міста буде присвячено «пейзажній» частині: парковим зонам, культурно-освітнім центрам, інноваційним хабам та ін.

Що стосується змішаних зон міста, де територія включає до себе різні види забудов, то навіть у серці міста наразі існує значна кількість покинутих будівель, і автори проєкту прагнуть змінити це, впроваджуючи більшу кількість освітніх, культурних, історичних та інноваційних просторів.

Автори ініціативи «Detroit Future City» гарантують, що вже через 30 років місто не впізнають ті, хто знав його як депресивну столицю покинутих автомобільних підприємств.

На рисунку 2.2 наведено поточний стан змішаної забудови міста, де сірим кольором позначено занедбані будинки та пусті території, та план на наступні 50 років.

Як можна побачити з даних стратегії, незайняту територію пропонується перетворити на паркові та зелені зони, а занедбані будинки відновити та використати повторно. Також серед основних планів реалізації проєкту є перетворення тих суспільних просторів, що наразі не використовуються, у місця дозвілля для молоді: стадіони, спортивні майданчики, паркові зони та освітні об'єкти.

Рис. 2.2. Порівняння сучасної змішаної забудови м. Детройт із планом розвитку територій на 50 років

Джерело: офіційна стратегія розвитку міста [16]-[18]

У місті наразі існує запит на подібні об'єкти, адже значна кількість великих просторів на кшталт паркувань або територій колишніх заводів лише займають місце та не використовуються

повною мірою, оскільки місто, спроектоване і збудоване для 2 мільйонів осіб, зараз населяє приблизно 620 тисяч.

Створена ініціатива з ревіталізації цілого міста є унікальним проєктом, який широко підтримується місцевою громадою. До міста було залучено значну кількість інвесторів, а також значно підвищено його туристичний потенціал, адже жителям інших регіонів цікаво побачити досвід «дива» Детройту, його повторний розквіт та трансформацію з депресивного покинутого міста на сучасний, розвинений центр регіону. Навколишні міста також зацікавлені у реалізації даного проєкту, адже вони теж зазнали важкої кризи унаслідок занепаду американської автомобільної промисловості.

Серед успішних прикладів ревіталізації у Детройті можна навести колишні корабельні доки Globe Trading Company, які було перетворено на розважальний центр для дітей «Michigan Outdoor Adventure Center». Також наразі у місті проходить процес ревіталізації колишнього заводу Packard у великий публічний простір з житловими та комерційними об'єктами і місцями відпочинку, а також занедбаній території загальною площею понад 2700 м², яку планується ревіталізувати у сучасний район з житловими забудовами, арт-площадками, парками та ливарним заводом, який буде оновлено відповідно до сучасних екологічних стандартів [20].

Покинуті приватні сектори на краю міста планується озеленити, висадивши на частині території ліси та створивши штучні водойми, а іншу частину територій ревіталізувати у фермерські господарства, які будуть забезпечувати потреби міста у свіжих продуктах.

Результатом проведення процесу ревіталізації міста стало визнання Детройту першим у світі «Містом Дизайну» організацією ЮНЕСКО [21], що тільки підтверджує правильний вибір стратегії трансформації та розвитку міста і успішність вже проведених та запланованих процесів з ревіталізації.

Ревіталізація усього міста загалом є унікальним досвідом у історії світової урбаністики, але прикладів успішної ревіталізації окремих об'єктів або комплексів вже існує достатньо для висновку, що ревіталізація дозволяє «перезавантажити» територію міста, залучити до оновлення міської естетики інвесторів, місцевих жителів та спеціалістів у сфері архітектури, урбанізму та дизайну, і результатом ініціативи з ревіталізації стає істотно новий об'єкт, що заохочує туристів та дозволяє розширитися представникам місцевому бізнесу, а також місцевим митцям. У процесі ревіталізації об'єкти або комплекси перетворюються з промислових на поліфункціональні [23], тобто на такі, що включають до себе об'єкти різних напрямів діяльності: офіси, комерційні приміщення, торгово-розважальні об'єкти або арт-простори. Деякі з ревіталізованих об'єктів навіть зберігають у своєму складі промислову складову: так, наприклад, колишній завод із виробництва алюмінію у м. Ліппе, Німеччина, було ревіталізовано у центр переробки вторинної сировини, який діє виключно на принципах *eco-friendly* та соціальної відповідальності, і на території якого також діє велика сучасна електростанція. Автори проекту з ревіталізації відзначають, що «...це виглядає як промислове підприємство, але має такий самий ефект, як 25 000 га лісу» [24].

У країнах Європи ревіталізовані об'єкти зустрічаються нерідко, адже процеси з трансформації колишніх промислових підприємств почали активно проводитися ще у 60-ті роки минулого століття. Прикладом цього процесу є ревіталізація Рурського регіону Німеччини: регіон був сконцентрований на важкій промисловості, яка змінила місцевий ландшафт шахтами, териконами та заводами. Екологія регіону та його біорізноманіття також зазнали суттєвої шкоди унаслідок забруднення, і тому ревіталізація промислових територій Руру і навколишніх міст стала гострою необхідністю.

Протягом останніх десятиліть важку промисловість поступово скорочували та виводили з регіону, а об'єкти та площі, які раніше

використовувалися у виробничій діяльності, було ревіталізовано у арт-простори, парки, концертні майданчики та ін. Деякі об'єкти (наприклад, комплекс шахт у Ессені «Цехе Цольферайн») було включено до переліку об'єктів спадщини ЮНЕСКО, а колишні газосховища перетворено на виставковий центр [25]. Колишній промисловий комплекс наразі приваблює безліч туристів, особливо зацікавлених в урбаністиці та промисловому туризмі, адже більшість великих одиниць обладнання і досі залишається всередині будівель.

Рис. 2.3. Громадський басейн у приміщенні колишньої шахти Цольферайн (м. Ессен, Німеччина)

Джерело: офіційний сайт шахти Цольферайн [26]

Значною кількістю ревіталізованих об'єктів також виділяється Польща, яка на початку ХХІ століття почала активний процес перетворення покинутих фабрик, шахт та інших промислових об'єктів у культурні, житлові та розважальні простори. Найбільш яскравим прикладом польського досвіду ревіталізації є перетворення колишньої текстильної фабрики у м. Лодзь на найбільший у Європі торгово-розважальний центр «Manufaktura».

Колишню фабрику, а також електростанцію, пожежну частину та обробний цех, що знаходилися на її території, було перетворено на сучасний торговий центр обсягом близько 270 тис. м² з сотнями магазинів, концертним майданчиком, міським пляжем, готелем у будівлі колишнього прядильного цеху тощо. Також резиденція родини Познаньських, що також знаходиться на території Мануфактури, у процесі ревіталізації була перетворена на музей історії міста Лодзь.

Рис. 2.4. Торгово-розважальний центр «Мануфактура» на місці колишньої текстильної фабрики (м. Лодзь, Польща)

Джерело: туристичний портал міста Лодзь [27]

Головною метою авторів проекту було максимально точне збереження історичного обліку будівель колишньої фабрики, що надало новому торговому центру унікального обліку, який приваблює тисячі туристів з усього світу. Також серед видатних прикладів польської ревіталізації можна виділити торговий центр Stara Papiernia, що був створений на місці паперової фабрики, Мазовецький музей сучасного мистецтва у приміщенні колишньої

електростанції, торговий центр «Сілезія» у м. Катовіце, що діє на території закритої шахти [29].

Цікавим досвідом проведеної ревіталізації є приміщення колишніх газосховищ у Відні (Австрія). Чотири вежі заввишки 72 м було зведено у XIX столітті, а у 1970-ті роки у них зникла потреба, внутрішнє обладнання було видалено і пусті вежі стояли покинутими до 1995 року. Тоді міська влада провела конкурс на найкращі ідеї з ревіталізації, і визначила переможцями чотирьох різних архітекторів, кожен з яких отримав одне газосховище та проводив процес ревіталізації на свій розсуд: газосховище А було переобладнано у 14-поверховий житловий будинок із торговельним центром усередині; газосховище В було перетворено на поліфункціональний офісний центр, причому це сховище було єдиним з чотирьох, архітектор якого додав сучасні елементи ззовні будівлі; газосховище С стало сучасною закритою спільнотою, де у одній будівлі розміщено паркінг, офісні приміщення, житлові простори та магазини, а також власний внутрішній двір; архітектор газосховища D не став використовувати безпосередньо будівлю сховища, а помістив житлову багатоповерхівку усередину вежі, розділивши внутрішній двір на три секції [30].

Результатом проведеної ревіталізації стало ефективне використання покинутих 90 тис. м³ території міста, а кожна вежа газосховища отримала власний унікальний вигляд та наповнення.

Отже, протягом кінця XX – початку XXI століть у розвинених країнах світу було впроваджено значну кількість проєктів з ревіталізації промислових об'єктів. Переважно під ініціативи з трансформації підпадали будівлі колишніх фабрик та заводів, елеватори, електростанції, шахти. Під час проведення будівельних та дизайнерських робіт автори ініціатив з ревіталізації концентрувалися на збереженні зовнішнього обліку об'єктів та їхньої унікальної архітектури, разом з тим замінюючи внутрішні комунікації на більш сучасні та екологічні з метою поліпшення екологічного становища регіону.

Рис. 2.5. Колишні газосховища у м. Відень, Австрія
Джерело: [30]

Найчастіше промислові об'єкти перетворюються на музеї, арт-галереї, концертні майданчики, паркові зони або житлові та офісні приміщення. У таблиці 2.3 наведено приклади успішного впровадження проєктів з ревіталізації за кордоном:

Таблиця 2.3

Ревіталізовані об'єкти або площі: міжнародний досвід

Географічне розташування	До ревіталізації	Після ревіталізації
Гамбург, Німеччина	Вантажний порт	Поліфункціональний житловий квартал з офісними приміщеннями та культурно-розважальною інфраструктурою

Продовження табл. 2.3

Осло, Норвегія	Цехи ливарної промисловості	Сучасний житловий квартал з екологічними джерелами енергії
Солтейр, Велика Британія	Текстильна фабрика	Художній простір «Salts Mill»
Шеффілд, Велика Британія	Покинуті приміщення заводу	Квартал для місцевих митців «Cultural Industries Quarter», де розташовані компанії музичної, кінематографічної та наукової сфер
Форсса, Фінляндія	Текстильна фабрика	Університет прикладних наук Хяме, а також музей, офісні приміщення та торговий центр
Лондон, Велика Британія	Електростанція	Галерея сучасного мистецтва «Tate Modern»
Бетлегем, США	Сталеплавильний завод	Індустріальний парк «Steel Stacks» з концертним майданчиком
Калькар, Німеччина	Ядерна електростанція	Парк розваг «Wunderland Kalkar»

Джерело: систематизовано авторами на основі [23], [33]-[37]

2.3 Досвід ревіталізації промислових об'єктів на території України та перспективи проведення ревіталізації у межах Дніпропетровської області

Було б помилкою припустити, що в Україні нерозвинена сфера ревіталізації покинутих промислових підприємств. Активний

процес ревіталізації українських промислових об'єктів почався 2013 року, але першою ініціативою з трансформації виробничих будівель став простір креативних індустрій «Ізоляція» у Донецьку 2010 року. Колишній завод ізоляційних матеріалів було перетворено у сучасну арт-платформу з виставковими просторами, книжковим магазином, просторами для дизайнерів, маркетологів, креативних професій тощо [38]. Нажаль, під час початку війни з РФ 2014 року Донецьк було окуповано, й відтоді на території проєкту «Ізоляція» окупантами облаштовано в'язницю і катівню. Автори простору були вимушені тікати з міста, і через рік, повторно запустили проєкт з ревіталізації, але вже у Києві.

Наразі культурний простір «Ізоляція» втілений на території покинутого Київського судноремонтного заводу й набув нової, сучасної та менш тривожної назви «IZONE». Наразі частина простору організована як коворкінг, а друга частина функціонує як культурний простір, де проводяться фестивалі, кінопокази, виставки, концерти. Також у приміщенні проєкту функціонують різні майстерні, де митці не тільки працюють, а й навчають творчим професіям, та бібліотека «Донбаські студії» [39]. Автори проєкту розглядають можливість повернення у Донецьк після деокупації, але приміщення «Ізоляції» планується перетворити на меморіальний парк на згадку про ув'язнених та закатованих українців на території колишнього культурного простору.

Проєкти з промислової ревіталізації переважно створювалися у м. Київ, адже за часів значної індустріалізації міста було створено велику кількість заводів та фабрик, які наразі втратили свою актуальність та були покинуті, займаючи значні простори у столиці, що стрімко розвивається та розширюється. Найбільший промисловий об'єкт в Україні був ревіталізований 2013 року, коли Дарницький шовковий комбінат був перетворений на Арт-завод «Платформа». Територія заводу площею 120 тис. м² стала приміщенням для творчості, де окрім фестивальних та

виставкових просторів також працюють пивоварня, кінотеатр під відкритим небом, майстерні, гастрономічні локації та коворкінги. Цей арт-простір наразі є найбільш популярним ревіталізованим об'єктом в Україні, адже саме тут проводиться безліч концертів та фестивалів всеукраїнського та міжнародного масштабів [41].

Рис. 2.6. Арт-завод Платформа (м. Київ, Україна)

Джерело: [41]

Того ж року було реалізовано проєкт з ревіталізації колишньої київської льоноткацької фабрики у арт-простір Closer, який переважно відомий фестивалями і концертами електронної музики. Також на території об'єкта розташовані шоуруми, галереї, фотостудії, кафе, мистецький арт-простір, театр, кіномайстерня та багато інших локацій. Вигідне розташування та великий перелік арт-локацій приваблюють значні обсяги місцевих відвідувачів та туристів з усього світу [42]. Також у Києві працює найбільший у Східній Європі інноваційний парк «UNIT.City», що 2017 року було ревіталізовано на місці Київського мотозаводу загальною площею близько 25 га. На території парку функціонують простори для стартапів та інновацій, лабораторії, коворкінги, освітні центри, інвестиційні фонди та площадки для проведення івентів. У межах інноваційних заходів проводяться лекції, форуми, фестивалі, конференції та кінопокази українських фільмів [43].

Також серед прикладів ревіталізації у Києві можна навести перетворення заводу «Большевик» у торгово-розважальний центр «Cosmo Multimall», приміщень заводу «Арсенал» у коворкінг з фудкортом [42] та гастрохаб Garage на місці приміщень заводу Tetra Pak [45]. Львів також має декілька прикладів вдалих проєктів з промислової ревіталізації. 2016 року колишній завод з виробництва скла «Галичскло» було перетворено на кластер «!Fest Republic», який автори проєкту називають «холдингом емоцій». На території кластеру проводяться фестивалі, кінопокази, концерти, а також функціонують пивоварня та кавовий хаб, швейні цехи місцевої марки одягу, книжкове видавництво та коворкінг [46]. Також у Львові на території колишнього заводу радіоелектронної медичної апаратури працює креативний простір «ReZavod», що ставить своєю метою розвиток інженерної, дизайнерської та мистецької галузей у місті. 2023 року після восьми років ревіталізації було відчинено центр сучасного мистецтва «Jam Factory Art Center» на місці колишньої фабрики з вироблення повидла та консервації. У арт-просторі наразі є театральна сцена, виставкові зали, художні майстерні, офісні приміщення та простір для кінопоказів та концертів, що наразі планується ввести у експлуатацію [47].

Приміщення центру сучасного мистецтва розташовані у історичній будівлі, зовнішній та внутрішній облік якої автори проєкту намагалися зберегти з максимальною автентичністю (рис. 2.7), втім внутрішні комунікації об'єкта було замінено на сучасні та більш екологічні, у тому числі було задіяно сонячні панелі. Нові приміщення, зведені на території, було спроектовано з урахуванням потреб людей з інвалідністю.

Також на заході України набув великої популярності проєкт «Промприлад. Реновація» в Івано-Франківську, що діє на базі ревіталізованого заводу «Промприлад». Автори ініціативи називають його «імпактоорієнтована громадська платформа», тобто її головною метою є вплив на найбільш важливі фактори

суспільства: економіку, освіту, сучасне мистецтво та урбаністику. Об'єкт використовується здебільшого для проведення конференцій, фестивалів, лекцій та ін., а також планується розширити перелік локацій ролердромом та теплицею. Також на території діють зони для коворкінгу та інвестування [48].

Рис. 2.7. Jam Factory Art Center (м. Львів, Україна)

Джерело: [47]

Серед цікавих прикладів ревіталізації територій можна відзначити «Зелений театр» в Одесі та «CAD» у Херсоні. Обидві площі є майданчиками просто неба, які призначені для проведення фестивалів, кінопоказів, музичних заходів та коворкінгу на свіжому повітрі. Головною рисою даних об'єктів є висока екологічність: у процесі ревіталізації не зрубали дерева, а лише садили нові, використовували екологічні матеріали (засновники Зеленого театру наголошують на відсутності пластику і бетону), а також серед завдань об'єктів є відповідальне ставлення до навколишнього середовища. На об'єктах створено власні огороди, де люди можуть вирощувати екологічно чисті продукти, а на

території Зеленого театру діє пункт прийому й переробки пластику і старого одягу [49].

Схід України, який здебільшого концентрується на важких видах промисловості, також має власні приклади успішної ревіталізації. Так, наприклад, у Харкові на місці паровозобудівного заводу 2016 року відкрили арт-завод «Механіка», що містить у собі паркову зону, виставковий центр, концертні зали та приміщення креативної індустрії. На арт-заводі до повномасштабного вторгнення рф 2022 року проводилися безліч концертів, виставок, фестивалів, ярмарок і майстер-класів, а також навичок креативних професій набували тисячі дітей і дорослих, адже у просторі працюють школи вокалу, акторського мистецтва, танців та ін. [42].

Ще один ревіталізований об'єкт у Харкові розташований на території колишньої сільськогосподарської фабрики, перетвореної на IT-хаб і простір ідей «Fabrica.space». Даний об'єкт позиціонує себе у першу чергу як площадку для заходів (лекцій, семінарів, ділових зустрічей), але також відомий своєю зоною коворкінгу з окремими зонами для онлайн-зустрічей та ділових перемовин [50]. Нажаль, обидва об'єкти наразі функціонують переважно як простори, у яких можна орендувати зали для заходів, адже під час війни Харків став одним з найбільш постраждалих великих міст України через постійні бомбардування з боку росії. На диво, ревіталізований млин у Запоріжжі, перетворений на платформу творчих ініціатив «LOFT Млин», наразі активно функціонує навіть незважаючи на близькість до фронту та постійні обстріли. На об'єкті постійно проводяться лекції, концерти, вечірки й майстер-класи, а також сесії замальовок з натури для художників [51]. Також власники простору регулярно проводять збори на ЗСУ та допомагають місцевій спільноті відчувати творчу іскру навіть у сучасні важкі часи.

У Дніпрі також функціонує декілька ревіталізованих об'єктів. Колишня Катеринославська губерньська земська управа у 2018 році

була перетворена на «Центр сучасної культури» – площадку для суспільних заходів, таких як виставки, концерти, фестивалі та вистави. На першому поверсі будівлі розташована галерея сучасного мистецтва «Артсвіт», а також простір для митців «Ksi Prostir», створений для допомоги розвитку молодих художників та навчання креативним навичкам. Але автори проєкту окремо відзначають складність проведення ревіталізації саме з юридичної точки зору, адже більшість власності у місті – приватна, тому трансформувати значну кількість занедбаних будівель у Дніпрі без згоди із власниками та їхньої підтримки неможливо.

Також фахівці з ревіталізації зазначають на дуже малу для міста-мільйонника кількість сучасних центрів культури і мистецтва, і наголошують на гострій необхідності у проведенні ревіталізації, адже у Дніпрі дуже багато будівель є покинутими, занедбаними [52].

Рис. 2.8. Центр сучасної культури (м. Дніпро, Україна)

Джерело: [52]

Вирішенням цієї проблеми також зацікавилися автори проєкту «Fabrica L» – креативного хабу, розташованого у ревіталізованій будівлі колишньої фабрики з виробництва головних уборів. На арт-фабриці розташовані зони для коворкінгу, IT-компаній та місцевих ЗМІ, а також тут функціонують виставкові простори, творчі майстерні, івент-простір та зона фотоіндустрії. Завданнями проєкту є зміни у соціо-культурному обліку жителів міста, розширення їхніх творчих здібностей, створення місця для пошуку однодумців та місця для самореалізації. Площа у 11 тис. м² призначена для ініціатив з сучасного мистецтва, неформальної освіти та розвитку сучасної економіки [53].

Автори проєкту залучили велику кількість приватних іноземних інвесторів, які зацікавлені у тому, щоб про Україну дізналися в інших країнах поза контекстом війни, а у якості сучасної культурно розвиненої країни.

Одним з останніх успішних проєктів з ревіталізації Дніпра є перетворення колишнього заводу протигазів у крафтову броварню «MOVA». Окрім власне закладу харчування, на території діють пивний завод і громадський простір із зоною для проведення заходів просто неба. Оскільки навколо об'єкту переважно промзона та пустирі, місцеві жителі зраділи появі у районі нового місця для відпочинку із сучасним екологічним дизайном та великим дитячим майданчиком, що робить ревіталізований об'єкт місцем для дозвілля усієї родини. Також метою авторів проєкту є просування культури споживання пивних напоїв та створення площадки для спілкування та відпочинку усієї родини, відмінної від звичних для регіону «наливайок». Також на території функціонує Dnipro Beer Museum – музей історії пива у контексті історії Дніпра [54].

2017 року було презентовано проєкт з ревіталізації промислової території площею близько 50 га у Індустріальному районі міста (рис. 2.9-2.10).

Рис. 2.9. Схема розташування індустріального парку, що ревіталізується, у м. Дніпро
Джерело: [55]

Рис. 2.10. Проєкт з ревіталізації індустріального парку (м. Дніпро, Україна)
Джерело: [56]

Протягом десяти років планується комплексно оновити територію, перетворивши її на сучасний еко-френдлі район з міською інфраструктурою, парками та промисловими зонами,

присвяченими сучасним технологіям – виробництву дронів та іншої електроніки й робототехніки. З переваг реалізації проєкту можна виділити створення нових робочих місць, розвиток міської інфраструктури та економіки, реновацію місцевості, залучення інвестицій до розвитку міста та підвищення іміджу Дніпра, адже наразі місто має репутацію виключно промислового, екологічно небезпечного обласного центру.

Ревіталізація колишньої індустриальної території та її часткове озеленення сприятиме покращенню екологічного становища району та надасть місту більш сучасний, розвинений вигляд. Мапа проєкту наведена на рисунку 12.

2020 року Дніпровською міською радою було запропоновано концепцію розвитку міста «Стратегія Дніпра 2030», чікими головними завданнями є компенсація наслідків сучасних викликів та перетворення існуючих проблем на можливості. Авторами ініціативи було проведено SWOT-аналіз міста з різних боків, що найкраще висвітлюють його істотні характеристики та можуть стати загрозами або, навпаки, можливостями у процесі розвитку міста. До аналізу було прийнято такі аспекти функціонування міста, як географічне розташування, клімат і ландшафт, екологія, адміністративно-територіальна складова, демографія і ринок праці, інфраструктура, бізнес та інновації та ін. Ревіталізація промислових територій розглядається у блоці «Можливості» екологічної складової аналізу, тобто перетворення покинутих або застарілих індустриальних об'єктів та територій у першу чергу стане фактором покращення екологічної ситуації у місті [57].

Але невірно розглядати ревіталізацію лише як інструмент поліпшення міської екології. Наразі у м. Дніпро існує велика кількість покинутих будівель і територій, навіть у самому центрі міста, що псують його загальний облік і враження жителів й туристів. На рисунку 2.11 наведено позначки покинутих об'єктів на мапі Дніпра, причому наповненням даної мапи займалися небайдужі люди на волонтерських засадах, тобто реальна картина

була б ще гіршою. Саме тому ревіталізація має стати дієвим інструментом оновлення обліку українських міст, зростання їхнього іміджу та розвитку інфраструктури, а також підвищення рівня культури і креативності жителів регіону. Серед екскурсій містом Дніпро навіть існує автобусний тур «Заброшки Дніпра» [59], що демонструє туристам найбільш яскраві приклади покинутих будівель на території міста, легітимізуючи їхній занедбаний стан. Цю ситуацію необхідно змінювати шляхом ревіталізації, реконструкції або реновації території міста, адже для туризму у першу чергу необхідні позитивний досвід та імідж міста, а не репутація покинутого промислового центру.

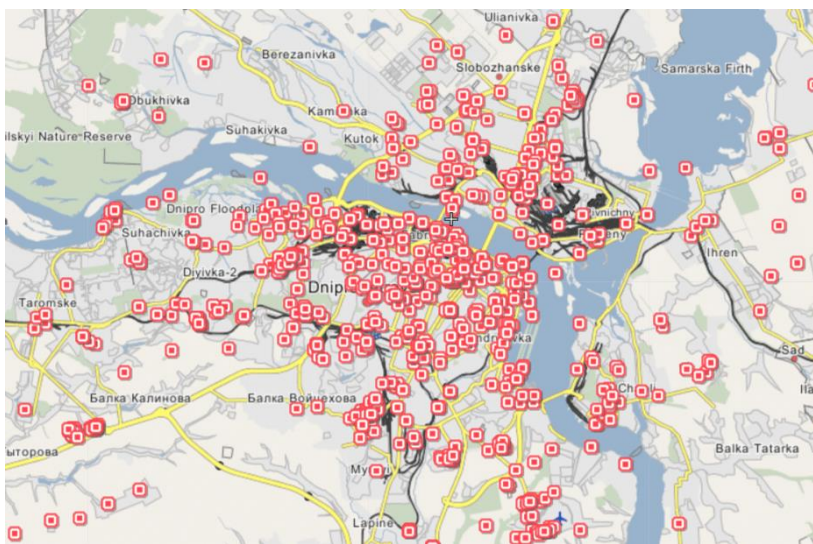

Рис. 2.11. Покинуті будівлі/об’єкти на території м. Дніпро
Джерело: [58]

У запропонованій стратегії розвитку Дніпра існує оперативна ціль «Ревіталізація старопромислових територій», що входить до розділу «Інноваційність». Даний напрям містить три складові:

- 1) розробка і впровадження програми ревіталізації Дніпра, що

планує оновити та/або трансформувати територію близько 515 га і утворити на місці покинутих промислових підприємств індустріальні парки, інноваційні зони, технополіси та креативні квартали;

2) модернізація транспортної інфраструктури заради полегшення доступу до бізнес-центрів, виставкових об'єктів та ревіталізованих промислових територій;

3) поліпшення стану земельних та водних ресурсів міста у рамках кліматичної стратегії розвитку екології міста [57].

Ці кроки стануть основою для оновлення Дніпра як сучасного, розвиненого, більш екологічного міста, яке може запропонувати туристам не тільки індустріальний, а й інноваційний, розважальний та науково-пізнавальний туризм. Дніпро та Дніпропетровська область можуть запропонувати туристам набагато більше, ніж стандартні, часто застарілі та нецікаві маршрути, і для цього вкрай необхідно трансформувати і розвивати можливості регіону та його міст у контексті сучасних технологій, інновацій та архітектурних особливостей.

Окрім обласного центру, у межах Дніпропетровської області також проводяться заходи з ревіталізації, втім на місцевому рівні це переважно втілюється у збереженні та ревіталізації річок регіону, адже наразі р. Дніпро та її притоки знаходяться у жахливому стані з екологічної точки зору. До річок скидаються забруднені води та відходи з виробництва шахт та заводів регіону, на берегах утворюються стихійні звалища, річки міліють, цвітуть та пересихають [70]. Через це місцеві громади зосередили зусилля з впровадження проєктів з ревіталізації річкових ресурсів регіону, адже суттєвий негативний вплив на екологію області необхідно негайно зменшувати.

На території Дніпропетровської області протягом останніх десяти років проводилися такі роботи з ревіталізації річок:

1) «Відновлення гідрологічного режиму та санітарного стану р. Чаплинка на території Іванівської сільської ради Петриківського

району Дніпропетровської області – капітальний ремонт» [71];

2) «Відновлення гідрологічного режиму та санітарного стану р. Оріль вздовж кооперативу «Орільський розлив» на території Дніпровського району Дніпропетровської області – капітальний ремонт» [72];

3) Дорожня карта щодо вирішення проблеми з обмілінням р. Саксагань на Дніпропетровщині [73];

4) Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з управління шахтними водами Кривбасу» [74].

Загалом Дніпропетровська область є однією з найбільш багатих на об'єкти культурної спадщини в Україні. Згідно з даними офіційної статистики [75], землі Дніпропетровщини характеризуються такими категоріями:

- землі під соціально-культурними об'єктами – 7,06% від загальної площі України (2-ге місце серед областей України після Херсонщини);

- землі під громадськими спорудами, які мають історико-культурну цінність – 1,63% від загальної площі України (18-те місце серед областей України);

- кількість історичних ареалів станом на 2023 рік – 5 шт. (2,63% від загальної кількості в Україні), 8-ме місце серед областей України;

- кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України – 53 шт. (2,99% від загальної кількості в Україні), 11-те місце серед областей України;

- кількість пам'яток місцевого значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України – 3849 шт. (17,59% від загальної кількості в Україні), 1-ше місце серед областей України.

Це свідчить про значний потенціал Дніпропетровської області як осередка української культурної спадщини, що тільки

підтверджує важливість впровадження заходів зі збереження та ревіталізації історичних об'єктів та їхнього розвитку як запоруки активізації туристичної діяльності в області.

Сьогодні проведенню ревіталізації в українських містах перешкоджає комплекс правових, урбаністичних, економічних, соціальних та екологічних проблем, серед яких ключова – відсутність фінансових ресурсів як у держави, так і приватних інвесторів, у тому числі внаслідок повномасштабного вторгнення РФ. Поряд із цим, складно змінювати призначення будівель та земельних ділянок через бюрократичні та юридичні перешкоди. Ревіталізація під суспільно-ділову та житлову забудову потребує великих капіталовкладень для знесення чи трансформації колишніх заводських будівель, створення нових житлових об'єктів та переселення в них громадян, а з іншого боку, вона дозволяє зробити незатребуваний простір соціально-активним, забезпечити мешканців міста житлом. Ревіталізація промзон під еко-спрямовані промислові об'єкти пов'язана з перепрофілюванням виробництва, закупівлею нового обладнання та іншими проблемами. Ревіталізація під рекреаційні озеленені простори ускладнена високим рівнем забрудненості ґрунту, необхідністю проводити рекультивуацію занедбаних земель, підбір та посадку зелених насаджень, причому місцевих, акліматизованих видів рослин, з іншого боку, зелені зони дають можливість забезпечити постійний контакт людей з природою, створити природне середовище життя населення, змінити облік міста [76].

Що стосується українського досвіду проведення ревіталізації, саме трансформація промислових об'єктів є найбільш актуальним методом перетворення міст з виключно індустріальних та екологічно небезпечних на сучасні, екологічні, орієнтовані на розвиток місцевих жителів та привабливі для туристів як усередині країни, так і з-за кордону. Наразі Україна лише починає свій шлях до повсюдного впровадження методик промислової ревіталізації, але існуючі успішні приклади трансформації

індустріальних площ свідчать про значний потенціал країни у галузі ревіталізації покинутих будівель і територій.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Білошицька Н.І., Татарченко Г.О., Білошицький М.В., Матляк Д.М. Ревіталізація промислових об'єктів: історія, основні принципи та прийоми. *Просторовий розвиток*. 2023. Вип. 1 (4). С. 76-94. DOI: <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2023.4.76-94>
2. Бессонова А.В., Безугла Л.С., Белобородова М.В. Міжнародний досвід ревіталізації промислових об'єктів: можливості для України. *Development Service Industry Management*. 2024. Вип. (2). С. 49-55. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(8\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(8))
3. Тлумачний словник української мови «СЛОВНИК»: веб-сайт. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=РЕВІТАЛІЗАЦІЯ>
4. Велика українська енциклопедія: веб-сайт. URL: [https://vue.gov.ua/Ревіталізація_\(архітектура\)](https://vue.gov.ua/Ревіталізація_(архітектура)) (дата звернення 11.08.2024)
5. Франко Л. Що таке ревіталізація та чому вона потрібна містам. LVIV.MEDIA: веб-сайт. 2022. URL: <https://lviv.media/video-cat/14933-shcho-take-revitalizatsiia-ta-chomu-vona-potribna-mistam/> (дата звернення 11.08.2024)
6. Сич О.А. Ревіталізація як складова стратегії розвитку міста. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2020. Вип. 99. С. 66-73. DOI: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2020-99-07>
7. Державні будівельні норми України: веб-сайт. URL: <https://dbn.co.ua/publ/revitalizacija/32-1-0-1237> (дата звернення 11.08.2024)
8. Тлумачний словник англійської мови «Vocabulary»: веб-сайт. URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/revitalisation>
9. Кембриджський словник англійської мови: веб-сайт. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/revitalization> (дата

звернення 11.08.2024) [in English]

10. Wilczkiewicz M., Wilkosz-Mamcarczyk M. Revitalization – definition, genesis, examples. *Geomatics, Landmanagement and Landscape*. 2015. Vol. 2. Pp. 71-79. DOI: <http://dx.doi.org/10.15576/GLL/2015.2.71> [in English]

11. Abdurahiman S., Kasthurba A.K., Nuzhat A. Assessing the socio-cultural impact of urban revitalisation using Relative Positive Impact Index (RPII). *Built Heritage*. 2024. Vol. 8. No. 8. DOI: <https://doi.org/10.1186/s43238-024-00118-3>

12. Макаrchук І.М., Колодич Ю.М., Шевчук К.В. Редевелопмент промислових територій як спосіб створення нових засобів туристичної зацікавленості. *Економічний вісник університету*. Вип. 50. С. 7-12. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2021-50-07-%D0%A5%D0%A5>

13. Панкеева А. М. Реновація міських територій : конспект лекцій для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти всіх форм навчання зі спеціальності 192 – Будівництво та цивільна інженерія, галузі знань 19 – Архітектура та будівництво, освітня програма «Міське будівництво та господарство». Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. 34 с.

14. Всеукраїнська інформаційно-аналітична газета Державної міграційної служби України «Міграція». Стаття «Населення Землі сьогодні, в 2050, 2100 роках і за всю історію планети». URL: <http://migraciya.com.ua/news/migration-trends-in-ukraine> (дата звернення 18.08.2024)

15. Інформаційний портал «Дзеркало тижня». Стаття «Детройт став найбільшим містом-банкрутом США». URL: https://zn.ua/ukr/WORLD/detroit-stav-naybilshim-mistom-bankrutom-ssha-133149_.html (дата звернення 18.08.2024)

16. Сайт проекту «Detroit Future City». URL: <https://detroitfuturecity.com/> (дата звернення 18.08.2024) [in English]

17. Detroit Future City. Strategic Framework Element «Land Use».

151 p. URL: https://detroitfuturecity.com/wp-content/uploads/2024/08/DFC_LandUse_2nd.pdf [in English]

18. Detroit Future City. Strategic Framework Element «Neighborhoods». 115 p. URL: https://detroitfuturecity.com/wp-content/uploads/2024/08/DFC_Neighborhoods_2nd.pdf [in English]

19. Detroit Future City. Strategic Framework Element «Land and Building Assets». 120 p. URL: https://detroitfuturecity.com/wp-content/uploads/2024/08/DFC_LandBuildingAssets_2nd.pdf [in English]

20. Сайт «The Planets World». Стаття «Детройт, наймогутніший у Європі проект з реконструкції». URL: <https://uk.theplanetworld.com/4380-detroit-americas-most-ambitious-renovation-project-uk> (дата звернення 18.08.2024) [in English]

21. Сайт «Cities of Design Network». Стаття «Detroit. UNESCO City of Design». URL: <https://www.designcities.net/city/detroit/> (дата звернення 19.08.2024) [in English]

22. Борділовська О. Глобальний Південь у контексті нових викликів. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2024. 6 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-01/az_globaln_pivden_29012024.pdf (дата звернення 19.08.2024)

23. Левченко О.В. Ревіталізація: історія, досвід і перспективи просторового розвитку. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. Вип. 12. Т. 2. С. 305-310.

24. Сайт компанії з переробки відходів «REMONDIS». Проект «Lippe Plant». URL: <https://www.remondissustainability.com/acting/lippe-plant/>

25. Костишина І. Рур: фрагменти ландшафту. *Korydor: інтернет-журнал*. 2015. URL: <https://korydor.in.ua/ua/cool-economix/rur-fragmenti-landshaftu.html> (дата звернення 20.08.2024)

26. Сайт «Zollverein». Стаття «Werksschwimmbad. Badespaß in einem Gesamtkunstwerk». URL:

<https://www.zollverein.de/erleben/werksschwimmbad-2/> (дата звернення 20.08.2024) [in Deutsch]

27. Туристичний портал міста Лодзь. Стаття «Manufaktura». URL: <https://lodz.travel/turystyka/co-zobaczyc/manufaktura/> (дата звернення 20.08.2024) [Po Polsku]

28. Туристичний портал міста Лодзь. Стаття «Muzeum Miasta Łodzi». URL: <https://lodz.travel/turystyka/co-zobaczyc/lodzkie-muzea/muzeum-miasta-lodzi/> (дата звернення 20.08.2024)

29. Інформаційний портал «Culture.pl». Стаття «Город: перезапуск». URL: <https://culture.pl/ru/article/gorod-perezapusk> (дата звернення 20.08.2024)

30. Сайт «Polyucee». Стаття «Gasometer City, Vienna, Austria». URL: http://www.polyucee.hk/cecspoon/lwbt/-Case_Studies/Gasometer_City/Gasometer_City.htm (дата звернення 20.08.2024) [in English]

31. Сайт «Atlas Obscura». Стаття «Gasometer Town». URL: <https://www.atlasobscura.com/places/gasometer-town> (дата звернення 20.08.2024) [in English]

32. Сайт «PORR». Стаття «Revitalisation of Gasometers C and D». URL: <https://porr.at/en/projects/revitalisation-of-gasometers-c-and-d/> (дата звернення 20.08.2024) [in English]

33. Офіційний сайт кварталу «Cultural Industries Quarter». URL: <https://web.archive.org/web/20060107210810/http://www.syspace.co.uk/ciq/> (дата звернення 20.08.2024) [in English]

34. Портал незалежних художників. Стаття «Галерея Tate Modern, Лондон». URL: <https://painters.com.ua/galereya-tate-modernlondon/>

35. Офіційний сайт парку розваг «Wunderland Kalkar». URL: <https://www.wunderlandkalkar.eu/en> (дата звернення 20.08.2024)

36. Офіційний сайт парку «Steel Stacks». URL: <https://www.steelstacks.org/> (дата звернення 20.08.2024) [in English]

37. Губанов А.В., Климович С.Д. Сучасний досвід ревіталізації промислових будівель. *Збірник наукових праць ДонНАБА*. 2017.

Вип. 2 (7). С. 91-96.

38. Платформа культурних ініціатив «IZOLYATSIA». URL: <https://izolyatsia.org/ua/project/izolyatsia/izone-announce/> (дата звернення 21.08.2024)

39. Інформаційний портал «Ukrainer». Стаття «Що таке Ізоляція та IZONE?». URL: <https://www.ukrainer.net/izone/> (дата звернення 21.08.2024)

40. Сайт «2POS». URL: <https://2pos.in.ua/5478/33600> (дата звернення 21.08.2024)

41. Креативний кластер Києва «Арт-завод Платформа». URL: <https://artzavodplatforma.com/> (дата звернення 21.08.2024)

42. Сайт «Discover». Стаття «Ревіталізовані: Топ-6 промислових об'єктів України, які отримали нове життя». URL: <https://discover.ua/inspiration/revitalizovani-top-6-promyslovykh-obyektiv-ukrayiny-otrymaly-nove-zhyttya> (дата звернення 21.08.2024)

43. Офіційний сайт інноваційного парку «UNIT.City». URL: <https://unit.city> (дата звернення 21.08.2024)

44. Каталог комерційної нерухомості «Arcon». URL: <https://arcon.com.ua/arenda-ofisov/unit-city-biznes-park.html> (дата звернення 21.08.2024)

45. Крутько Д. У промзоні на Подолі відкрили гастробах Garage. *Київський міський журнал «Хмарочос»*. 2021. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2021/10/18/u-promzoni-na-podoli-vidkryly-gastrohab-garage/> (дата звернення 21.08.2024)

46. Холдинг емоцій «!FEST». URL: <https://www.fest.lviv.ua/uk/> (дата звернення 21.08.2024)

47. Білаш К. Jam Factory: новий культурний простір у Львові. *Інформаційний портал «LB»*. 2023. URL: https://lb.ua/culture/2023/11/20/585098_jam_factory_noviy_kulturniy.html (дата звернення 21.08.2024)

48. Громадська платформа «Промприлад.Реновація». URL: <https://promprylad.ua/ua/> (дата звернення 23.08.2024)

49. Сайт «Про театр». Стаття «Зелений театр». URL: <https://proteatr.greentheatre.com/> (дата звернення 24.08.2024)

50. Офіційний сайт IT-хабу «Fabrika.space». URL: <https://fabrika.space/> (дата звернення 24.08.2024)

51. Офіційна сторінка креативної платформи «Млин». URL: https://www.instagram.com/mlyn_platform/ (дата звернення 24.08.2024)

52. Інформаційний портал «Ukrainer». Стаття «Дніпро. Новий центр культури». URL: <https://www.ukrainer.net/dccc/> (дата звернення 24.08.2024)

53. Офіційний сайт креативного проєкту «Fabrika L». URL: <https://fabrika-l.com.ua/> (дата звернення 24.08.2024)

54. Сайт крафтової пивоварні «MOVA». URL: <https://mova.beer/> (дата звернення 24.08.2024)

55. КП «Агентство розвитку Дніпра» Дніпровської міської ради. Стаття «Індустріальний парк «Innovation Forpost». URL: <https://dda.dp.ua/project/industrialnyj-park/> (дата звернення 24.08.2024)

56. Цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням «Dream». Стаття «Індустріальний парк "INNOVATION FORPOST" в м. Дніпрі». URL: <https://dream.gov.ua/ua/project/DREAM-UA-310524-667E0F94/profile> (дата звернення 24.08.2024)

57. Дніпровська міська рада. Стратегія Дніпра 2030. 34 с. URL: https://dniprorada.gov.ua/upload/editor/strategiya_osnovnij_dokument_1.pdf (дата звернення 24.08.2024)

58. Сайт «Wikimapia». Розділ «Закритий / неіснуючий в місті Дніпро». URL: <http://dnipropetrovsk.wikimapia.org/uk/tag/2390/1> (дата звернення 24.08.2024)

59. Екскурсійний клуб «Прогулянки Дніпром». URL: <https://progulkipodnepru.dp.ua/ua/tour/abandoned/>

РОЗДІЛ 3 РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Бондаренко Людмила Анатоліївна

3.1 Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності туристичних регіонів

3.2 Особливості створення конкурентоспроможної дестинації на засадах сталого розвитку

3.3 Синергетичний ефект розвитку туристичних підприємств на рівні дестинацій

3.1 Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності туристичних регіонів

Систематизація організаційно-економічних механізмів для посилення конкурентоспроможності туристичних регіонів містить у собі кілька ключових елементів. Цей процес має на меті вдосконалення та оптимізацію бізнес-процесів з метою залучення більшої кількості туристів, стимулювання економічного розвитку та забезпечення стійкого зростання.

Організаційно-економічний механізм, спрямований на підвищення конкурентоспроможності туристичних регіонів, являє собою комплексну й скоординовану систему дій, політик і стратегій, покликаних поліпшити різні аспекти туристичної сфери в конкретному регіоні.

Цей механізм перебдачає інтеграцію організаційних структур, економічних стимулів та ефективних управлінських підходів, спрямованих на підвищення загальної ефективності та привабливості туристичних напрямів. Головною метою є створення умов, які сприяють сталому розвитку, впровадженню інновацій та підвищенню конкурентоспроможності, дозволяючи

регіону ефективно залучати туристів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Інструментарій та механізми забезпечення
конкурентоспроможності туристичних регіонів в
організаційно-економічній сфері**

Категорія	Організаційний механізм	Економічний механізм
Розвиток інфраструктури	- Спільне партнерство між державним і приватним секторами - Ефективне використання технологій для надання туристичних послуг - Створення регуляторних органів, орієнтованих на туризм	- Інвестиційні стимули для інфраструктурних проєктів - Фінансова підтримка розвитку інфраструктури, пов'язаної з туризмом
Маркетинг та промоція	- Розробка цільових маркетингових стратегій - Співпраця з туристичними агенціями та онлайн-платформами - Використання цифрового маркетингу	- Фінансова підтримка маркетингових кампаній дестинацій - Стимулювання приватного бізнесу до участі в промоційних кампаніях
Якість послуг	- Впровадження стандартів якості послуг - Навчальні програми для фахівців сфери гостинності та туризму - Механізми зворотного зв'язку та рецензування	- Стимулювання бізнесу до дотримання високих стандартів обслуговування - Системи моніторингу та акредитації якості послуг
Сталі практики	- Інтеграція екологічних ініціатив - Сертифікація для екологічно відпо відального бізнесу - Залучення громади до практик сталого туризму	- Стимули для впровадження сталих практик у туризмі - Податкові пільги для бізнесу, що впроваджує сталі практики

Продовження табл. 3.1

Співпраця та мережування	- Створення туристичних мереж та кластерів - Участь у міжнародних туристичних форумах та заходах - Обмін інформацією між місцевим бізнесом та зацікавленими сторонами	- Фінансова підтримка спільних проєктів та ініціатив - Стимулювання бізнесу до співпраці у спільних підприємствах
Регуляторне середовище	- Впорядкування та спрощення нормативно-правових актів - Регулярний перегляд та оновлення нормативно-правової бази - Забезпечення прозорості та справедливої регуляторної практики	- Податкові пільги для туристичного бізнесу - Законодавча база, що підтримує розвиток та зростання туризму

Джерело: розробка автора на основі [1]; [3], [8]

У таблиці 3.1 наведено узагальнений огляд організаційно-економічних механізмів, які можуть бути застосовані для підвищення конкурентоспроможності туристичних регіонів. Відповідно до специфічних умов і потреб кожного регіону можливі зміни та адаптації. Дослідження організаційно-економічних механізмів у контексті підвищення конкурентоспроможності туристичних регіонів є надзвичайно актуальним, оскільки ці механізми відіграють ключову роль у загальному успіху та стійкості туристичної індустрії. Туризм, будучи важливим сектором економіки, сприяє прискоренню економічного зростання, створенню робочих місць та розвитку інфраструктури в регіонах з розвиненою туристичною діяльністю.

Розуміння організаційних та економічних аспектів бізнес-процесів у туристичних регіонах є критично важливим з кількох причин [4]:

1. Конкурентоспроможність і привабливість. Туристичні

регіони постійно змагаються за залучення туристів та інвестицій. Глибокий аналіз і вдосконалення бізнес-процесів можуть підвищити загальну привабливість регіону, що призведе до збільшення туристичних потоків та зростання доходів.

2. Ефективність та сталість. Впровадження ефективних організаційно-економічних механізмів підвищує ефективність і сталість туристичної діяльності, сприяє раціональному використанню ресурсів, зменшенню відходів та впровадженню сталих практик для забезпечення довготривалого успіху.

3. Інновації та адаптація. Дослідження бізнес-процесів дозволяє виявляти новаторські практики та адаптуватися до мінливих ринкових умов. Це особливо важливо в туризмі, де споживчі вподобання, технологічний прогрес і глобальні події швидко змінюють ситуацію.

4. Розробка політики. Результати досліджень організаційно-економічних механізмів можуть лягти в основу політичних рішень, спрямованих на підтримку та розвиток туризму. Це важливо для створення сприятливого середовища, яке сприяє сталому зростанню та конкурентоспроможності регіонів.

Підвищення конкурентоспроможності туристичних регіонів передбачає інтеграцію ефективних організаційно-економічних механізмів у бізнес-процеси (рис. 3.1).

Туризм, як складне соціально-економічне явище, досягнув безпрецедентного рівня розвитку і процвітання у світі. Однак, останніми роками ця індустрія зіткнулася з низкою непередбачуваних викликів, включаючи політичну нестабільність, тероризм, зміни споживчих звичок, економічні потрясіння та інші фактори, що створюють різноманітний тиск на галузь.

Індустрія подорожей і туризму змушена була адаптуватися, реорганізовуючи та переорієнтовуючи свої стратегії. Це, зокрема, створило додаткові можливості для більш активного запровадження сталих практик в туризмі та гостинності.

Рис. 3.1. Формалізація організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності туристичних регіонів
Джерело: розробка автора на основі [1]; [5]

Інтегруючи ці організаційні та економічні механізми, туристичні регіони можуть підвищити свою конкурентоспроможність, залучити більшу та різноманітнішу базу відвідувачів і сприяти сталому економічному розвитку.

Таблиця 3.2

Макроекономічні фактори впливу на туристичні бізнес-процеси регіонального рівня

Фактори позитивного впливу	Фактори негативного впливу
1. Розвиток інфраструктури 2. Державна підтримка 3. Просування туризму 4. Технологічний прогрес 5. Збереження культури 6. Зростання обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України 7. Практики сталого туризму 8. Наявність кваліфікованої робочої сили 9. Позитивний досвід відвідувачів 10. Інновації та адаптивність 11. Інвестиції в місцеві громади 13. Програми культурного обміну 14. Охорона навколишнього середовища 15. Інвестиції в екологічно чисте житло 16. Розвиток нішевого туризму 17. Інвестиції в місцеву гастрономію 18. Співпраця з місцевими неурядовими організаціями	1. Стихійні лиха 2. Політична нестабільність 3. Економічні спади 4. Питання безпеки 5. Деградація навколишнього середовища 6. Висока частка збиткових підприємств 7. Перенаселеність туристичних зон 8. Правові та нормативні бар'єри 9. Негативне висвітлення в ЗМІ 10. Стрімке падіння частки витрат на виконання НДР у ВВП 11. Сезонні коливання попиту 13. Регуляторні перешкоди 14. Геополітична напруженість 15. Погана санітарія та гігієна 16. Проблеми доступності для мандрівників з різними можливостями 17. Неадекватне поводження з відходами 18. Високий рівень забруднення

Джерело: адаптовано автором на основі [6]; [7]; [9]

Розширення туристичних ринків і збільшення кількості та масштабів туристичних напрямків невідворотно впливають на економіку, культурну ідентичність, а також на природне і фізичне середовище. Це вимагає ретельно продуманого і збалансованого

підходу до розвитку туристичних дестинацій на глобальному рівні.

Сталий розвиток передбачає задоволення потреб нинішніх поколінь без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Для досягнення цієї мети необхідна тісна інтеграція трьох ключових аспектів: економічного, соціального та екологічного. Просторове планування може слугувати ефективним інструментом для гармонізації соціально-економічного розвитку, попередження екологічних проблем та одночасного збереження природного і культурного спадку. Його основна мета — забезпечити оптимальне використання обмежених земельних ресурсів, а також збалансований розвиток місцевої економіки та раціональне використання природних, ландшафтних і водних ресурсів, а також атмосферного повітря. Оскільки просторове планування носить довготривалий характер, воно повинно враховувати основні принципи сталого розвитку.

Застосування просторового планування для підтримки сталого розвитку базується на тому, що розвиток і збереження повинні розглядатися як взаємодоповнюючі, а не суперечливі процеси. Для цього можна розробити різні програми дій, орієнтовані на окремі галузі та потреби, однак важливо забезпечити інтеграцію різних секторів через просторове планування. Це включає регіональне планування та економічний розвиток, сталий розвиток міських територій, транспорт, охорону біорізноманіття, транскордонне співробітництво та інші аспекти. Демократична участь і залучення громадськості, а також розробка інструментів планування мають бути невід'ємною частиною цього процесу для забезпечення сталого розвитку в певному регіоні. Важливу роль у цьому відіграє стратегічний розвиток туристичних дестинацій, особливо з акцентом на сталий туризм.

Сталий туризм не може існувати у відриві від комплексного підходу до розвитку інших важливих для сталого розвитку видів діяльності на певній території. Економічна, екологічна та

туристична сталість повинні розглядатися як частини єдиного цілого. Для досягнення сталого розвитку туризму слід звернути увагу на три основні напрями:

- промислові ініціативи для просування сталого туризму.
- формування відповідальної поведінки споживачів для підтримки сталого туризму;
- сталий розвиток через туризм із забезпеченням збереження місцевих культур і природного середовища, а також розвиток громад.

У минулому розвиток туризму часто не враховував обмеженість природних ресурсів, загрози для дикої природи та культурної спадщини. Екологічні та соціальні наслідки часто ігнорувалися. В умовах глобалізації участь місцевих громад у процесі прийняття рішень щодо збереження природи зазвичай залишалася поза увагою. Для того щоб туризм сприяв сталому розвитку, він має насамперед покращувати якість життя місцевих мешканців, захищати їхнє середовище проживання та здоров'я, а також створювати надійну основу для їхнього майбутнього. Туризм може відкривати нові можливості для зміцнення місцевих громад і збереження навколишнього середовища, сприяючи створенню нових робочих місць, розширенню місцевої економіки, збереженню культурної спадщини, що знаходиться під загрозою, а також підвищенню обізнаності та рівня освіти населення. Бізнес може обирати між сталим туризмом та іншими підходами, які можуть мати негативний вплив на довкілля.

Для досягнення сталого туризму необхідно визначити оптимальні туристичні напрямки в місцевих громадах і регіонах, які б відповідали потребам туристів, мінімізуючи при цьому негативний вплив на навколишнє середовище. При цьому важливо враховувати можливі проблеми, що можуть виникнути в процесі розвитку. Повномасштабне залучення місцевих громад до процесу розвитку туризму потребує продуманих інвестиційних стратегій з боку місцевої влади, які часто відсутні в багатьох регіонах.

Здебільшого інвестиції надходять ззовні, що послаблює можливість створення сталих форм туризму.

Альтернативні види туризму, такі як культурний, сільський або екологічний туризм, можуть суттєво вплинути на трансформацію туристичної галузі, протиставляючись масовому туризму. Ці форми туризму здатні приносити користь як відвідувачам, так і місцевим громадам, сприяючи двосторонній взаємодії та взаємному навчанню.

Для успішного розвитку сталого туризму важливо залучити до процесу державні та регіональні органи влади, різноманітні організації та окремих осіб, використовуючи новітні технології, ефективне управління природними ресурсами та сучасні маркетингові підходи. Участь місцевих громад та збереження їх культурних цінностей повинні стати ключовими пріоритетами, а розвиток туристичних послуг має бути під контролем самих приймаючих громад. Це допоможе зберегти доходи від туризму всередині громади, підвищити рівень життя та створити стабільне джерело прибутку, що заохочуватиме місцеві спільноти до активного міжкультурного обміну, узгодженого з їхніми інтересами. Одночасно це сприятиме використанню методів збереження та захисту навколишнього середовища.

Створення місцевих і регіональних рад з питань туризму, до яких увійдуть зацікавлені сторони, є доцільним кроком, при чому їх роль полягатиме в:

- просуванні концепції сталого туризму та співпраці з місцевими органами влади та іншими зацікавленими сторонами;
- активному залученні інвестицій у сталий туризм;
- допомозі іншим організаціям у розробці маркетингових стратегій та освітніх програм, а також поширенні навчальних матеріалів;
- співпраці з державними установами для залучення широкого кола зацікавлених сторін до туристичної діяльності, що принесе більше вигод для місцевих громад;

– розробці стратегій зайнятості через сталий туризм у співпраці з різними організаціями.

Ці заходи сприятимуть забезпеченню сталого розвитку туризму, який приносить користь як місцевим громадам, так і довкіллю, створюючи основу для довгострокового процвітання регіону.

3.2 Особливості створення конкурентоспроможної DESTИНАЦІЇ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розглянемо процес створення конкурентоспроможної туристичної дестИНАЦІЇ. Він є складним завданням, яке вимагає ретельного планування та врахування кількох ключових етапів, особливо коли йдеться про появу нової дестИНАЦІЇ або необхідність її ревіталізації. Важливо розуміти, що конкурентні переваги дестИНАЦІЇ, на відміну від порівняльних, полягають у здатності ефективно використовувати доступні ресурси в довгостроковій перспективі. ДестИНАЦІЯ може мати велику кількість ресурсів, але це не завжди гарантує її конкурентоспроможність. Натомість, дестИНАЦІЯ з обмеженими ресурсами, яка максимально ефективно використовує те, що має, може виявитися значно більш конкурентоспроможною.

Ключем до успіху є чітке туристичне бачення, яке поділяють усі зацікавлені сторони, розуміння своїх сильних і слабких сторін, а також створення та реалізація правильної маркетингової стратегії. Така дестИНАЦІЯ має більше шансів досягти високого рівня конкурентоспроможності порівняно з тими, які не усвідомлюють важливості туризму для свого соціального та економічного розвитку.

Існує безліч моделей і підходів до розвитку та використання ресурсів. У багатьох країнах і регіонах уряди й державні органи влади починають активніше брати участь у розвитку туризму, відіграючи провідну роль у створенні умов для процвітання

туристичних дестинацій. Ефективний розподіл ресурсів вимагає їх просування, регулювання, планування, моніторингу, підтримки, координації та організації. Важливу роль у цьому процесі можуть також відігравати галузеві асоціації, такі як транспортні, готельно-ресторанні тощо, беручи на себе відповідальність за різні аспекти розвитку туризму, зокрема за екологічний, соціальний та культурний вплив.

Комунікація між усіма зацікавленими сторонами має вирішальне значення для забезпечення ефективного використання ресурсів. Незалежно від того, хто приймає рішення, можна виділити п'ять основних елементів, що є ключовими для мобілізації та розподілу ресурсів: інвентаризація, підтримка, зростання, розвиток і ефективність.

Є низка важливих критичних зауважень до запропонованої стратегії формування конкурентних переваг для туристичних дестинацій:

- природні порівняльні переваги вже не відіграють ключову роль;
- туристична галузь залишається нестабільною, вразливою до змін та надзвичайно конкурентною;
- галузь проходить через стрімкі та суттєві зміни, які змінюють умови гри для всіх учасників ринку;
- від туристичного сектору залежить не тільки його власне майбутнє, а й економіки, що значною мірою залежать від туризму;
- перспективи розвитку таких економік будуть визначатися не лише туристичною сферою, а й усім сектором послуг загалом.

Також важливо зазначити, що конкурентоспроможність дестинації та її ефективність не завжди є синонімами. Деякі дестинації можуть володіти значними перевагами в певних ринкових сегментах, але водночас мати й слабкі місця. Інші дестинації можуть досягати балансу, демонструючи водночас порівняльні та конкурентні переваги із задовільними показниками.

Тому кожна дестинація має чітко визначити свій ринковий сегмент і зосередити на ньому свої зусилля.

Оцінювання ефективності дестинації містить у собі декілька ключових етапів, зокрема це оцінка наявних ресурсів – людських, природних, фізичних; знання, капітал, інфраструктура, туристична надбудова; історичні та культурні ресурси, а також економічну ємність відповідного сектора. Також має бути оцінена здатність ефективно мобілізувати та розподіляти ресурси, залучаючи до цього процесу державу, промисловість, компанії та інші зацікавлені сторони.

Важливим аспектом також є оцінка кількості конкурентів і союзників, розробка стратегій ринкового таргетування та їх реалізація. Таким чином, стає необхідним переосмислення концепцій сталого розвитку дестинацій та планування їхнього управління. Довгострокова конкурентоспроможність дестинації вимагає серйозного підходу до планування, розвитку та управління. У бізнесовому контексті, де конкурентоспроможність має першочергове значення, слід враховувати також її стійкість. Компанія чи дестинація не можуть вважатися конкурентоспроможними, якщо вони не здатні утримувати свої переваги на тривалу перспективу.

Дестинації, що орієнтуються виключно на короткострокову вигоду, ризикують виснажити природні ресурси, на яких базується їхня привабливість, що неминуче призведе до втрати конкурентоспроможності. У довгостроковій перспективі всі ключові елементи дестинації, включаючи первинні атракції, допоміжні фактори та інфраструктуру, повинні бути належним чином підтримувані та керовані для забезпечення стійкої конкурентоспроможності.

Концепція планування управління дестинацією з'явилася як відповідь на розрив між очікуваннями споживачів і реальними пропозиціями. Споживачі сприймають дестинацію як комплекс продуктів і послуг, доступних у певному регіоні. Для усунення

цього розриву необхідно забезпечити злагоджену роботу всіх зацікавлених сторін на різних рівнях туристичної галузі. Планування управління DESTИНАЦІЄЮ виступає як ефективний механізм для посилення співпраці між місцевою індустрією, регіональними агентствами та освітніми програмами.

Застосування цієї концепції надає інструменти для створення стійкого та конкурентоспроможного туризму. Управління DESTИНАЦІЄЮ виходить за рамки традиційного маркетингу і забезпечує всебічне планування розвитку, спрямоване на максимізацію туристичного потенціалу, зокрема:

1. Планування розвитку DESTИНАЦІЇ. Оцінка потенціалу, ефективна взаємодія з усіма зацікавленими сторонами, залучення інвестицій, забезпечення робочих місць, довгострокові стратегії розвитку.

2. Маркетинг DESTИНАЦІЇ. Дослідження ринку, орієнтація на відповідні ринки, підвищення обізнаності серед споживачів, збільшення відвідуваності та прибутковості.

3. Управління DESTИНАЦІЄЮ. Захист природних ресурсів, забезпечення високого рівня обслуговування відвідувачів, розвиток стійкої туристичної індустрії.

Ця система дозволяє більш ефективно планувати та управляти DESTИНАЦІЄЮ, забезпечуючи їхню довгострокову конкурентоспроможність та стійкість.

Враховуючи, що кожна DESTИНАЦІЄЮ є унікальною, і жоден регіон не повторює іншого, важливо застосовувати індивідуальний підхід до планування управління, який буде найбільш відповідати специфічним туристичним ресурсам та умовам конкретної DESTИНАЦІЄЮ. Нижче наведено основні аспекти, що допоможуть у розробці стратегії управління, яка сприятиме довготривалій стійкості та підвищенню конкурентоспроможності DESTИНАЦІЄЮ.

Концепція планування управління DESTИНАЦІЄЮ, яка враховує основні засади сталого розвитку та передбачає баланс інтересів зацікавлених сторін, показана графічно на рис. 3.2.

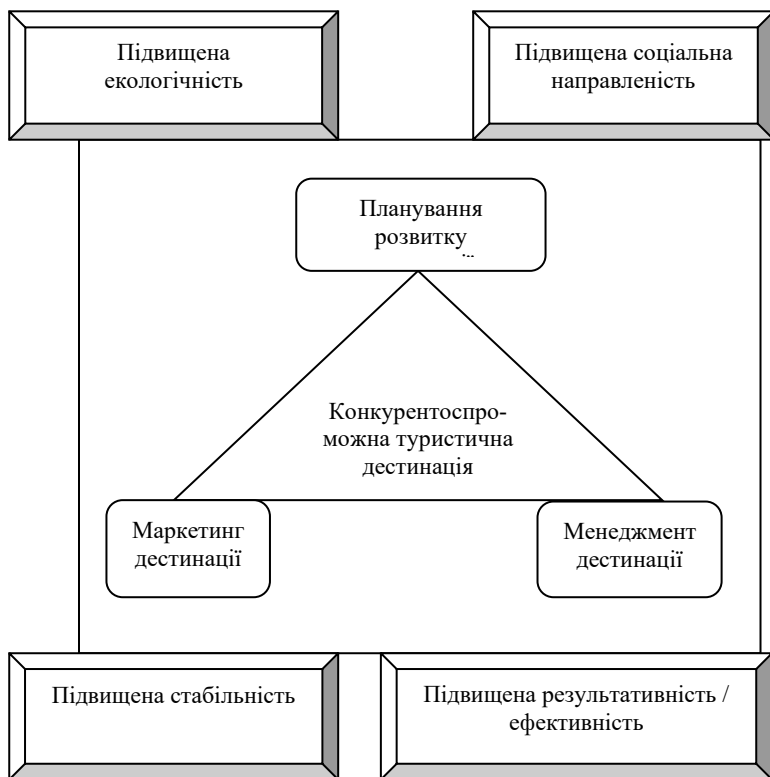

Рис. 3.2. Концепція планування управління дестинацією

Джерело: розробка автора на основі [2]; [6]; [12]

Ефективне планування управління дестинаціями ґрунтується на залученні всіх зацікавлених сторін, які будуть безпосередньо впливати на результати цього процесу. Це включає їх активну участь у прийнятті рішень та впровадженні концепції, що охоплює такі аспекти:

- визначення стратегічного бачення та цілей, які сприяють досягненню необхідного рівня конкурентоспроможності дестинації, є реалістичними, досяжними та вимірюваними, спираючись на найактуальнішу інформацію, враховують широкий

спектр соціальних, екологічних та економічних цілей розвитку, застосовуючи цілісний і інтегрований підхід;

- забезпечення економічних вигод, що передбачає визначення ключових факторів успіху, сильних сторін поточного попиту і пропозиції, зовнішніх викликів та можливостей для бізнесу, максимізацію місцевих доходів від туризму, розвиток якісної зайнятості та підвищення привабливості туристичного сектору як кар'єрного вибору тощо;

- узгодження із прагненнями громади, включаючи покращення якості життя, розвиток інфраструктури та громадського благоустрою, готовність місцевих мешканців приймати гостей та сприяння відповідальній поведінці туристів;

- посилення екологічного менеджменту, визначення відповідної пропускнуєї спроможності та управління потоками відвідувачів, заохочення ефективного використання ресурсів, повторного використання та переробки відходів, а також мінімізація забруднення та заторів на дорогах, стимулювання відповідального ставлення туристів до довкілля;

- сприяння інноваціям через підвищення продуктивності та ефективності бізнесу, сприяння економічному зростанню через впровадження нових рішень та технологій;

- розвиток співпраці через забезпечення ефективного лідерства та партнерства, що створюють умови для комунікації та спільної роботи різних зацікавлених сторін;

- сприяння постійному вдосконаленню через розбудову потенціалу дестинації шляхом підвищення кваліфікації бізнес-операторів та менеджерів, що дозволить їм передбачати та ефективно реагувати на ризики і кризові ситуації.

Щоб забезпечити виживання та процвітання дестинацій у швидкозмінному і розширюваному конкурентному середовищі критично важливо зосередитися на підвищенні якості послуг або впровадженні стратегії інтегрованого управління якістю. Для досягнення успіху необхідно враховувати три ключові

компоненти: конкурентоспроможність, якість і екологічну стійкість. Справжня конкурентоспроможність можлива тільки через забезпечення високої якості, яка, у свою чергу, тісно пов'язана з екологічною стійкістю. Остання охоплює не лише екологічні аспекти, але й соціальні та економічні виклики, що визначають загальну конкурентоспроможність дестинації.

Однак туризм має свою специфіку і не може розглядатися лише як окремий продукт чи послуга. Це вимагає більш комплексного підходу, який реалізується через концепцію інтегрованого управління якістю. Ця концепція розширює традиційні принципи загального управління якістю, роблячи їх більш широкими та адаптивними. Вона визнає, що організації мають різні цілі, які необхідно реалізовувати в комплексі. У контексті туризму це означає врахування інтересів великого кола зацікавлених сторін і груп, а не лише однієї організації.

Інтегроване управління якістю туристичних дестинацій містить у собі такі основні аспекти:

- задоволеність туристів;
- успішність туристичних підприємств;
- добробут працівників у туристичному секторі;
- вплив бізнесу на місцеву економіку та громаду, включаючи створення робочих місць;
- якість життя постійних мешканців;
- охорона та збереження навколишнього середовища.

Ефективне впровадження стратегії інтегрованого управління якістю вимагає тісної та узгодженої співпраці між усіма зацікавленими сторонами – від туроператорів і підприємств до туристичних рад, торговельних організацій і державних установ – на всіх рівнях: місцевому, регіональному, національному, європейському та міжнародному.

З огляду на сучасні тенденції розвитку глобального туристичного ринку, дестинації мають активно впроваджувати нові методи і підходи до своєї діяльності. Виникнення

альтернативних форм туризму, поява нових технологій і зміни в споживчих перевагах змушують DESTИНАЦІЇ адаптуватися, щоб зберегти свою конкурентоспроможність і не втратити туристів на користь інших, більш привабливих і екзотичних напрямків.

3.3 Синергетичний ефект розвитку туристичних підприємств на рівні DESTИНАЦІЙ

Якість туристичних DESTИНАЦІЙ і інтегроване управління нерозривно пов'язані з питаннями регіонального та просторового планування, а також із загальними аспектами розвитку. Якщо DESTИНАЦІЯ прагне досягти економічного, соціального й екологічного розвитку через туризм, її стратегічне просторове планування повинно включати принципи сталого туризму. Це критично важливо для запобігання надмірній експлуатації туристичних ресурсів і зниження ризику втрати конкурентоспроможності, спричиненого неоправною екологічною шкодою.

Кожна DESTИНАЦІЯ є унікальною, тому необхідно ретельно підходити до вибору стратегій та методів, які найкраще відповідають її специфічним умовам, і водночас враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін. Перед керівниками і тими, хто приймає рішення, часто постає дилема: зосередитися на управлінні продуктом чи на управлінні DESTИНАЦІЄЮ? Найбільш ефективним підходом є комплексне управління DESTИНАЦІЄЮ, яке охоплює не тільки створення якісних продуктів і послуг для певних ринкових сегментів, але й забезпечення сталого розвитку, збереження місцевих ресурсів, підвищення якості життя місцевого населення та задоволення потреб туристів. Розуміння DESTИНАЦІЇ як інтегрованої системи, де переплітаються ролі різних суб'єктів та діяльності, є ключовим для розробки стратегій довгострокового сталого розвитку.

Інтеграція стратегічного планування та принципів управління

якістю є основоположним чинником у підвищенні конкурентоспроможності туристичних регіонів. Запропонована концептуальна модель поєднує різноманітні підходи до оптимізації управлінських практик, гарантуючи при цьому найвищий рівень якості обслуговування. Інтегруючи стратегічне планування з управлінням якістю, створюється цілісне бачення, яке узгоджує організаційні цілі з мінливими вимогами туристичної індустрії. Це підкреслює необхідність адаптації менеджерів до динамічних ринкових умов та змін у споживчих вподобаннях. Застосовуючи стратегічне планування, менеджери можуть визначати довгострокові цілі та завдання, закладаючи основу для сталого розвитку та зростання туристичних регіонів.

Впровадження принципів управління якістю створює можливості для розробки надійних систем постійного вдосконалення та підвищення задоволеності клієнтів. Синергетичне поєднання цих стратегій сприяє формуванню культури досконалості, де дестинації прагнуть до операційної ефективності та бездоганної якості обслуговування. Крім того, цей підхід зміцнює стійкість туристичних регіонів, допомагаючи їм ефективно долати непередбачені виклики та використовувати нові можливості. Повна інтеграція стратегічного планування та управління якістю вимагає глибокого розуміння соціально-економічних, екологічних та культурних чинників, що формують розвиток дестинації. Співпраця між зацікавленими сторонами і їхня участь у прийнятті рішень є основними принципами цього підходу.

Залучення зацікавлених сторін дозволяє використовувати колективний досвід і посилює ефективність стратегічних ініціатив та зусиль з підвищення якості. Використання метрик продуктивності та ключових показників ефективності полегшує моніторинг та оцінку управлінських дій, забезпечуючи можливість оперативного коригування. Інновації та технології є ключовими у модернізації методів управління дестинаціями та

підвищенні стандартів обслуговування. Використання цифрових інструментів і аналізу даних дозволяє менеджерам DESTINACIЙ отримувати цінну інформацію, персоналізувати досвід туристів та оптимізувати розподіл ресурсів. Інвестиції в розвиток кадрового потенціалу забезпечують наявність у професіоналів з туризму необхідних навичок для стимулювання сталого зростання та інновацій у відповідних регіонах.

Узгодження стратегічного планування та управління якістю підкреслює прагнення до постійного вдосконалення і високих стандартів у всіх аспектах управління DESTINACIЄЮ. Завдяки проактивному лідерству та стратегічному підходу туристичні регіони можуть зміцнити свої конкурентні переваги і стати провідними напрямками вибору на глобальному ринку.

Таким чином, запропонований концептуальний підхід до управління DESTINACIЄЮ синергетично поєднує принципи стратегічного планування та інтегрованого управління якістю, сприяючи підвищенню конкурентоспроможності туристичних регіонів. Кожен туристичний регіон має свої унікальні природні та культурні активи, що вимагає індивідуального підходу до розвитку, маркетингу та управління. Удосконалений концептуальний підхід наголошує на необхідності цілісного управління DESTINACIЄЮ, яке охоплює як стратегічне планування, так і ефективну оперативну реалізацію (рис. 3.3).

На відміну від традиційних моделей, які часто зосереджені виключно на маркетингових стратегіях або розвитку інфраструктури, запропонований підхід об'єднує різні аспекти управління DESTINACIЄЮ. Визнаючи різноманіття туристичних територій та їхні специфічні вимоги, цей підхід сприяє індивідуальному розподілу ресурсів. Крім того, інтеграція принципів управління якістю забезпечує безперервне вдосконалення та стійкість туристичних напрямів. Ключовим аспектом даного концептуального підходу є визначення пріоритетів зацікавлених сторін.

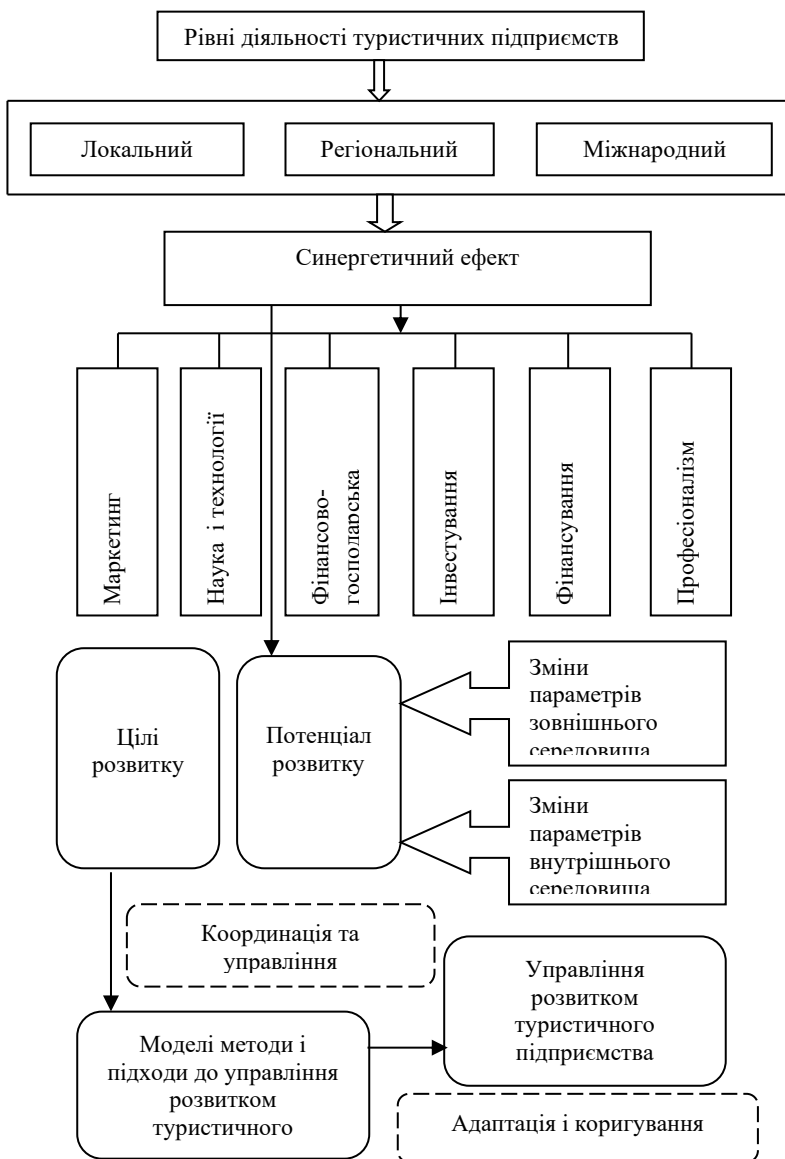

Рис. 3.3. Синергетичний ефект розвитку туристичних підприємств за принципом компліментарності

Джерело: розробка автора на основі [4]; [10]; [11]

Завдяки спільним процесам прийняття рішень зацікавлені сторони можуть зробити внесок у формулювання комплексних стратегій управління. Введення показників ефективності та механізмів моніторингу дає змогу оцінити ефективність управління та визначити сфери для вдосконалення.

Цей підхід також підкреслює важливість адаптивного управління, що дозволяє гнучко реагувати на ринкові тенденції, що розвиваються, і зовнішні фактори. Крім того, сприяючи партнерству та обміну знаннями між напрямами, даний концептуальний підхід сприяє колективному навчанню та інноваціям. Загалом, інноваційна інтеграція принципів планування та управління якістю пропонує надійну основу для підвищення конкурентоспроможності та стійкості туристичних місць.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Bezuhla L., Bieloborodova M., Bondarenko L., Herasymenko T. Recreation Areas Optimisation and Nature Exploitation in Urban Ecosystems. *Kwartalnik naukowy Studia Regionalne i Lokalne*. 2023. № 3(93) 2023. P. 55-68. <https://doi.org/10.7366/1509499539304>
2. Bieloborodova M. Prospects of health and medical tourism clusterization in Ukraine. The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: International Relations. Economics. Country Studies. Tourism. 2024. № 19. P. 58-68. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2024-19-062>
3. Bieloborodova M., Herasymenko T., Bezuhla L. Strategic directions of the regional tourist complex balanced functioning. *Причорноморські економічні студії*. 2024. №86. С. 219-227. <https://doi.org/10.32782/bses.86-35>
4. Bondarenko L. Organization and economic basis for the development of industrial tourism in the Dnipropetrovsk region. *Економіка і регіон*. 2021. №.2(81). С.25-31. URL: <http://surl.li/sbhqw>

5. Ignatieva I., Serbenivska A., Orel A., Bieloborodova M., Bondarenko L. Innovative Approaches in the System of Regional Development Strategizing. *Review of Economics and Finance*. 2022. vol.20.2022. pp. 605-611. <https://doi.org/10.55365/1923.x2022.20.69>

6. Бессонова А.В., Безугла Л.С., Белобородова М.В. Міжнародний досвід ревіталізації промислових об'єктів: можливості для України. *Development Service Industry Management*. 2024. №2. С. 49–55. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(8\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(8))

7. Белобородова М.В., Бессонова А.В. Ways of greening services in recreational facilities of Ukraine. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 68. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/68-2022>

8. Бондаренко Л.А. Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку територій України в умовах євроінтеграції: монографія / Л.А. Бондаренко, М-во освіти і науки України. Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро «АРТО ПРИНТ», 2024. 242 с.

9. Бондаренко Л.А. Міжнародний досвід розвитку туристичних регіонів. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2023. №7. С. 15-20. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.1\(7\).2023.3](https://doi.org/10.32782/2708-4949.1(7).2023.3)

10. Бондаренко Л.А. Концептуальна модель конкурентного забезпечення туристичних регіонів України в післявоєнний період. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки)*. 2023. № 6. С. 84-88. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2023.6.84>

11. Бондаренко Л.А. Кризовий реінжиніринг бізнес-процесів як сучасний метод забезпечення якості туристичних послуг. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2024. №1. С.22-33. <https://doi.org/10.33271/ebdut/85.022>

12. Безугла Л., Куваєва Т., Герасименко Т. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. 2022. *Економіка та суспільство*. №43. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-3>

РОЗДІЛ 4 ДІАГНОСТИКА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЦАРИЧАНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

*Безугла Людмила Сергіївна,
Бондаренко Людмила Анатоліївна,
Бєлобородова Марія Валеріївна,
Герасименко Тетяна Володимирівна*

4.1 Зацікавленість потенційних туристів у відвідуванні туристичних атракцій у Царичанській територіальній громаді

4.2 Зацікавленість мешканців Царичанської територіальної громади в стратегічному розвитку туризму

4.3 SWOT-аналіз та рекомендації щодо розвитку туристичної діяльності в Царичанській громаді

4.1 Зацікавленість потенційних туристів у відвідуванні туристичних атракцій у Царичанській територіальній громаді

Популярність певної туристично-рекреаційної території багато в чому визначається рівнем туристичної привабливості (атрактивності). У загальному вигляді під привабливістю розуміють можливість туристських об'єктів викликати захоплення своєю унікальністю та специфікою.

Привабливість території ґрунтується насамперед на наявності певних ресурсів як природних, так і культурно-історичних, соціально-економічних, а також на наявності відповідної матеріально-технічної бази. Однак такі ресурси не завжди можуть забезпечити високий рівень привабливості певних територій.

Царичанка – місце, багате на події, легенди та козацькі традиції. Мінеральні джерела, мальовничі природні пам'ятки, привітні та самобутні місцеві мешканці – і все це овіяне історіями та переказами: таке унікальне поєднання природної та історико-

культурної спадщини має бути донесено не лише до внутрішніх, а й до міжнародних туристів. З цією метою було проведено дослідження туристично-рекреаційного потенціалу та тенденції розвитку туристичного ринку у Царичанській територіальній громаді.

Нами було використано такий інструментарій дослідження:

- глибинні інтерв'ю із представниками місцевої адміністрації та співробітниками комплексного музею історії Царичанської селищної ради (жовтень 2023 р.);

- два онлайн-опитування (грудень 2023 р.):

- 1) зацікавленість потенційних туристів у відвідуванні туристичних атракцій в Царичанській територіальній громаді (випадкова вибірка, 272 особи);

- 2) зацікавленість мешканців Царичанської територіальної громади в розвитку туризму (85 осіб – мешканців Царичанки);

- кабінетне дослідження (жовтень-грудень 2023 р.) – вивчення, аналіз, систематизація вторинної інформації з тематики дослідження.

Для вирішення першого завдання було використано інструмент онлайн-опитування (анкетування). Перевагами анкетування є незалежність відповідей респондента від особистості інтерв'юера, достатність часу в респондента для обмірковування запитання та формулювання (вибору) відповіді; попередня продуманість, виваженість запитань, які формулюються в анкеті.

Обмеження дослідження полягало у виключенні із вибірки мешканців Царичанської територіальної громади, що дозволило уникнути спотворення отриманих результатів щодо рівня поінформованості потенційних відвідувачів про місцеві туристичні ресурси.

В онлайн опитуванні взяли участь 272 особи, розподіл респондентів такий:

- за статтю: жінки – 71,2%, чоловіки – 28,7%;

- за віком: до 18 років – 7%, 18-23 роки – 15,1%, 24-35 років –

15,8%, 35-45 років – 34,6%, 45-60 років – 22,4%, 60 років та старше – 5,1%;

– за родом занять: наймані працівники – 27,1%, підприємці – 10,3%, 12,8% – службовці, 21,2% – студенти, 9,9% – керівники, 2,6% – пенсіонери, 6,6% – безробітні, 9,2% – інші категорії;

– за місцем проживання: особи, що проживають у місті – 84,2%, особи, що проживають у селі – 4,4%, внутрішньо переміщені особи, що проживають у місті – 9,2%, внутрішньо переміщені особи, що проживають у селі – 2,2%.

В опитуванні брали участь респонденти із різних сфер діяльності, що дало змогу досягти бажаної репрезентативності вибірки та максимально повно відобразити рівень поінформованості та туристичні переваги потенційних відвідувачів Царичанської громади.

Порівняльний аналіз обізнаності потенційних відвідувачів туристичної Царичанської громади щодо основних туристичних об'єктів свідчить про те, що основним туристичним магнітом виступає річка Оріль, про неї знають 70% респондентів, мають бажання відвідати 25%, вже відвідували та враження відповідали очікуванням – 21% (рис. 4.1-4.3).

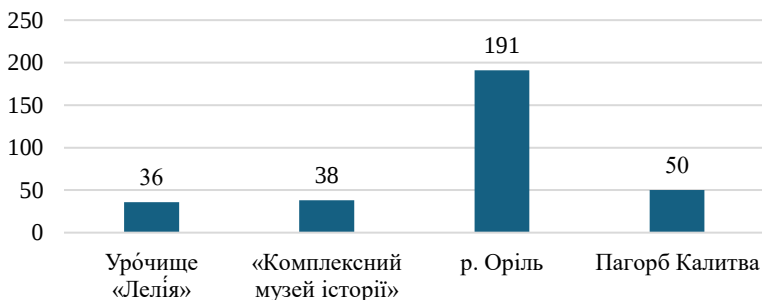

Рис. 4.1. Обізнаність респондентів щодо наявності туристичних об'єктів в Царичанській громаді

Джерело: розробка авторів

Найменш відомими туристичними об'єктами, які потребують додаткової промоції в рамках комплексного інформування про туристичні ресурси громади, виступають:

Урочище «Лелія» – знають про цей об'єкт лише 13,2%, відвідувало 2,6%.

Комплексний музей історії Царичанської селищної ради – знають про цей об'єкт лише 14%, відвідувало 2,2%.

Рис. 4.2. Респонденти, які мають бажання відвідати туристичні об'єкти в Царичанській громаді

Джерело: розробка авторів

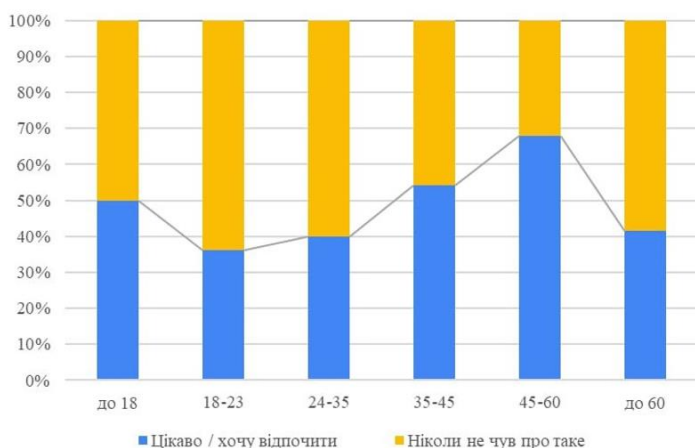

Рис. 4.3. Розподіл відповідей на питання «Чи чули ви про туристичну Царичанську громаду?» за віком респондентів

Джерело: розробка авторів

Переходячи до аналізу переваг та недоліків туристичних атракцій з точки зору відвідувачів, варто зазначити, що комплексному туристичному продукту громади надано доволі високу оцінку, та майже 92% порадили б відвідати Царичанку та околиці друзям або знайомим, 8% мають протилежну думку.

Більше половини опитаних (56,83 %) – це працюючі люди віком від 35 до 60 років. Респонденти в цій групі дізнались про туристичні ресурси Царичанської громади від знайомих (20,30%), через соціальні мережі (13,28 %), через сайт Царичанської селищної ради (1,8%). Зауважимо, що 18,45 % взагалі не обізнані про туристичні об'єкти Царичанки та околиць.

Варто використовувати відгуки відвідувачів (ресурси для відгуків, власні соціальні мережі) як джерело маркетингової інформації: для виявлення слабких та проблемних місць дестинації, отримання порад та ідей. З негативними відгуками обов'язково працювати: гасити негатив, з'ясовувати обставини, які спричинили до нього, усувати їх.

Необхідно забезпечити постійний зворотній зв'язок з відвідувачами. Проведення періодичного анкетування відвідувачів щодо оцінки розвитку дестинації, задоволеності сервісами та туристичними послугами з висловленням побажань та рекомендацій сприяє ефективному клієнтоорієнтованому розвитку дестинації. Такі опитування можна проводити безпосередньо в місцях відвідування або через соціальні мережі/електронні скриньки. Також дієвим інструментом проведення невеличкого опитування є створення відповідних налаштувань при підключенні до Wi-Fi на локаціях.

Аби мати певність в тому, що повідомлення та комунікаційні засоби ефективно працюють на досягнення цілей, необхідно хоча б раз на 2-3 роки проводити маркетингове дослідження з вивчення потреб, очікувань та вражень основних цільових аудиторій та стейкхолдерів. За потреби переглядати цілі та інструменти їх реалізації.

Рекомендації щодо удосконалення комплексного екскурсійного продукту Царичанської громади:

- в текстах екскурсії більше уваги приділяти історичним витокам дестинації;
- доповнити екскурсійну програму легендами про Царичанку;
- доповнити програму міні-майстер-класами для дітей та дорослих;
- організувати централізований музичний супровід на локаціях;
- доповнити екскурсійні маршрути театралізованими елементами;
- додати більше інформаційних стендів біля об'єктів природної та культурної спадщини.

Серед опитаних респондентів 33,2 % віддали перевагу сільському зеленому та повільному відпочинку, до якого можна віднести такі характерні елементи: сільські садиби, традиційні ремесла, фермерську продукцію. Найбільша частка – 43,2 % опитаних – обрали варіант оздоровчого відпочинку (мінеральна вода, чисте довкілля, СПА-комплекси, лазні) та активного туризму (байдарки, велосипеди, походи, кінні прогулянки) – 42,8 % відповідно. 23,6 % було віддано промисловому виду відпочинку (збір грибів та ягід, рибна ловля, полювання). 39,9 % схильні до вибору пізнавального туризму (навчальні екскурсії, краєзнавчі походи, музеї). Розподіл відповідей респондентів за пріоритетним видом відпочинку наведено на рис. 4.4.

Також важливо було дослідити частоту подорожей потенційних відвідувачів (рис. 4.5). В розрізі питання частоти подорожей з метою відпочинку по Дніпропетровській області, найбільша частка – 28% респондентів роблять це раз на півроку. Раз на рік подорожують Дніпропетровщиною 24,7% опитаних респондентів, а 22,9% ніколи не відпочивають на Дніпропетровщині. Звідси випливає необхідність докладання

зусиль для підвищення частоти подорожей та активізації повторного відпочинку та території Царичанської громади.

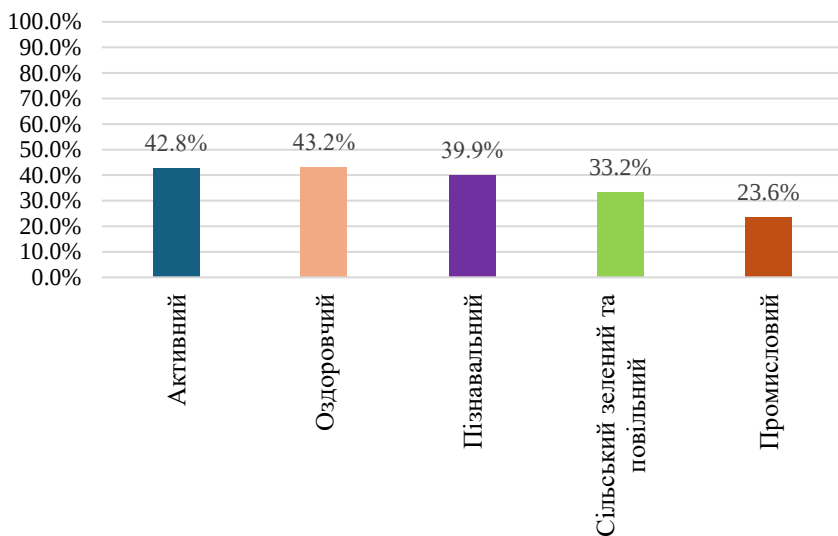

Рис. 4.4. Найбільш цікаві види туризму для потенційних відвідувачі Царичанської громади

Джерело: розробка авторів

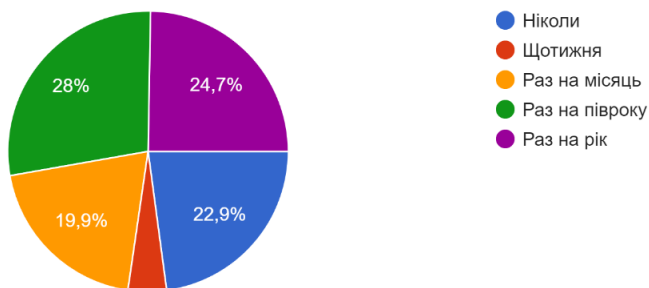

Рис. 4.5. Розподіл відповідей респондентів на питання: Як часто Ви подорожуєте по Дніпропетровській області?

Джерело: розробка авторів

Для туристичної сфери дуже важливо знати, що спонукає людей вирушати у подорож, якими є їхні мотиви. Під мотивами туризму розуміють усі психологічні та фізичні чинники, що спонукають населення обирати те чи інше місце призначення, в якому вони сподіваються задовольнити свої туристичні потреби та бажання. Ці мотиви можна поділити на кілька груп.

1. Природні та кліматичні мотиви – ці мотиви туризму переважно є визначальними. Такі природні фактори, як клімат, повітря, вода, рослинність, гори, ліси тощо, відіграють важливу роль у розвитку різних видів туризму. Природні та кліматичні елементи відносять до психологічних і біологічних потреб населення урбанізованих регіонів.

2. Культурні мотиви туризму спонукають людей відвідувати об'єкти, які становлять культурну спадщину країни: історичні місця, археологічні пам'ятки, музеї, картинні галереї, театри, народне мистецтво тощо.

3. Економічні мотиви, зокрема, вартість подорожі, ціни у країні призначення, суттєво впливають на туристів, які належать до класу з середніми та нижчими доходами.

4. Психологічні мотиви – це психологічні потреби туристів. Із зростанням доходів людей, а, отже, зниженням економічної мотивації, психологічні мотиви більшою мірою виливають на вибір місць призначення.

Крім перелічених основних мотивів туризму існують ще й такі спеціальні:

- необхідність звільнитися від повсякденної роботи; прагнення відпочити та розслабитися; бажання змінити обстановку та клімат, пошук романтики;

- можливість зайнятися спортом та ін.

Також важливим завданням для туристичної сфери є визначення мотивів відвідування того чи іншого туристичного місця декілька разів, на постійній основі, тобто визначення шляхів формування лояльного туриста. Результати кількісного

дослідження засвідчили, що найпоширенішим мотивом мандрів для респондентів є бажання пізнати щось нове в аспектах історії, пам'яток архітектури, мистецтва, ремесл тощо. Також доволі поширеним є мотив відпочинку на природі, в комфортних кліматичних умовах, адже є бажання поїхати в місця з гарними краєвидами, рослинністю. До того ж це є базовою потребою у мандрах досліджуваних потенційних відвідувачів Царичанської громади – для 45%.

Також 36% опитаних полюбляють активний відпочинок. Подієві заходи в тому чи іншому туристичному місці чи просто у тимчасово створеній локації готові відвідати близько 33% респондентів. Участь у наукових дослідженнях, розкопках, творчі занурення, відвідання релігійних пам'яток є мотивом сумарно для 72,4% опитаних респондентів.

Отже, відвідувачів Царичанської громади умовно можна поділити на дві великі категорії, які не є однорідними, проте їх об'єднує кінцева мета подорожі – це знайомство з туристичними об'єктами (52,4%) та проведення часу із сім'єю та друзями, незалежно від місця (53,9%).

Якщо в першому випадку мандрівники переважно проводять на відпочинку один день – 33,6%, і зазвичай повертаються додому, то в другову випадку – тривалість перебування у кілька днів складає 48,3%. А це означає що під час проведення тематичних заходів виникає потреба у ночівлі, харчуванні та інших супутніх послугах. Проте, у зв'язку із тим, що значна частина 18,45 % взагалі не обізнана про туристичні об'єкти Царичанської ради та у наданні відповідного сервісу та послуг, то рівень заохочення також буде низький (18,1 %). В Царичанській громаді потрібно популяризувати все, що є довкола. Важливо, що якщо людина уже заїхала в цю місцевість, то варто, щоб вона залишилася на кілька днів (рис. 4.6). Тому найбільш доцільним буде створювати інтегровані туристичні маршрути-конструктори, які можуть бути швидко адаптовані.

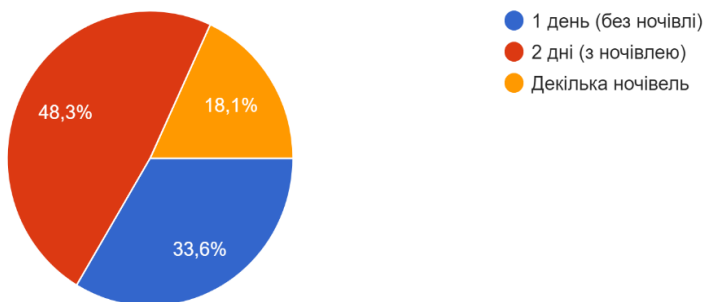

Рис. 4.6. Розподіл відповідей респондентів на питання: Яка, на Ваш погляд, оптимальна тривалість відпочинку в Царичанській громаді Дніпропетровщини?

Джерело: розробка авторів

Для економіки відвідування тривалість перебування мандрівника на локаціях прямопропорційна економічному ефекту від його перебування. Саме тому необхідно створити такі умови перебування та сервісу із доповненням креативних можливостей з метою здобуття унікального досвіду або враження, щоб тривалість перебування відвідувача була максимально довгою. У випадку ночівлі респонденти хотіли б зупинитись в таких закладах розміщення (рис. 4.7).

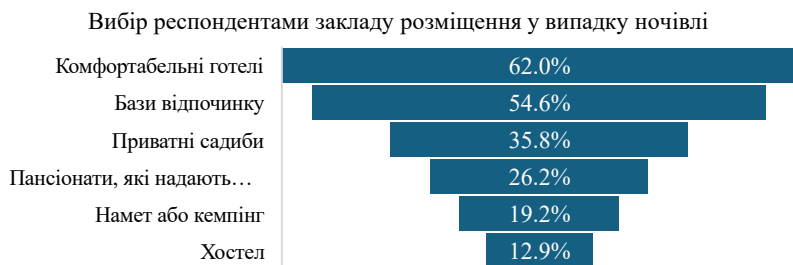

Рис. 4.7. Відповіді на питання: Яким місцем проживання Ви віддаєте перевагу під час відпочинку?

Джерело: розробка авторів

Відповідно до тривалості перебування прямопропорційно зростає потреба у додаткових послугах таких як:

1. Організація побуту туристів – послуги з розміщення харчування. Дослідження показало що значна частина опитаних віддає перевагу або харчуванню у відповідних закладах – 64,9% або самостійному готуванні – 21,8%, що також не погано, так як є можливість реалізувати виробництво та збут місцевої харчової продукції.

2. Оздоровлення (чани, бані, купелі, SPA).

3. Агровиробництво – збут фермерської продукції відвідувачам на ярмарках та закладам харчування.

4. Промисловий туризм - збір лісових ягід, трав та грибів – 23,6 % респондентів відділи перевагу саме цьому виду туризму.

5. Атракції та враження (57,6 % охочих) – крафтове виробництво та збут крафтової продукції, майстер-класи (37,3 % охочих), костюмовані дійства, організація індивідуальних та групових піших мандрівок з метою огляду нетуристичних цікавих місць (68,3 % охочих), проведення ярмарків або тематичних свят.

6. Продаж сувенірів (46,9 % охочих) – виготовлення та продаж сувенірів із історією та локальною прив'язкою, традиціями, що може стати туристичним брендом території.

7. Самостійне дослідження локацій – створення туристичної карти, яка б розповідала про історичну унікальність туристичних об'єктів та показувала місця їх розташування.

При формуванні портрету потенційного відвідувача важливо оцінити суму, яку він готовий витратити на відпочинок в Царичанській громаді (рис. 4.8).

Оскільки більшість респондентів (44,6%) готові витратити до 1000 грн на добу за особу, а 35,4% - до 2000 грн, при цьому 62% опитаних хотіли би відпочивати в умовах готелю, доцільно розглянути можливі шляхи поєднання бюджетного відпочинку із максимально можливим комфортом. Для вирішення цього завдання можна розглянути перспективу побудови глемпінгів (від

англ. glamorous camping). При цьому 43,9% опитаних зацікавилися в такому форматі відпочинку, в той час як 46,9% ніколи раніше не чули про такий формат розміщення (рис. 4.9).

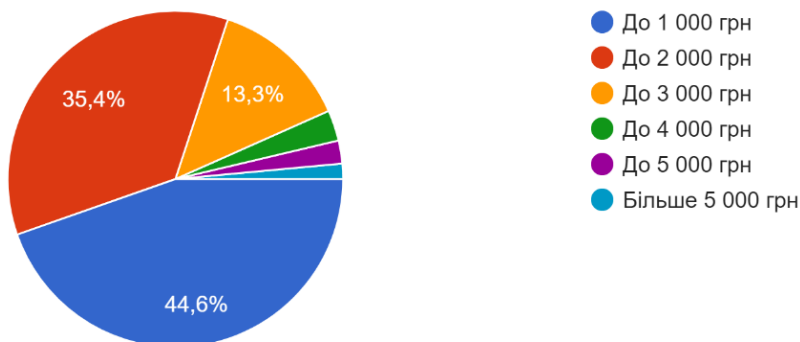

Рис. 4.8. Яку загальну суму Ви готові витратити на подорож вихідного дня (на одну особу за добу)?

Джерело: розробка авторів

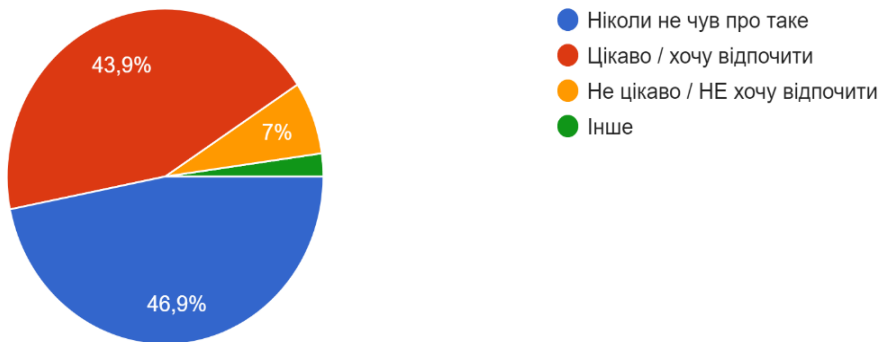

Рис. 4.9. Розподіл респондентів щодо їх зацікавленості у відпочинку формату глемпінг

Джерело: розробка авторів

«Гламурний» кемпінг або «глемпінг» – цікавий і модний напрям відпочинку на природі. Уже 10 років він активно розвивається в багатьох європейських державах: Франції, Німеччини, Словенії, Хорватії. Вперше як вид екотуризму глемпінг з’явився в США і Великій Британії. Сьогодні в цих країнах глемпінг-табори – невід’ємна і прибуткова частина туридустрії.

Будувати повноцінний готель в місцях, де туристичний сезон триває 3-4 місяці, не завжди доцільно. А в заповідниках або, наприклад, у природних парках, це взагалі заборонено. Рішенням цих проблем стає глемпінг – табір з усіма зручностями. Новий вид екотуризму передбачає своєрідний «all inclusive» на природі: комфортний сафарі-тент, ліжко замість спального мішка, зручні меблі, кухня, душ з гарячою водою, санвузол.

Для кого підійде глемпінг? Перш за все, для людей, які цінують комфорт. Глемпінг вибирають молодята і сім’ї з дітьми, веселі компанії і активні люди похилого віку. Також глемпінг – це цікава і нова ідея для івентів будь-якого масштабу: фестивалів, весіль, тренінгів, ретритів, днів народження та корпоративів. Глемпінг-палатки – це тимчасові конструкції, тому на їх установку не потрібно спеціальних дозволів. Вони повністю відповідають екологічним стандартам.

Також в рамках дослідження респондентам було запропоновано відповісти на питання щодо пріоритетного формату харчування. Розподіл відповідей наведено на рис. 4.10.

Одним із викликів у привабленні та втриманні відвідувачів в Царичанській громаді є невелика кількість атракцій, яких вистачає максимум на 1 день. Тож існує необхідність у побудові більш тривалих туристичних маршрутів. Підставою у зацікавленості є 68,3 % опитаних, які обрали відвідування туристичних об’єктів (екскурсій) та прийняття участі у розвагах – 57,6 % відповідно. Наразі туристи самостійно планують свої мандрівки на вихідні, обираючи вже відомі локації, тож одним із завдань є не тільки

забезпечити систематичне повернення відвідувачів, які максимально задоволені наданим сервісом та додатковими послугами а й надання рекомендацій цих відвідувачів своїм знайомим. На сьогодні цей відсоток цього показника складає 32,5% (рис. 4.11).

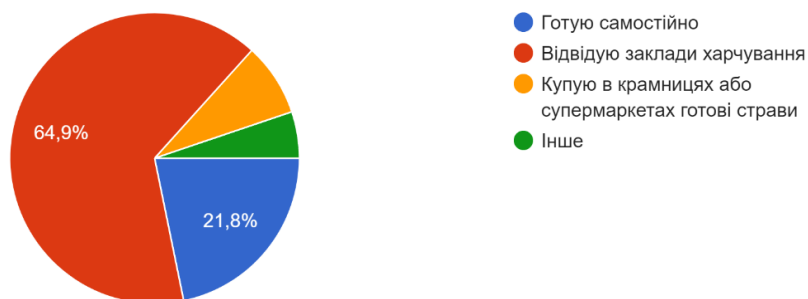

Рис. 4.10. Розподіл відповідей респондентів на питання: Як Ви зазвичай харчуєтесь під час відпочинку?

Джерело: розробка авторів

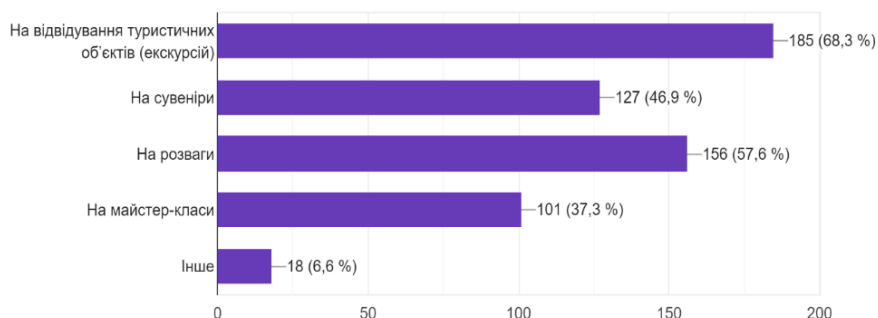

Рис. 4.11. Розподіл відповідей респондентів на питання: На що Ви готові витратити додаткові кошти під час відпочинку?

Джерело: розробка авторів

Узагальнення отриманої інформації дало змогу окреслити портрет потенційного туриста в Царичанській громаді. Зокрема, це людина, яка відпочиває із родиною або друзями і:

- 1) витрачає 1000-2000 грн на одну особу за добу відпочинку;
- 2) здійснює одну ночівлю в громаді;
- 3) готовий витратити додаткові кошти на розваги;
- 4) віддає перевагу комфортабельним готелям;
- 5) готовий витратити додаткові кошти на екскурсії;
- 6) харчується переважно в закладах харчування.

Дані висновки мають бути враховані при створенні програми розвитку туризму в громаді.

4.2 Зацікавленість мешканців Царичанської територіальної громади в стратегічному розвитку туризму

Для вирішення завдання щодо узагальнення чинників та бар'єрів розвитку туристичної діяльності в Царичанській громаді з точки зору місцевих мешканців, було використано інструмент онлайн-опитування (анкетування) виключно серед мешканців Царичанської громади. Із 85 опитаних, найбільший сегмент зайняли респонденти 3-х вікових груп: у віці 35-45, 45-60 та 24-35 років, що відповідно становить 25,3%, 24,1% та 21,5%, з них: 69,6% жінок та 30,4% чоловіків.

В анкетуванні саме мешканців Царичанської громади взяли участь підприємці, наймані працівники, службовці, студенти, учні, керівники, пенсіонери, безробітні, серед яких найактивнішу позицію продемонстрували наймані працівники, 21 особа. Також варто відмітити категорію службовців, безробітних та осіб за іншими видами зайнятості, які також займають в сукупності левову частку опитаних. Це свідчить про охоплення широкого кола мешканців громади (рис. 4.12).

Перші 6 питань анкети були зорієнтовані на отримання узагальненої характеристики умов проживання в громаді. Так,

43% респондентів зазначили, що їм комфортно проживати в Царичанській громаді, з них: 6,3% хочуть щоб тут жили їх діти, 6,3% опитаних вказує на те, що в громаді існують перспективи для розвитку і 15,2% рекомендують громаду для проживання. Однак 36,7% вважає, що тут немає перспектив для розвитку, з них 8,9% вимушені жити в громаді, 10,1% хочуть виїхати з громади при можливості.

Рис. 4.12. Розподіл респондентів за типом зайнятості

Джерело: розробка авторів

Отже, існує потреба в додатковій мотивації місцевих мешканців, особливо молодого покоління, в розвитку рідної громади.

Найбільша кількість респондентів 45,6% оцінює задоволення своїх культурних потреб у громаді на задовільно; 27,8% - незадовільно; 22,8% - добре і лише 3,8% вважають, що їх культурні потреби задоволені на відмінно.

7,6% мешканців вважають, що екологічна ситуація в громаді знаходиться на відмінному рівні. Проте варто звернути увагу що незадовільною її вважають 26,6%. 65,8% оцінили рівень екологічності в громаді на задовільному та доброму рівнях.

40,5% мешканців громади оцінюють стан інфраструктури

відпочинку та дозвілля на задовільному рівні; 22,8% - на доброму. Велика частка мешканців (34,2%) вважають, що інфраструктура відпочинку та дозвілля потребує значного вдосконалення.

78,5% мешканців відчують себе в безпеці, проживаючи в Царичанській громаді. Однак 21,5 % співвідносять свою безпеку на незадовільному рівні.

40,5% респондентів оцінили можливості для самореалізації в громаді як незадовільні. Натомість позитивну оцінку «задовільно; добре; відмінно» надали сумарно 59,4% опитаних, із чого можемо зробити висновок, що більшість респондентів вбачають у громаді перспективи для самореалізації, однак такий потенціал використовується недостатньо (рис 4.13).

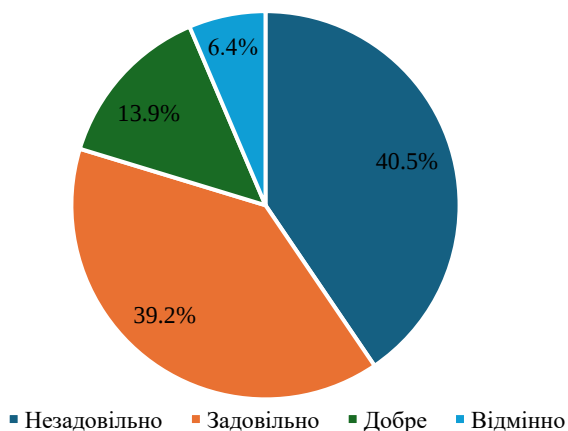

Рис. 4.13. Оцінка перспектив самореалізації в громаді

Джерело: розробка авторів

43% опитаних вважають можливості працевлаштування в громаді незадовільними. Сумарно лише 16,5% респондентів вважають такі можливості достатніми або відмінними, 40,5% вважають умови для працевлаштування в громаді задовільними. Такий розподіл відповідей респондентів свідчить про недостатню

задоволеність мешканців можливостями працевлаштування в громаді і необхідність пошуку додаткових сфер зайнятості місцевого населення (рис. 4.14).

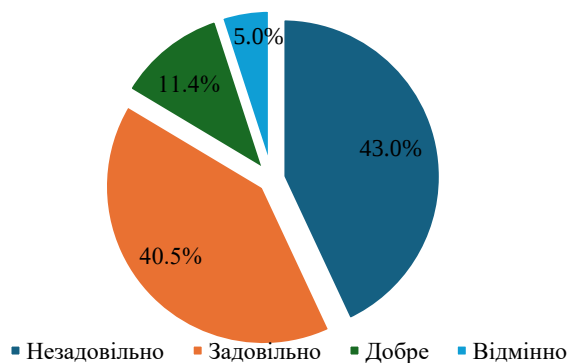

Рис. 4.14. Оцінка перспектив працевлаштування в громаді

Джерело: розробка авторів

Зважаючи на те, що 41,8% опитаних визначають серед переваг розвитку туризму в громаді створення нових робочих місць, у т.ч. для молоді та внутрішньо переміщених осіб, можемо зробити висновок про те, що місцеві мешканці потенційно розглядають туристичну сферу як джерело для створення нових робочих місць.

Також 41,8% вважають, що перевагою туризму є залучення додаткових коштів до бюджету громади. Слід зауважити, що за підсумками 2022 року туристичний збір склав менше 0,5%. Лише 15,2% опитаних не виявили бажання здійснювати підприємницьку діяльність в туристичній сфері та не вбачають жодних переваг у розвитку туризму.

Доволі цікавим є те, що найбільший відсоток відповідей на питання щодо того, які переваги для громади несе розвиток туризму (а саме 43%) було віддано за варіант «Відродження місцевих традицій, ремесел, культури та історії» (рис.4.15).

Рис. 4.15. Переваги від розвитку туризму для громади – точка зору місцевих мешканців

Джерело: розробка авторів

За даними опитування, найбільш перспективними видами мешканці Царичанської громади вважають такі: активний (байдарки, велосипеди, походи, кінні прогулянки) – відзначили 70,9% опитаних; оздоровчий (мінеральна вода, чисте довкілля, спа-комплекси, лазні) та сільський зелений в поєднанні із повільним (сільські садиби, ремесла, фермерська продукція) – по 50,6% респондентів, а також пізнавальний (навчальні екскурсії, красзнавчі походи, музеї) – 40,5% опитаних. Саме ці види туризму доцільно включати в комплексні туристичні продукти аналізованої локальної дестинації (рис. 4.16).

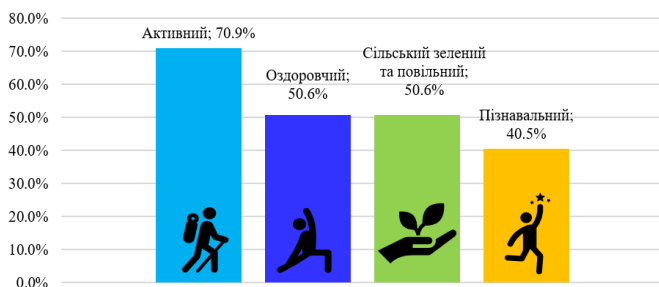

Рис. 4.16. Перспективні види туризму для громади – точка зору місцевих мешканців

Джерело: розробка авторів

Підсумовуючи аналіз чинників для формування туризму, слід зазначити, що місцеві мешканці серед основних ресурсів для розвитку туризму в громаді виділяють такі: вигідне географічне положення та привабливе природне середовище (по 59,5%), що становить необхідний ресурс для розвитку всіх чотирьох виокремлених в ході анкетування перспективних видів туризму, а також цікаві туристичні об'єкти – 38% респондентів, що забезпечує розвиток пізнавального туризму. Слід зауважити, що по 21,5% місцевих мешканців відмічають перевагами для розвитку туризму наявність вільних промислових приміщень та діяльність місцевих підприємств і підприємців, що сприятиме розвитку відповідної інфраструктури за умови посилення туристичної привабливості громади та активізації туристичного потоку.

За даними опитування можемо зробити висновок, що для розвитку туризму в Царичанській громаді з точки зору місцевих мешканців є чотири основні чинники, на основі яких має базуватись подальша стратегія локальної туристичної дестинації:

- необхідність створення більш широких можливостей для працевлаштування та самореалізації місцевого населення;
- прагнення місцевих мешканців до збереження та популяризації місцевої культурної та природної спадщини;
- переважно позитивне ставлення місцевих мешканців до активізації туристичного потоку в громаді;
- високий природний рекреаційно-туристичний потенціал території громади.

Наступний етап дослідження полягає у визначенні основних бар'єрів для розвитку туризму з точки зору місцевих мешканців. Серед перешкод для розвитку Царичанської громади як локальної туристичної дестинації слід виокремити низький рівень поінформованості про фінансування програм розвитку туризму та споріднених напрямів за рахунок бюджетних або грантових коштів – 62% респондентів зазначають, що не знають, чи виділяються в громаді кошти на розвиток туризму. Одночасно із

чим, 38% респондентів відзначають, що місцевий орган самоврядування не надає жодної підтримки для розвитку туризму в громаді. Очевидною є недостатня комунікація та відсутність практики приватно-державного партнерства в цій сфері.

Слід зазначити, що 53,2% опитаних відзначають, що інформація про туристичні ресурси громади поширюється недостатньо, і це також підтверджується низьким рівнем поінформованості потенційних відвідувачів. Можемо зробити висновок про необхідність розробки комунікаційної політики та маркетингової стратегії локальної туристичної дестинації – Царичанської громади.

Ще одна проблема, виявлена в результаті опитування місцевих мешканців – їхня недостатня кваліфікація в сфері туризму та гостинності, адже 25,3% опитаних хотіли би пройти навчання для початківців, 30,4% - познайомитись з успішним досвідом інших власників садиб, 31,6% зазначили про необхідність розробки методичних рекомендацій для початківців, 38% потребували би консультації у спеціалістів при започаткуванні власної справи в туризмі. При цьому 49,4% опитаних бажали би отримати вищу освіту в сфері туризму та рекреації, а 53,2% опитаних бажали би взяти участь в обговоренні перспективних планів розвитку туризму в рамках робочих груп (рис. 4.17).

Рис. 4.17. Основні бар'єри для розвитку туризму в громаді
Джерело: розробка авторів

Варіантом протидії бар'єру «Недостатня поінформованість про туристичні ресурси» може стати створення детальної картографічної інформації про туристичні атракції та рекреаційні ресурси громади.

Відсутність кваліфікованих кадрів може бути подолана через організацію навчання та курсів підвищення кваліфікації для початківців в сфері туризму

Відсутність туристичних знаків нівелюється розробкою та затвердженням туристичних маршрутів локального та регіонального рівня, можлива співпраця із Державним агентством розвитку туризму (ДАРТ).

Низький рівень поінформованості про фінансування програм розвитку туризму та споріднених напрямів за рахунок бюджетних або грантових коштів можна подолати через налагодження практики державно-приватного партнерства між органами влади та місцевим туристичним бізнесом.

Для виявлення інших бар'єрів, які потребують конкретизації, необхідно створення ініціативних робочих груп для розробки стратегії розвитку локальної туристичної дестинації.

4.3 SWOT-аналіз та рекомендації щодо розвитку туристичної діяльності в Царичанській громаді

Використання SWOT-аналізу для діагностики туристичного потенціалу місцевої громади має кілька суттєвих переваг. По-перше, він дозволяє всебічно оцінити внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на розвиток туризму. Цей метод є ефективним інструментом для створення комплексної стратегії розвитку туризму, що враховує всі аспекти поточного стану та потенціалу місцевої громади, сприяючи її сталому розвитку та підвищенню привабливості для туристів. SWOT-аналіз туристичної Царичанської громади проводився експертним шляхом: була узагальнена думка 5-х експертів в сфері розвитку

туристичних destinations, оцінено рівень їх узгодженості та узагальнено висновки (табл. 4.1-4.5).

Таблиця 4.1

Ідентифікація сильних і слабких сторін, можливостей та загроз Царичанської туристичної громади

STRENGTHS - Сильні сторони	WEAKNESSES - Слабкі сторони
Наявність лікувально-оздоровчих природних ресурсів та об'єктів природно-заповідного фонду, S₁	Відсутність консультаційних послуг з започаткування МСП у сфері туризму, W₁
Розвиток сільського зеленого туризму та популярність промислового туризму, S ₂	Низька обізнаність потенційних відвідувачів про туристичні об'єкти громади, W₂
Кулінарні традиції регіону, S ₃	Занедбані природні ресурси, W ₃
Культурно-історична спадщина, S ₄	Недостатньо розвинена інфраструктура, W ₄
Досвід обслуговування та організації подієвих заходів, S₅	Недостатньо представлено фото та відео матеріалів про туристичні об'єкти громади на просторах Інтернету, W₅
Вдале географічне розташування, S₆	Обмеженість об'єктів розміщення та харчування, W ₆
OPPORTUNITIES - Можливості	THREATS - Загрози
Використання вільних промислових та адміністративних будівель в цілях рекреації, O ₁	Зміління р. Оріль. Зниження водоносних горизонтів, T ₁
Участь у міжнародних програмах для залучення інвестицій, O₂	Економічні та політичні ризики для іноземних інвесторів та туристичних фірм, T ₂
Створення єдиного туристичного кластеру Дніпровського району, O ₃	Відсутність мотивації розвитку туристично-рекреаційного сектору у місцевого населення, T₃
Започаткування дитячо-оздоровчого туризму, O₄	Спад в економіці, військові дії в країні, T₄
Ефективно використовувати ресурси р. Оріль з туристичною метою: глемпінг, рафтинг, родинний відпочинок на природі, ретрити, йога, сапи, каяки, O₅	Посилення конкуренції з боку Петриківського району, T₅
Включення туристичних магнітів громади до туристичних маршрутів Дніпропетровщини, O ₆	Погіршення екологічної ситуації в громаді з наслідок нерационального природокористування, T ₆

Джерело: розробка авторів

Таблиця 4.2

Матриця SWOT-аналізу

Блок 1	Інтенсивність (Ai)	Можливості (O)					
		O1	O2	O3	O4	O5	O6
Вірогідність прояву (Pj)		0,5	0,8	0,5	0,9	0,9	0,5
Коефіцієнт впливу (Kj)		0,5	0,9	0,7	0,9	1	0,7
S1	5	4	5	2	5	3	3
S2	3	1	3	1	3	5	1
S3	3	2	4	1	2	5	1
S4	4	2	3	1	2	5	1
S5	5	3	5	3	3	5	3
S6	4	1	4	4	4	5	4
W1	-4	3	4	2	4	5	0
W2	-5	2	4	3	4	5	5
W3	-3	2	4	3	4	5	3
W4	-3	5	5	4	4	3	5
W5	-4	2	5	3	4	5	5
W6	-3	1	4	3	5	5	3
Блок 2	Інтенсивність (Ai)	Загрози (T)					
		T1	T2	T3	T4	T5	T6
Вірогідність прояву (Pj)		0,5	0,9	0,7	0,9	1	0,9
Коефіцієнт впливу (Kj)		0,5	0,7	0,7	0,9	1	1
S1	5	0	1	4	4	5	0
S2	3	0	2	5	2	4	0
S3	3	0	2	5	2	5	0
S4	4	0	4	5	3	5	0
S5	5	0	3	5	1	5	0
S6	4	0	2	3	2	4	0
W1	-4	1	3	4	3	3	4
W2	-5	T1	T2	T3	T4	T5	T6
W3	-3	0,9	0,7	0,9	1	0,9	0,7
W4	-3	0,7	0,7	0,9	1	1	0,6
W5	-4	0	1	4	4	5	0
W6	-3	0	2	5	2	4	0

Джерело: розробка авторів

У рядку P_j вказується імовірність появи конкретних можливостей та загроз. P_j може набувати значень в інтервалі від 0 до 1, причому:

- 0,1-0,3 – низька імовірність;
- 0,4-0,6 – середня імовірність;
- 0,7-0,9 – висока імовірність;
- 1 – дуже висока імовірність.

У рядку K_j вказується значення коефіцієнта впливу на туристичну діяльність Царичанської громади конкретних можливостей та загроз (не більше від 0 до 1, табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Інтерпретація коефіцієнта впливу на туристичну діяльність Царичанської громади конкретних можливостей та загроз

Значення	Інтерпретація
0	вплив відсутній
1	створюються нові можливості для туристичної діяльності громади або якщо реалізація загрози може призвести до припинення туристичної діяльності
0,1-0,3	вплив слабкий
0,4-0,6	вплив середній
0,7-0,9	вплив сильний

Джерело: розробка авторів

У стовпці A_i проставляється інтенсивність сильних та слабких сторін громади (від 1 до 5 балів для сильних сторін, від –1 до –5 для слабких сторін):

- для сильних сторін (табл. 4.4);

Таблиця 4.4

Інтерпретація інтенсивності сильних та слабких сторін громади

Значення	Інтерпретація
5	інтенсивність висока (дуже сильна перевага)
3-4	інтенсивність середня (досить сильна перевага)
1-2	незначна перевага

Джерело: розробка авторів

- для слабких сторін аналогічно зі знаком «мінус».

У комірках a_{ij} вказується (табл. 4.5):

- здатність сильних сторін сприяти реалізації можливостей та протистояти загрозам;
- здатність слабких сторін послабити вплив можливостей та посилити загрози.

Таблиця 4.5

Інтерпретація здатності внутрішніх факторів до посилення/послаблення можливостей та загроз

Оцінка	Інтерпретація
5	фактор дає повну можливість використати сприятливі можливості або запобігти негативним наслідкам загроз;
4, 3	істотне сприяння використанню сприятливих можливостей або захисту від загроз
1, 2	незначний вплив на використання сприятливих можливостей або захист від загроз
0	немає практичного впливу фактора на конкретні можливості та загрози
-1,-2	негативний вплив на використання сприятливих можливостей або сприяння посиленню загрози
-3,-4	сильний негативний вплив на використання сприятливих можливостей або чітке посилення загрози
-5	неможливість запобігти дії загрози або використати сприятливі можливості

Джерело: розробка авторів

Перерахунок здійснюється таким чином:

$$A_{ij} = A_i \cdot K_j \cdot P_j \cdot a_{ij} \quad (4.1)$$

Наступним кроком проводиться оцінка конкретних можливостей та загроз:

$$K'_j = \sum_{i=1}^m A_{ij} \quad (4.2)$$

Скорегована матриця SWOT-аналізу наведена в Додатку В.

Найбільш сильні сторони туристичної Царичанської громади, які допомагають скористатися можливостями: S1 (наявність лікувально-оздоровчих природних ресурсів та об'єктів природно-заповідного фонду) – 40,8; S5 (досвід обслуговування та організації подієвих заходів) – 73,1; S6 (вдале географічне

розташування) – 57,6.

Найбільш ймовірні можливості, скористатися якими Царичанська громада може за допомогою сильних сторін: О2 (участь у міжнародних програмах для залучення інвестицій) – 89,1; О4 (започаткування дитячо-оздоровчого туризму) – 43,1; О5 (ефективно використовувати ресурси р. Оріль з туристичною метою: глемпінг, рафтинг, родинний відпочинок на природі, ретрити, йога, сапи, каяки) – 41,7.

Найбільш сильні сторони Царичанської громади, які допомагають захиститися від загроз: S2 (розвиток сільського зеленого туризму та популярність промислового туризму) – 33,4; S4 (культурно-історична спадщина) – 33,7; S5 (досвід обслуговування та організації подієвих заходів) – 34,6. Сильні сторони не захищають від найбільших загроз: Т3 (відсутність мотивації розвитку туристично-рекреаційного сектору у місцевого населення) – 71,8; Т4 (спад в економіці, військові дії в країні) – 30,8; Т5 (посилення конкуренції з боку Петриківського району) – 46,4.

Найбільш вразливими можливостями через існуючі слабкі сторони є: О2 (участь у міжнародних програмах для залучення інвестицій) – 78,3; О3 (створення єдиного туристичного кластеру Дніпровського району) – 49,4; О6 (включення туристичних магнітів громади до туристичних маршрутів Дніпропетровщини) – 49,7.

Слабкі сторони Царичанської громади W1 (відсутність консультаційних послуг з започаткування МСП у сфері туризму) – 31,7; W3 (занедбані природні ресурси) – 32,4; та найбільше посилюють загрози Т3 (відсутність мотивації розвитку туристично-рекреаційного сектору у місцевого населення) – 42,8; Т4 (спад в економіці, військові дії в країні) – 33,0.

Максимальне підсумкове значення секторів матриці SWOT-аналізу Царичанської громади визначається параметром «Можливості» ($O = 581,4$). Рівні значимості факторів SWOT розподіляються наступним чином: $O (581,4) > W (462) > S (473,1) > T (333,7)$, візуалізацію представлено на рис. 4.18.

Інтегральний кількісний показник І оцінки ситуаційного стану Царичанської громади визначиться так:

$$I = (S + O) - (W + T) = (473,1 + 581,4) - (462 + 333,7) = 258,8 \quad (4.3)$$

Отримане значення показника $I > 0$ свідчить, що для Царичанської громади позитивне, тобто спостерігається перевищення відносної сили та можливостей над слабкістю та загрозами. За $I = 0$ ситуація буде паритетна (невизначена), а за $I < 0$ — негативна.

Рис. 4.18. Візуалізація матриці SWOT-аналізу туристичної діяльності в Царичанській громаді

Джерело: розробка авторів

Розрахунки дозволили виявити поле стратегій «Можливості – Сильні сторони», що представляє набір агресивних стратегій розвитку інтегруючих сили та можливості громади без урахування загроз та слабких сторін. Спрямованість стратегій – інтенсивне зростання. Поєднання «сил» – «можливостей» складають групу Махі-Махі стратегій (використання сильних сторін для реалізації

можливостей). У цьому полі місцевій владі рекомендується розробляти стратегії розвитку туристичної діяльності, спираючись на сильні сторони туристичної Царичанської громади, такі як: наявність лікувально-оздоровчих природних ресурсів та об'єктів природно-заповідного фонду; досвід обслуговування та організації подієвих заходів; вдале географічне розташування, що допомагають скористатися можливостями:

- участь у міжнародних програмах для залучення інвестицій;
- започаткування дитячо-оздоровчого туризму;
- ефективне використання ресурсів р. Оріль з туристичною метою.

Стратегія розвитку повинна базуватися на спільному баченні комплексного розвитку Царичанки з урахуванням соціально-економічних інтересів місцевих мешканців, ефективного використання природного та історико-культурного потенціалу, на залученні інвестицій в розвиток туризму та економіки громади в цілому, на міжнародне співробітництво через реалізацію спільних проєктів туристичного та культурного спрямування, реалізацію взаємовигідних бізнес-проєктів підприємницького середовища Дніпровського району.

На підставі комплексного аналізу поточного стану та перспектив розвитку туризму в Царичанській громаді, надано пропозиції щодо найбільш перспективних напрямів реалізації локального туристичного потенціалу.

Потенційні відвідувачі зацікавлені в оздоровчому та активному відпочинку, що відповідає баченню місцевих мешканців про пріоритетні для громади види туризму. Пропозиція: організувати велосипедні та піші тури, оренду відповідного обладнання, тури по Орілі на байдарках, каяках, сапах, йога на воді тощо.

Ресурси громади перспективні для організації оздоровчих ретритів, які мають на меті фізичне, моральне та духовне відновлення. Пропозиція: налагодити співпрацю із фаховими тренерами з великих міст (йога, пілатес, фітнес). Респонденти виявили високий рівень зацікавленості у пізнавальних турах, які презентують історико-культурне значення громади.

Пропозиція: більше уваги приділити насиченню місцевих атракцій інформаційними матеріалами (стенди, QR-коди, туристичні вказівники) (рис. 4.19).

Рис. 4.19. Туристичні атракції в Царичанській громаді
Джерело: розробка авторів

Великий потенціал має комплексний музей історії як для екскурсій, так і для майстер-класів, відкритих лекцій, семінарів та конференцій. Однак про його існування потенційні відвідувачі майже не знають. Пропозиція: включити відвідування музею до комплексної туристичної пропозиції громади.

Місцеві мешканці відзначають, що інформація про туристичні ресурси громади поширюється недостатньо, і це також підтверджується низьким рівнем поінформованості потенційних відвідувачів. Пропозиція: розробити комунікаційну політику та маркетингову стратегію локальної туристичної дестинації – Царичанської громади.

Інтернет-простір недостатньо насичений якісними та туристично привабливим фото- і відеоматеріалами про Царичанку та околиці. Пропозиція: створити професійні фото- та відеоматеріали та максимально поширити їх в мережі Інтернет.

Місцеві мешканці переважно відзначають, що потенційно зацікавлені в розвитку туризму в громаді, однак не мають достатньої інформаційної підтримки. Більше половини опитаних бажали б взяти участь в обговоренні перспективних планів розвитку туризму в рамках робочих груп. Пропозиція: налагодити інформаційно-консультаційну співпрацю між мешканцями та відділом культури, туризму, молоді та спорту.

Потенційні відвідувачі шукають комфортабельні умови за бюджетну ціну. Заклади розміщення в громаді не відзначаються різноманітністю. Формат глемпінгу є перспективним варіантом задоволення очікувань туристів. Пропозиція: розглянути можливість залучити інвестиційні кошти для побудови комплексу глемпінгів.

Потенційний турист в Царичанці харчується переважно в місцевих закладах харчування. Однак вони не відрізняються різноманітністю та унікальністю, хоча обслуговування відбувається на достатньому рівні. Пропозиція: приділити увагу поширенню інформації про місцеві кулінарні традиції, включати кулінарні «цікавинки» до меню закладів харчування на постійній основі, підкреслювати виключність та ідентичність у назвах страв.

Місцеві мешканці відзначаються любов'ю до рідного краю, пишаються ним і дійсно готові докладати зусилля та ресурси для популяризації власної громади на національному і, навіть, міжнародному рівні. Місцеві традиції та історія становлять для мешканців громади справжню цінність, тому туризм може стати

дієвим інструментом для того, щоб місцеві мешканці могли поширити та комерціалізувати місцеву традиційну культуру. Окрім того, цей напрям є перспективним для залучення грантів в умовах повоєнного відновлення культурної спадщини.

Список використаних джерел до розділу 4

1. Малиш Л. О. Правила і принципи соціологічного аналізу. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2016. № 1. С. 65-82. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/11461>
2. Zhang C., Antoun C., Yan H.Y., Conrad F.G. Professional respondents in optin online panels: what do we really know? *Social Science Computer Review*. 2020. Vol. 38. No. 6. pp. 703-719, doi: 10.1177/08944393198451.
3. Зайцева М. М. Соціальний аспект туристичної діяльності. *«SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи»*. 2016. № 5'16. С. 23-27.
4. Зарубіна А., Онойко Ю., Щербатюк Н. Сучасні тенденції розвитку внутрішнього туризму. 2023. *Економіка та суспільство*. № 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-32>
5. Захарін С. Роль туризму у справі збереження та популяризації об'єктів національної культурної спадщини. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*. 2020. №3(1). С. 55–71. <https://doi.org/10.31866/2616-7603.3.1.2020.207497>
6. Леоненко Н. А. Теоретичні аспекти державного регулювання сфери туризму в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. № 4(64). Харків. 2018. С. 91–95.
7. Соціологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. 2-ге вид., доопр., доп / за заг. ред. В.І. Докаша. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. 448 с.
8. Чудовська І. Соціологічні та маркетингові дослідження з урахуванням гендерної складової (на прикладі фокусованих групових інтерв'ю). *Маркетинг в Україні*. 2011. № 5-6. С. 16-17.

РОЗДІЛ 5 РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НОВОМОСКОВСЬКОГО РАЙОНУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Герасименко Тетяна Володимирівна

5.1 Діагностика туристичних ресурсів Новомосковського району

5.2 Новомосковськ як центральна дестинація туристичного району

5.3 Оцінка туристичного потенціалу Новомосковського району

5.1 Діагностика туристичних ресурсів Новомосковського району

Новомосковський район утворений в 1923 р. Сучасна площа району 1991 квадратний кілометр (понад 199 тис. га) На 1 січня 2018 р. тут проживало 75,266 тис. осіб. Кордони району тягнуться на 263 кілометри. З півночі район межує з Харківською областю, на сході з Юр'ївським та Павлоградським, на півдні з Синельниківським та Дніпропетровським, а на заході з Магдалинівським районами.

На території району розташовано 58 населених пунктів, створено 1 міська, 3 селищних та 8 сільських рад.

Новомосковщина багата на ліс 23478 гектарів, водне дзеркало покриває понад 7 тис. гектарів.

На території району протікають річки Самара, Самарчук, Оріль, Кільчень, Багата, Татарка, Підпільнянка тощо.

На півночі проходить 30 км каналу Дніпро – Донбас, а на заході канал Фрунзеської зрошувальної системи.

Район багатий на корисні копалини: освоєно Багатське газове родовище, розвідані великі запаси коксівного вугілля, нафти, високоякісної мінеральної води біля озера Солоний лиман (с. Новотроїцьке).

Новомосковський район створено відповідно до постанови Верховної Ради України № 807-IX від 17 липня 2020 р. До його складу увійшли: Новомосковська та Перещепинська міські, Личківська, Піщанська, Чернечинська сільські, Черкаська, Губиниська, Магдалинівська селищні територіальні громади.

Новомосковський район – один з економічно розвинених районів Дніпропетровської області, який характеризується вигідним географічним положенням, багатими природними ресурсами, потужним промисловим потенціалом, розвинутим сільськогосподарським виробництвом, високим рівнем розвитку транспорту і зв'язку.

Промисловість Новомосковського району на теренах області представляють середні та малі підприємства, що відносяться до переробної промисловості: виробництво харчових продуктів, напоїв, одягу, продуктів нафтопереробки, хімічної продукції, пластмасових виробів, металургійне виробництво, машинобудування, виробництво та розподіл води, постачання газу та пари, каналізаційних послуг [11].

Станом на 01 січня 2024 р. мережа закладів культури Новомосковського району складається з 58 клубних установ, 71 бібліотечних установ, 4 музеїв, 5 мистецьких шкіл. В клубних установах району діють 35 аматорських колективів, які носять почесні звання: «сразковий» та «народний». Мережа релігійних організацій Новомосковського району (у т. ч. м. Новомосковськ) складається з 115 парафій, абсолютна більшість з яких є християнськими.

У Новомосковському районі на державному обліку перебуває 97 пам'яток історії; 1759 – пам'яток археології (курганів); 19 пам'яток архітектури. В усіх територіальних громадах району затверджені плани постійного моніторингу та заходи щодо збереження об'єктів культурної спадщини, згідно яких складено 146 актів візуального обстеження, 138 інформаційних довідок стану пам'яток та підписано 175 охоронних договорів.

2021 року громади Новомосковщини взяли участь у фестивалі туристичних проєктів «Дніпропетровщина туристична». До десятки найкращих увійшли туристичний маршрут Піщанської ОТГ «Чудеса Присамар'я».

Піщанська громада отримала 2 місце за участь у конкурсі та сертифікат на отримання субвенції депутатки Дніпропетровської обласної ради. Губиниська селищна рада здобула золоте обласного проєкту «Нематеріальна культурна спадщина регіону» [11].

Новомосковський район славиться своїм унікальним культурним надбанням — Миколаївським розписом. Цей старовинний декоративний стиль, який є самобутнім і автентичним, виник на території Присамарського краю і здавна є важливою частиною місцевої культурної спадщини.

Миколаївський розпис має глибокі історичні корені і відзначається своєю неповторною технікою та художнім стилем. Його характерними ознаками є яскраві кольори та оригінальні мотиви, що відображають народні традиції і звичаї. Цей вид декоративного мистецтва часто використовувався для оздоблення різних предметів побуту, таких як скрині, посуд та інші предмети.

Найбільшу кількість зразків Миколаївського розпису в різні часи знаходили саме в селі Миколаївка, яке стало центром розповсюдження цього художнього стилю. Відомо, що багато старовинних скринь та інших предметів, прикрашених розписом, були виявлені саме тут. Також значна частина таких виробів була знайдена в сусідньому селі Королів.

Миколаївський розпис продовжує залишатися важливою частиною культурної ідентичності Новомосковського району, привертаючи увагу дослідників, колекціонерів і туристів. Ця унікальна традиція демонструє глибоке проникнення місцевого народу в художні техніки і зберігає історичну спадщину, яка формує культурний ландшафт регіону.

Територією Новомосковського району протікають річки Самара та Оріль, що є притоками р. Дніпро; р. Татарка, р. Вільнянка, р. Підпільна, р. Вовча, р. Бик, р. Тернівка, що є притоками р. Самара; р. Чаплинка, р. Кільчень, р. Заплавка тощо.

Головною річкою гідрографічної мережі району є р. Самара та р. Оріль. Загалом гідрографічна мережа р. Самара представлена притоками, найбільші з яких р. Вовча (323 км), р. Бик (101 км), р. Тернівка (80 км). На даний час р. Оріль впадає до р. Дніпро за 450 км від його русла, що на 41 км нижче старого річища. На ділянці від села Придніпрянське (колишнє Радянське) до села Могилева річка змінила свою течію.

Заплавою Орелі проходить траса каналу Дніпро – Донбас, збудованого в 1970–1981 рр. Гідропоруди змінили річище – тепер його довжина становить 370 км. У нижній течії (від смт. Обухівка) судноплавна. У заплаві річки розташоване озеро за назвою Гряковий Лиман.

Густота річкової мережі на території Новомосковського району неоднакова. Найбільш густа річкова мережа на території Новомосковської територіальної громади, Піщанської сільської об'єднаної територіальної громади, Перещепинської міської об'єднаної територіальної громади, Чернечинської сільської об'єднаної територіальної громади [3].

Лісовий фонд району в розрізі земель цільового призначення та категорій земель представлений у табл. 5.1.

Площа Новомосковського району становить 348,0 тис. га, основну частину якого займають сільськогосподарські угіддя та складають 285,0 тис. га (або 81,9% площі району), землі лісогосподарського призначення – 13,2 тис. га, землі іншого призначення – 20,1 тис. га.

Основний фонд ґрунтового покриття Новомосковського району складають чорноземи звичайні різної глибини гумусового шару та механічного складу від легкосуглинкових до легкоглиністих. В районі найбільша питома вага припадає сільськогосподарським угіддям, що свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння земель.

До деградованих земель відносяться земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин та земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами.

Таблиця 5.1

**Лісовий фонд району в розрізі земель цільового
призначення та категорій земель**

Постійні лісокористувачі, власники лісів, інші земле-користувачі	Загальна площа, тис. га	Лісові землі, тис. га						
		вкриті лісовою рослинністю		не вкриті лісовою рослинністю				Усього лісових земель
		усього	із них лісові культури	несімкнуті лісові культури	зруби	Галювини, біолопини	Лісові дороги	
1. Землі лісгосподарського призначення								
ДП «Новомосковський лісгосп»	13,2	9,4	6,0	0,5	0,0	0,6	0,1	10,6
2. Землі іншого користування								
ДП «Новомосковський військовий лісгосп»	20,1	11,5	3,9	0,2	1,5	0,7	0,4	14,7

Джерело: [3]

До малопродуктивних земель відносяться сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним.

У результаті виконаних попередніх робіт на території Новомосковського району спостерігають 43 зсуви, площею 1,955 км².

На території Новомосковського району розвинені різноманітні типи байрачних лісів, балкові ландшафти з осередками ендемічної степової флори та фауни. У межах району є реліктовий Самарський бір – унікальне природне утворення, якому немає

рівних у світі. У долинах степових річок і балках на поверхню виходять кристалічні породи, на яких формуються своєрідні біогеоценози. У долинах малих річок формуються багаті біологічним різноманіттям заплавно-борові та водно-болотні комплекси.

Таблиця 5.2

Нелісові землі, землі лісгосподарського призначення

Постійні лісокористувачі, власники лісів	Рілля	Сінокоси	Пасовища	Піски	Болота	Води	Яри, схили, кар'єри	Інші нелісові землі	Загальна площа, тис. га
ДП «Новомосковський лісгосп»	24	85	4	-	1356	832	-	247	2548
ДП «Новомосковський військовий лісгосп»	6	95	38	58	1055	156	-	3999	5407

Джерело: [3]

З метою розширення площі територій природоохоронного призначення, поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття 2017 року рішенням Дніпропетровської обласної ради від 24.03.2017 №176-8/VII затверджено Проект схеми формування екологічної мережі Дніпропетровської області.

Усі елементи екомережі утворюють єдине ціле, об'єднують ділянки природних ландшафтів у територіальну цілісну систему. З огляду на функції, площу, видовий склад рослинного та сучасному етапі розвитку господарювання в межах Новомосковського району спостерігається посилення впливу антропогенних чинників на структурні елементи екомережі (табл. 5.3) та стан біорізноманіття [3].

Індустрія гостинності та туризму у Новомосковському районі виглядає доволі розвинутою та різноманітною, що свідчить про потенціал регіону для залучення туристів та активізації рекреаційної діяльності.

Таблиця 5.3

Складові структурних елементів екологічної мережі

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ					
	Загально-державного значення		Місцевого значення		разом	
	Кількість, од.	площа, га	Кількість, од.	площа, га	Кількість, од.	площа, га
Регіональні ландшафтні парки	-	-	1	2800,7	1	2800,7
Заказники, усього, у тому числі:	4	9243,0	11	4064,62	15	13196
ландшафтні	3	9118,0	6	3271,12	9	12277
ботанічні	1	125,0	1	32,0	2	157,0
загальнозоологічні	-	-	1	287,0	1	287,0
орнітологічні	-	-	1	144,0	1	144,0
ентомологічні	-	-	2	330,5	2	330,5
Пам'ятки природи, усього, у тому числі:	-	-	20	70,0	20	70,0
ботанічні	-	-	19	69,5	19	69,5
геологічні	-	-	1	0,5	1	0,5
РАЗОМ	4	9243,0	32	6935,32	36	16178

Джерело: [3]

Більшість баз відпочинку знаходяться на березі річки Самара, що забезпечує чудові умови для рекреаційного туризму. Наявність соснових лісів додає привабливості для екологічного та оздоровчого туризму.

Відносно близьке розташування до міста Дніпро (близько 30-35 км) робить ці місця доступними для мешканців великого міста, що сприяє розвитку короткотривалого відпочинку та туризму на вихідні.

У регіоні працюють численні бази відпочинку з різним рівнем сервісу, що дозволяє залучати різні категорії туристів. Наприклад, «Золотий Пляж» позиціонується як парк-готель, що пропонує

високий рівень комфорту, тоді як «Три ведмеді» або «Перлина» орієнтовані на замиський відпочинок у більш природних умовах.

Є пропозиції як для активного відпочинку (наприклад, «Дубки», що підходять для короткотривалих відпусток), так і для спокійного відпочинку («Острівець», що привертає тих, хто шукає спокійного проведення часу).

Більшість баз відпочинку мають облагороджену територію з власними пляжними зонами, альтанками, місцями для барбекю та іншими зручностями, що робить їх привабливими для сімейного відпочинку та проведення часу на природі.

Деякі комплекси, як наприклад «GoodZone», можуть включати готельно-ресторанні послуги, що вказує на наявність розвиненої інфраструктури та готовність приймати гостей з інших регіонів.

Відпочинкові бази працюють переважно в літній сезон, що може обмежувати розвиток туризму протягом року. Проте є також об'єкти, які позиціонуються як всесезонні, що відкриває можливості для зимового туризму.

Наявність екологічно чистих зон та природних ресурсів, таких як ліси і річки, надає можливості для розвитку екологічного туризму.

Регіон також може мати потенціал для культурного туризму, з огляду на можливість ревіталізації старих індустріальних споруд під культурні та туристичні об'єкти.

Індустрія гостинності та туризму у Новомосковському районі є досить розвинутою з точки зору різноманітності пропозицій та природних умов.

Для подальшого розвитку можуть знадобитися зусилля з популяризації місцевих туристичних об'єктів, удосконалення інфраструктури та розширення можливостей для всесезонного туризму.

Розвиток ревіталізації індустріальних об'єктів може додатково підсилити культурний і туристичний потенціал регіону.

5.2 Новомосковськ як центральна дестинація туристичного району

Адміністративним центром Новомосковського району є місто Новомосковськ, яке розташоване на півночі Дніпропетровської області, знаходиться на відстані 28 км до обласного центру м. Дніпро. Межує з Піщанською та Губинською громадами Новомосковського району та Підгороднянською громадою Дніпровського району.

Новомосковськ – це перлина Присамар'я, місто з багатою козацькою історією та міцними металургійними традиціями. Засноване 1576 року на правому березі річки Самара, що є лівою притокою Дніпра. Ця земля стала свідком багатьох важливих історичних подій і суспільних потрясінь, неодноразово зазнавала військових нашеств [6].

Перший письмовий запис про Самарь підтверджений польським королем Стефаном Баторієм і датується 20 серпня 1576 р. (за старим стилем), тобто 31 серпня 1576 р. за новим стилем.

У XVII столітті на околицях та поблизу сучасного Новомосковська запорізькі козаки заснували кілька хуторів-зимівників, а зведення у 1672 р. Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря стало поштовхом до масового заселення запорожцями земель між Старою Самарою та Самарським Пустинно-Миколаївським монастирем. Перша назва міста була Самарчик або Новоселиця. У 1734 р. місто Самарь стало центром найбільшої козацької паланки – Самарської. Згідно з повідомленнями архієпископа Катеринославського Феодосія Макаревського, місто отримало свою сучасну назву, Новомосковськ, у 1786 р., на чому наполягав намісник краю граф О. Потьомкін.

29 серпня 1797 р. замість Катеринославського намісництва була створена Новоросійська губернія, і Новомосковськ став її

повітовим містом. Після поділу Новоросійської губернії у 1802 р. на менші губернії – Миколаївську, Катеринославську, Таврійську – Новомосковськ залишився в Катеринославській губернії як повітове місто.

1778 року в Новомосковську був збудований унікальний Свято-Троїцький собор, пам'ятка архітектури козацького бароко. Цей собор, який є перлиною дерев'яної монументальної архітектури та геніальним творінням Якіма Погрібняка, був зведений на замовлення козацької старшини. Конструктивне рішення споруди не має аналогів у світовій архітектурі. Краса собору надихнула багатьох митців, у тому числі й відомого українського письменника О. Гончара, який зробив його головним «героєм» свого твору «Собор».

Історичні бурі пронеслися над містом. Незабутні сторінки вписані в біографію Новомосковська під час революції, громадянської війни та радянської влади. Край залишив свій слід і в роки Великої Вітчизняної війни.

Під час фашистської окупації з вересня 1941 р. по вересень 1943 р. в Новомосковську діяло і героїчно загинуло партійно-комсомольське підпілля, а на території Новомосковщини був активний партизанський рух. Пам'ять про героїв-земляків, про визволителів міста – воїнів 20-ї Гвардійської стрілецької дивізії та 295-ї стрілецької дивізії – увіковічена в пам'ятниках та меморіальних дошках.

Рішенням №431 від 7 вересня 2005 р. чергової сесії Новомосковської міської ради офіційно встановлено дату заснування міста – 31 серпня 1576 р. [7].

Етапи містобудівного розвитку Новомосковська визначаються за переломними моментами історії міста, виділяють чотири стадії розвитку міста:

1. Кінець XVII-XVIII ст.: Слобода Новоселиця. Повітове місто Новомосковськ. Формування сельбишної території, розпланування, об'ємно-просторової композиції.

2. 1823-1913 рр.: Проект перепланування міста. Ускладнення структури міста та його функціонального зонування.

3. 1921-1991 рр.: Радянський період. Насичення міста промисловою і капітальною забудовою, територіальна експансія, реконструкція центрального району.

4. 1991-поч XXI ст. Сучасний період [4].

Площа Новомосковської громади: 36 км²

Наявне населення: 70230 осіб.

Земельний фонд: сільськогосподарські угіддя – 0 га; землі промислові – 440,5 га; землі громадської забудівлі – 590,2 га.

Транспортна інфраструктура: автомобільні дороги: E50 «Україна-Росія-Норвегія»; E105 «Франція-Німеччина-Україна»

Автостанції:

- Новомосковськ-1, вул. Стрілкової Девізії 1-ша;
- Новомосковськ-АС2, вул. Сучкова, 34;
- Новомосковськ-АС3, вул. Гетьманська, 34.

Залізничні вокзали:

Новомосковськ-Дніпровський (вузлова пасажирсько-вантажна станція), вул. Ковальова, 5/1.

Найближчі аеропорти: м. Дніпро (40 км); м. Запоріжжя (102 км).

Річковий транспорт: перевалка вантажів обсягом до 3000 т/день (ТОВ «Пристань Новомосковськ», за адресою: вул. Лісна, 38.

Одним з найважливіших напрямів розвитку економіки міста є розширення бізнесу й підприємництва. Незважаючи на всі труднощі, викликані війною, протягом 2023 р. поступово підвищується ділова активність суб'єктів малого та середнього бізнесу. Протягом 2023 р. по місту створено майже 700 нових робочих місць.

Головна мета розвитку бізнесу та підприємництва у місті – сприяння створенню належних умов для всебічного розвитку малого і середнього підприємництва як складової економічного

потенціалу міста, налагодження ефективного діалогу бізнесу та влади [10].

Культура та духовність є важливими складовими розвитку міста Новомосковськ, адже вони формують соціальну ідентичність, покращують якість життя, сприяють особистісному та колективному розвитку, а також збагачують культурне середовище.

Основні аспекти значення культури та духовності у місті Новомосковськ – забезпечення конституційних прав громадян на доступність до культурних цінностей, створення умов для творчості та відпочинку, мистецької освіти, заохочення творчої особистості до самореалізації, покращення і розвиток творчого, духовно – культурного середовища, патріотичного, духовного виховання, зміцнення матеріально-технічної бази сфери культури і організація оптимального та ефективного використання матеріальних ресурсів. Показники галузі розвитку культури у м. Новомосковськ представлені у табл. 5.4.

Таблиця 5.4

**Основні показники галузі розвитку культури у
м. Новомосковськ**

Показники	Одиниця виміру	2022 р.	2023 р.	2024 р. проєкт
Кількість закладів культури	од.	11	12	12
Кількість бібліотек	од.	6	6	6
- в тому числі дитячі	од.	2	2	2
Книжковий фонд Публічної бібліотеки Новомосковської міської територіальної громади	тис. прим.	94,689	92,965	93,522
- в тому числі дитячих	тис. прим.	29,827	31,416	31,695
Кількість закладів дозвілля (парки, будинки культури та ін.)	од.	3	4	4

Джерело: [10]

У місті Новомосковськ у довоєнний період культура та мистецтво грали важливу роль у житті міста, зокрема завдяки численним культурним заходам, що привертали увагу туристів з усіх куточків України та навіть з-за кордону. Культурні заходи стали яскравою частиною міського життя і вплинули на його культурний імідж.

Щороку у вересні до м. Новомосковська з'їжджаються майстри народної творчості з усіх куточків України і навіть з-за кордону, щоб взяти участь у масштабній виставці-продажу. Це важлива подія, яка дозволяє майстрам продемонструвати власні напрацювання та обмінятися досвідом. Виставка привертає увагу багатьох туристів і створює платформу для популяризації народного мистецтва.

Значний інтерес у місцевих мешканців викликають майстер-класи, проведені шанованими гостями. Заходи дають можливість продемонструвати власні уміння і навички, а також навчитися новим технікам і прийомам. Майстер-класи стають важливим елементом культурної програми, сприяючи розвитку творчих здібностей і збагаченню культурного досвіду учасників.

Майстри народної творчості, зокрема ті, хто спеціалізується на Миколаївському розпису, регулярно організовують виставки до Дня незалежності України. В цей період Новомосковськ завітчується рушниками неповторної краси, створюючи святкову атмосферу і підкреслюючи культурну спадщину регіону.

Свято квітів, яке проводиться на День міста, стало давньою традицією. Це свято активно підтримується не лише майстрами, а й трудовими колективами та учнівською молоддю. Яскраві квіткові композиції прикрашають місто, створюючи неповторну атмосферу радості та святковості [1], [12].

Фізична культура та спорт відіграють важливу роль у житті міста Новомосковськ, забезпечуючи різноманітні соціальні, культурні та економічні переваги. Основні показники галузі

фізичної культури та спорту у м. Новомосковськ наведені у табл. 5.5.

Таблиця 5.5

**Основні показники галузі фізичної культури та спорту у
м. Новомосковськ**

Показники	Одиниця виміру	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Кількість охоплених всіма видами фізкультурно-оздоровчої діяльності	од.	2185	1600	1900
Кількість населення, охопленого фізкультурно-оздоровчою роботою за місцем проживання	од.	8735	9000	9200
Кількість федерацій з видів спорту	осіб	10	10	11
Кількість спортивних клубів за місцем проживання	од.	18	18	19
Кількість фізкультурних кадрів	осіб	25	27	27
Кількість ДЮСШ/в них учнів	осіб	742	777	780
Підготовлено майстрів спорту, КМС, МСМК, ЗТУ	осіб	-	МС-1	МС-3, КМС-6

Джерело: [10]

Значення розвитку фізичної культури та спорту у місті – розвиток дитячо-юнацького спорту та спорту вищих досягнень, зміцнення здоров’я населення шляхом залучення їх до систематичних занять фізичною культурою і спортом, збереження та розбудова існуючої мережі спортивних шкіл та клубів, оновлення існуючої матеріально-технічної бази закладів фізичної культури і спорту.

Туристична галузь має велике значення для розвитку економіки та соціальної сфери міста. Пріоритетний напрям розвитку туризму є важливим чинником утворення додаткових робочих місць та підвищення авторитету міста в області.

Місто Новомосковськ занесене до Списку історичних населених місць України (населених місць, які зберегли повністю

або частково історичний ареал). На території м. Новомосковськ на державному обліку перебуває 9 пам'яток архітектури та містобудування. З них 3 пам'ятки архітектури національного значення (в тому числі Пустельно-Миколаївський Самарський монастир розташований за межами міста), 4 пам'ятки архітектури місцевого значення, 2 пам'ятки містобудування місцевого значення [9].

Територія пам'яток архітектури міста Новомосковська визначена землевпорядними документами та обліковою документацією, площа наведена у табл. 5.6.

Таблиця 5.6

**Площа території пам'яток архітектури міста
Новомосковська**

Назва пам'ятки	Площа, га
Комплекс Свято-Троїцького собору	0,6
Забудова кварталу 1930-1950 рр. (вул. Сучкова, 15; пл. Героїв, 10; вул. Гетьманська, 31)	7,2
Забудова вул. Шевченко початок ХХ ст.	0,32
Навчальний корпус Новомосковського кооперативного коледжу економіки і права	0,77
ВСЬОГО	8,89
Відсоток від загальної площі міста (3600,0 га), %	0,002%

Джерело: [4]

Об'єкти культурної спадщини національного значення – пам'ятки архітектури:

– Свято-Троїцький собор, пам'ятка архітектури 1775-1780 рр. (охоронний №151). пл. Перемоги, 1, відповідно до розпорядження голови ОДА від 12.04. 1996 року №158-р;

– Дзвіниця Свято-Троїцького собору, пам'ятка архітектури ХІХ ст., (охоронний №1082), пл. Перемоги, відповідно до розпорядження голови ОДА від 12.04.1996 року №158-р.;

– Пустельно-Миколаївський Самарський монастир: 1782-1820 рр. (ох. №1081/0). Знаходиться за межами міста, до складу комплексу входять:

- Миколаївський собор (мур.) 1787 р. (охоронний №1081/1);
- Братські й настоятельські келії (мур.) 1816-1820 рр. (охоронний №1081/2).

Історична територія пам'ятки визначалась межами острова, який утворюють річки Стара Самара та Нова Самара.

Об'єкти культурної спадщини місцевого значення, пам'ятки містобудування:

Забудова кварталу 1930-1950 рр. (№162), в межах вулиць: Гетьманської, Сучкова, Калнишевського та пл. Героїв, відповідно до розпорядження голови ОДА від 12.04. 1996 року №158-р.

Об'єкти культурної спадщини місцевого значення – пам'ятки архітектури:

Житловий будинок пам'ятка архітектури 1930-х рр. (№163). вул. Сучкова, 15 / Гетьманська, 33, відповідно до розпорядження голови ОДА від 12.04. 1996 року №158-р., (№162 – у складі ансамблю).

Житловий будинок пам'ятка архітектури 1940-х рр. (№164), пл. Героїв, 10, відповідно до розпорядження голови ОДА від 12.04.1996 року №158-р. (№162 – у складі ансамблю).

Житловий будинок пам'ятка архітектури 1950-х рр. (№165). вул. Гетьманська, 31, відповідно до розпорядження голови ОДА від 12.04.1996 року №9158-р. (№162 – у складі ансамблю).

Забудова вулиці пам'ятками архітектури поч. ХХ ст. (№6166), вул. Шевченка, 2, 3, 4, відповідно до розпорядження голови ОДА від 12.04.1996 року №158-р. Складається з трьох об'єктів, розташованих з обох боків вул. Шевченка на ділянці, обмеженій вул. Гетьманською та пл. Перемоги.

Навчальний корпус Новомосковського кооперативного коледжу економіки і права, пам'ятка архітектури 1950-х рр., (№167). вул. Гетьманська 29, відповідно до розпорядження голови ОДА від 12.04.1996 року №158-р.

Пам'ятки та об'єкти археологічної спадщини м. Новомосковська:

Курган, пам'ятка археології, (ох. 4589). 0,5 км на північ від дороги на с. Хашове; 0,65 км з півн. схід. сторони від школи №7 (Рішення Дніпропетровського обл. виконкому №°180). Висота кургану 1,5 м, розмір у поперечнику приблизно 50х50 м, поперечник верхівки понад 30 м. Нині територія пам'ятки практично повністю зайнята воронівським кладовищем.

За результатами обстеження території міста Новомосковська в його адміністративних межах визначено перелік з 6-ти архітектурних об'єктів, які пропонуються до взяття на облік:

Будинок історичного музею, вул. Українська, 4. Будинок побудований як житловий у 1905-1910 рр. Фасад виконано у еклектичній манері, виділяється різноманітністю форм декору з поєднанням стильових мотивів модерну (широкі арки на ризалітах) з неруськими (килевидні арки вікон, напівколонни).

Будинок міської ратуші, вул. Гетьманська, 12.

Остаточного виду будинок набув 1908 року. Двоповерховий будинок викладений з червоної цегли і оштукатурений. Центральний блок будови дещо видається вперед. З обох країв до нього симетрично примикають два крила. На першому поверху розміщувались присутні міста. На другому – зала засідань та квартири бургомістра та його поличників, кімнати для прийому і зупинки приїжджаючих до міста офіційних осіб. З середини 1950-х рр. будинок займала районна влада.

Чоловіча гімназія (ЗОШ №11), вул. Г. Зелінського. Заснована у 1890 р. на околиці міста біля Ярмаркової площі. У 1915 р. тут було створено школа-інтернат для безпритульних дітей. З 1932 р. по 1941 р. – педагогічний інститут. В роки гітлерівської окупації в будинку містилося гестапо. В 1950 р. будинок було відбудовано, тут розмістилася загальноосвітня школа № 11.

Колишній готель «Франція», нині - будівля ЖЕУ. 1880-1885 рр. вул. Паркова, 1 та пл. Перемоги. 14. Двоповерховий будинок, збудований на замовлення місцевого поміщика Палянички. Споруда побудована з червоної цегли місцевого виробництва.

Первісно мала два крила розташованих під прямим кутом та виходила фасадами на вул. Паркову та Соборну площу. Остання частина будівлі під час другої світової війни зазнала значних пошкоджень та 1956 року була розібрана.

Церква Менонітів, вул. Головка и вул. Гавришев Кут, 1860-1864 рр. Менонітська церква в місті Новомосковськ була побудована приблизно в 1875 р. Зараз будівля належить дитячій спортивній школі. Архітектурне вирішення фасадів характерне для так званого цегляного стилю доби пізнього історизму побудовано на використанні романо-готичних мотивів (карнизи, щипці, гурти, стрітчаста арки вікон). Фасади декорований нішами, наріжні лопатки, розвинуті ступінчасті карнизи з зубчиками та аркатурою.

Значні історичні будівлі у місті за своїми ознаками не відповідають критеріям пам'яток і не можуть претендувати на статус об'єкта культурної спадщини, проте вони відіграють суттєву роль у містобудівній композиції, формуючи, як правило, фронти забудови або ж наріжні ділянки кварталів

Кінотеатр «Модерн», вул. Шевченко, 5. Існує з 1867 р., первісно будівля міської біржі. Початкове призначення будинку – міська біржа. 1929 року будинок було відремонтовано, тут знов розмістився кінотеатр з назвою «Авангард». Під час війни будинок також постраждав. У перші повоєнні роки роботу кінотеатру було поновлено. А на початку 2000-х рр. кінотеатр було закрито.

Будівля старого казначейства, вул. Гетьманська, 6. Цегляний. будинок, розташований праворуч кінотеатру «Авангард». Одноповерховий, на високому цоколі, був споруджений у 1868 р. для міського казначейства.

«Споконвічний магазин», вул. Шевченко, 6, 1830-1910 рр. Будинок побудований з червоної цегли. Первісно одноповерховий. Фасад симетричний поділений на три частини двома ризалітами, в яких розташовані входи. Наразі будинок надбудований до двох поверхів, в ньому розташовано торгівельний центр «Троянда».

Жіноча гімназія (ЗОШ №8), вул. Шевченко, 8 (1895 р.). З 1921 р. у цьому приміщенні існував краєзнавчий музей, а з другої половини 30-х рр. – школа. Будинок побудований з червоної цегли, потинькований одноповерховий, фасад симетричний, на сім вісій.

Дім музичної команди, вул. Кушівська (Держинського) (Кушівка) №57 та №59, 1870-1890 рр. Два будинки побудовані як казарми та кімнати навчання музичної команди охоронної роти місцевої в'язниці. Двоповерховий №57 та одноповерховий №59, цегляні; у будинку №57 містилася на першому поверсі кімната для занять та інструментів, на другому – казарма. У будинку №59 – кімнати для офіцерів та фельдшера. Пізніше передані місцевій поліції.

Садина Скорика, вул. Гетьманська, 54 (1850-1855 рр.). Первісно поміщицький заміський маєток, побудований місцевим поміщиком Скориком. Будівля П-подібна в плані, головним фасадом виходить на вул. Гетьманську, а в бік заднього двору з обох боків фасаду має ще два крила. Після війни тут містилися казарми артилерійського полку.

Будівля початкової школи (земська школа). Воронівка, вул. Гетьманська, 175, одноповерховий цегляний будинок. Зараз тут міститься початкова школа №3. Будинок побудовано у 1908 р. за зразковим проектом сільської школи для сіл, що межують з містом. За аналогічним проектом у 1913 р. побудована початкова школа у с. Кулебівка на вул. Спаській, (зараз школа №13).

Будинок ремісничого училища, вул. Паланочна, 32. Будинок побудовано у 1885 р. У 1887 р. комплекс було доповнено двома будівлями кімнатами для занять та майстерень та пансіоном. На початку 1970 р. будівлі було переобладнано під житло.

Будівля залізничного вокзалу була зведена у 1913-1916 рр. у часи будівництва Мерефо-Херсонської залізниці, за зразковим проектом. У м. Новомосковськ з явилася вузлова однойменна станція, яка цілком успішно функціонує по сьогоднішній день [4].

Окрім численних історичних пам'яток туристів міста Новомосковськ можуть зацікавити й сучасні об'єкти та зони відпочинку, які пропонують різноманітні можливості для активного і комфортного проведення часу.

Центральний міський парк імені Сучкова – головний парк міста. У парковій зоні наявні атракціони, пляж «Жабеня», ігровий майданчик для пляжного волейболу, 2 кафе, дитячий басейн, міська набережна, «Горбатий» міст, «Алея героїв російсько-української війни», фонтан «Слон» тощо.

«Молодіжний острів» – зона відпочинку на перехресті вулиць Паланочна та Бориса Джонсона. Наявний пляж, ігрові майданчики для пляжного волейболу, спортивний майданчик, місця для риболовлі тощо. 2022 року планувалося оновити острів, проте, через російське вторгнення в Україну у 2022 р., ці плани були відкладені.

Після реконструкції пл. Героїв в м. Новомосковську тепер улюблене місце відпочинку жителів і гостей міста. Родзинкою проєкту став фонтан з музичним супроводом і підсвічуванням, також є дитячі гойдалки і зона вай-фай.

Загальна кількість підприємств, що надають послуги колективного розміщення у м. Новомосковськ, на кінець 2023 р. становила 9 одиниць, кількість місць у яких перевищила 400 ліжко-місць. Кількість розміщених гостей міста у 2023 р. становила понад 10 тис. осіб [12].

За рівнем комфорту та обслуговування в готелях Новомосковський район займає позицію лідера серед багатьох міст Дніпропетровської області. У місті Новомосковськ працюють такі готельні підприємства як «Наш готель» (35 номерів), «BEST-готель» (20 номерів), «Relax» (50 номерів), «Турист» (25 номери), «Султан» (15 номерів). Всі готелі в місті рівня «три зірки», окрім чотиризіркового «Ермітажу» (15 номерів).

Стан сфери ринку готельних послуг м. Новомосковськ не повною мірою відповідає перспективному туристичному потоку.

Розвиток готельної інфраструктури є однією з пріоритетних завдань розвитку туризму, оскільки саме вони беруть на себе основне навантаження з обслуговування організованих туристичних груп.

Аналіз роботи ресторанів, кафе та кав'ярень у місті Новомосковськ показує, що місто має різноманітну і розвинену ресторанну сцену. Ресторани та кафе пропонують широкий спектр послуг і можливостей для відвідувачів, що охоплює різні смаки і уподобання.

Кав'ярні «Dark Horse Coffee Roasters», «Woolyk.coffee.bar», «Шоколад», «Kusika» розміщені в центрі міста. Пропонують чудову атмосферу для відпочинку та насолоди кавою.

Кафе «GARDEN-restobar», «Їли-Пили», «Фаворит», «У мамі на дачі» мають стильний інтер'єр, хороший вибір страв і напоїв. Місця з високими оцінками за якість їжі та обслуговування.

Ресторани «Каспій», «Султан», «Trickster bar», «Inside» забезпечують широкий спектр вибору для мешканців і гостей міста, з особливим акцентом на якість обслуговування, атмосферу та різноманітність меню.

У місті Новомосковськ також велика різноманітність суші-барів, піцерій та пекарень, ці заклади задовольняють широкий спектр смакових уподобань і потреб мешканців і гостей міста.

Ця різноманітність закладів харчування в Новомосковську забезпечує широкі можливості для вибору їжі і закусок відповідно до особистих уподобань, що робить місто привабливим для гастрономічних любителів і забезпечує задоволення різних смакових потреб.

Система маркетингового просування туристського продукту на українському та обласному ринках розвивається повільно. Головною установою, що займається цими питаннями, є Управління культури, спорту та туризму Новомосковського виконавчого комітету.

5.3 Оцінка туристичного потенціалу Новомосковського району

Для отримання комплексного уявлення про стан сфери туризму та рекреації в місті Новомосковськ та Новомосковському районі, на основі проведеного аналізу наявних туристично-рекреаційних ресурсів слід визначити сильні та слабкі сторони галузі туризму, а також знайти потенційні можливості та загрози. Проаналізуємо взаємозв'язки між «внутрішніми» (сильні та слабкі сторони) та «зовнішніми» (можливості та загрози) факторами, що мають стратегічне значення для туристичної галузі Новомосковського району. Саме ці взаємозв'язки дозволять сформулювати порівняльні переваги, виклики й ризики, які є основою для стратегічного вибору – формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку туризму у Новомосковському районі.

Позитивний вплив сильних сторін на розвиток туризму у Новомосковському районі:

1. Промисловий потенціал

1.1. Наявність природних ресурсів в районі (газ, вугілля, нафта, мінеральна вода). Високоякісна мінеральна вода є потужним ресурсом, що може значно вплинути на розвиток туризму в Новомосковському районі. Вона сприяє розвитку лікувально-оздоровчого туризму, підвищує туристичну привабливість, створює економічні можливості, поліпшує соціальні умови та підтримує сталий розвиток району. Цей ресурс здатен зробити Новомосковський район одним із провідних туристичних центрів у регіоні, якщо його використання буде поєднане з грамотним плануванням та інвестиціями.

1.2. Наявність у районі крупних промислових та сільсько-господарських підприємств. Використання історії розвитку промисловості в районі для створення туристичних маршрутів і музеїв, до яких необхідно включати виставки, присвячені технологічному прогресу, інтерактивні експозиції, що демонструють еволюцію виробництва.

Сільське господарство та переробна промисловість створюють можливості для розвитку гастрономічного туризму. Туристи можуть відвідувати ферми, дегустувати місцеві продукти, включаючи м'ясні вироби, картоплю, напої, що може стати привабливим аспектом туристичних маршрутів.

2. Транспортна інфраструктура

2.1. Транспортна інфраструктура широко розвинена, район забезпечений різними видами транспорту. Розвинена мережа залізничного транспорту. Район перетинають залізниця Дніпро-Красноград та міжнародні автомагістралі. Наявність залізничного сполучення і міжнародних автомагістралей забезпечує легкий і швидкий доступ до району для туристів з інших міст і країн, що зменшує витрати часу та зусиль на подорож і робить район привабливішим для відвідування.

2.2. Проходження через район автошляхів: міжнародних – М04, М18, М29; територіальних – 6 автошляхів. Міжнародні автомагістралі і залізничні маршрути дозволяють інтегрувати Новомосковський район в більші туристичні маршрути і тури, що можуть включати сусідні регіони і популярні туристичні дестинації.

3. Сільське господарство

3.1. Сприятливі погодно-кліматичні умови для розвитку сільського господарства. Ці умови створюють ідеальні умови для розвитку сільського туризму, що сприяє підвищенню туристичної привабливості регіону. Сприятливі умови дозволяють не лише розвивати агротуризм, але й залучати туристів, які цінують природне середовище, екологічну продукцію та активний відпочинок на свіжому повітрі.

3.2. Розвинуте сільськогосподарське підприємництво, в Новомосковському районі, налічується 730 сільськогосподарських суб'єктів господарювання. Велика кількість сільськогосподарських підприємств створює чудові можливості для розвитку агротуризму, де туристи можуть відвідати ферми,

ознайомитися з процесами виробництва та навіть взяти участь у сільськогосподарських роботах, що може привабити як внутрішніх, так і іноземних туристів, які цікавляться сільським життям і екологічно чистими продуктами.

4. Екологія

4.1. Поліпшення санітарного стану річок району, захист їх від замулення продуктами ерозії ґрунтів, охорони від забруднення пестицидами і біогенними речовинами. Покращення санітарного стану річок робить їх більш привабливими для туристів, які шукають місця для відпочинку на природі. Відсутність забруднення сприяє підвищенню якості води, що є важливим фактором для купання, риболовлі та інших видів активного відпочинку. Покращення стану річок безпосередньо впливає на популярність баз відпочинку, розташованих на їхніх берегах. Чисті річки з мальовничими берегами стають привабливішими для відпочивальників, що сприяє збільшенню кількості відвідувачів та, відповідно, прибутків баз відпочинку.

4.2. Велика кількість та площа об'єктів природно-заповідного фонду у районі. Наявність великої кількості природних об'єктів може сприяти розвитку спеціалізованих туристичних центрів, які пропонують послуги з організації екскурсій, інформаційні програми, організацію заходів на природі та інші послуги.

5. Культура та спорт

5.1. Розгалужена мережа культурних та спортивних закладів. Культурні та спортивні заклади можуть приваблювати не лише індивідуальних туристів, але й організовані групи, зокрема спортивні команди, культурні колективи та інші групи, що підвищує загальну туристичну активність у районі.

5.2. Наявність пам'яток культури. Туристи, зацікавлені в історії, архітектурі та культурі, прагнуть відвідати місця з багатою історичною спадщиною, що підвищує туристичний потік у районі.

5.3. Популяризація здорового способу життя та фізичної реабілітації. Популяризація здорового способу життя сприяє

розвитку оздоровчого та спортивного туризму в районі. Це включає створення спеціалізованих турів, програм реабілітації, спортивних заходів та тренувальних таборів, що привертає туристів з інтересом до фізичного розвитку та оздоровлення.

Негативний вплив слабких сторін на розвиток туризму у Новомосковському районі:

1. Промисловий потенціал

1.1. Висока ресурсо- та енергоємність виробництва в Новомосковському районі створює низку проблем, які обмежують можливості розвитку туризму. Забруднення довкілля, конкуренція за ресурси, негативний вплив на імідж регіону та обмеження на використання земель під туристичні об'єкти можуть значно знизити привабливість району для туристів.

1.2. Техногенне забруднення атмосферного повітря, ґрунтів і ґрунтових вод.

Значна зношеність інженерної інфраструктури. Зниження родючості ґрунтів. Наявність техногенного забруднення, зношеність інженерної інфраструктури та зниження родючості ґрунтів значно ускладнюють розвиток туризму в Новомосковському районі. Для подолання цих проблем необхідно інвестувати у модернізацію інфраструктури, екологічні проєкти та покращення стану довкілля, що дозволить підвищити привабливість району для туристів та створити сприятливі умови для розвитку туристичного бізнесу.

2. Транспортна інфраструктура

2.1. Річка Самара майже не використовується для вантажних та пасажирських перевезень. Басейни річок Оріль, Кільчень, Чаплинка, Заплавка замалі для таких перевезень. Невикористання річок для пасажирських перевезень обмежує можливості для розвитку водного туризму, такого як екскурсії на човнах і катерах, а також активний відпочинок на воді (наприклад, каякінг).

2.2. Низька якість дорожнього покриття на автошляхах. Погані дороги можуть ускладнити доступ до туристичних об'єктів і визначних місць у районі. Це може відлякати туристів, які можуть

вирішити відмовитися від поїздки або вибрати інші напрямки з кращими дорожніми умовами.

2.3. Відставання економічних показників в районі у порівнянні з регіональними показниками за окремі роки. Відставання показників темпу росту району порівняно з регіональними може значно ускладнити розвиток туризму. Без належних інвестицій, розвиненої інфраструктури та кваліфікованих кадрів район може втратити конкурентні переваги та привабливість для туристів, що в свою чергу може призвести до подальшого відставання в економічному розвитку.

3. Екологія

3.1. Значне накопичення твердих побутових відходів. Поширення інформації про проблеми з утилізацією відходів буде негативно впливати на репутацію району. Поганий імідж місцевості як туристичної дестинації може призвести до відмови відвідувачів від планування поїздки.

3.2. Вимирання сіл (в районі постійно збільшується кількість сіл, в яких кількість мешканців скорочується). Вимирання сіл у Новомосковському районі створює суттєві перешкоди для розвитку туризму. Зниження туристичної інфраструктури, втрата культурної спадщини, деградація ландшафтів, обмежений людський ресурс та зменшення інвестиційної привабливості негативно впливають на можливості розвитку туристичної галузі.

4. Культура та спорт

4.1. Слабке технічне оснащення закладів культури. Туристи, особливо ті, хто шукає високоякісні культурні враження, можуть віддавати перевагу іншим напрямкам, де інфраструктура відповідає їх очікуванням.

4.2. Обмеженість музейних приміщень, в тому числі виставкових. Наявність обмежених музейних приміщень може негативно вплинути на імідж району як культурного і освітнього напрямку. Це може створити враження, що район не приділяє достатньої уваги розвитку культурної інфраструктури, що відлякує потенційних туристів і інвесторів.

*Позитивний вплив можливостей на розвиток туризму у
Новомосковському районі:*

1. Економічний розвиток

1.1. Державна підтримка розвитку малого та середнього бізнесу. Підтримка малого та середнього бізнесу може сприяти залученню додаткових інвестицій у туристичну інфраструктуру району. Це може включати будівництво нових готелів, розважальних комплексів, спортивних споруд та інших об'єктів.

1.2. Виконання державної програми з будівництва та ремонту автодоріг. Завдяки новим або відремонтованим дорогам туристи можуть скоротити час, витрачений на подорожі, що робить район доступнішим для коротких поїздок, що може збільшити частоту відвідувань району.

1.3. Створення єдиного туристичного кластеру Дніпровського району. Створення кластеру дозволяє спільно використовувати інфраструктуру, маркетингові ресурси та інші активи, що знижує інвестиційні та поточні витрати кожного учасника та підвищує ефективність розвитку туризму.

1.4. Наявність і можливість використання покинутих промислових та адміністративних будівель. Перетворення покинутих будівель може стати основою для інвестицій у розвиток нових видів туризму, таких як індустріальний, творчий, еко- або етнотуризм. Наприклад, колишні промислові об'єкти можуть бути перетворені на креативні простори для проведення фестивалів, виставок, майстер-класів або інших заходів, що привертають туристів.

1.5. Включення туристичних магнітів Новомосковського району до туристичних маршрутів Дніпропетровщини. Включення до великих туристичних маршрутів підвищує маркетингову видимість Новомосковського району, що дозволить використовувати вже існуючі платформи для реклами і просування, що допоможе привернути увагу як внутрішніх, так і міжнародних туристів.

2. Політичний розвиток

2.1. Стабілізація політичного стану в Україні. Політична стабільність є ключовим фактором, що впливає на вибір туристами місця відпочинку. У стабільній країні туристи почуваються більш безпечно, що сприяє зростанню потоку як внутрішніх, так і міжнародних туристів. Це відкриває можливості для розвитку різних видів туризму в районі, таких як культурний, екологічний, спортивний тощо.

2.2. Припинення військових дій. Припинення військових дій забезпечить безпеку для туристів і місцевих жителів, що дозволить знизити рівень страху та непевності, що є важливим для залучення відвідувачів.

3. Розвиток соціальної сфери

3.1. Формування брэнда «здоров'я людини» та активізація суспільного руху за здорове життя. Підтримка розвитку фізкультури та спорту. Завдяки акценту на здоров'ї та спорті, Новомосковський район може сформувати позитивний імідж як місця, де турбота про фізичне та психічне здоров'я є пріоритетом, що сприятиме залученню більш широкої аудиторії туристів, які цінують активний і здоровий спосіб життя.

3.2. Формування брэнду туриста-волонтера. Брэнд туриста-волонтера може привернути увагу тих, хто бажає поєднати відпочинок з корисною діяльністю. Волонтерський туризм стає все більш популярним, особливо серед молоді, яка шукає можливості внести свій вклад у розвиток громад, охорону природи або культурну спадщину.

4. Екологія

4.1. Ефективно використовувати ресурси р. Самара з туристичною метою. Ефективне використання ресурсів річки Самара для розвитку туризму може суттєво підвищити привабливість району, можна впровадити різні туристичні активності та створити нові можливості для відпочинку та розваг: глемпінг, рафтинг, родинний відпочинок на природі, ретрити, йога, сапи, каяки.

4.2. Підтримка на державному розвитку «зеленого бізнесу». Підтримка на державному рівні «зеленого бізнесу» може

допомогти Новомосковському району створити позитивний імідж як екологічно свідомого та прогресивного регіону. Це може залучати більше туристів, зацікавлених у відвідуванні місць, де турбота про довкілля є пріоритетом.

Негативний вплив загроз на розвиток туризму у Новомосковському районі:

1. Економічний розвиток

1.1. Несприятливі економічні умови. Зниження платоспроможності на внутрішньому ринку, високі тарифи на енергоресурси та залізничні перевезення, високі відсоткові ставки на кредитні ресурси, несвоєчасне повернення податку на додану вартість та інші. Несприятливі економічні умови, такі як високі відсоткові ставки на кредити та несвоєчасне повернення ПДВ, можуть відштовхнути потенційних інвесторів від вкладання коштів у розвиток туристичної інфраструктури району. Відсутність інвестицій гальмує розвиток нових проєктів і модернізацію існуючих туристичних об'єктів. Зменшення фінансових можливостей підприємств.

1.2. Економічні ризики для іноземних інвесторів та туристичних фірм. Туристичні фірми, що стикаються з економічними ризиками, можуть утримуватися від розширення своїх послуг або навіть скорочувати їх, що призведе до обмеженого вибору для туристів, що негативно вплине на туристичний потік у районі.

1.3. Відсутність мотивації розвитку туристично-рекреаційного сектору у місцевого населення. Активне обговорення проблеми може сприяти формуванню спільноти місцевих жителів, зацікавлених у розвитку туризму. Ця спільнота може стати рушійною силою для реалізації нових проєктів, обміну ідеями та просування району як туристичного напрямку.

1.4. Скорочення державних національних програм з підтримки розвитку регіонів, що є наслідком недостатнього фінансування районів. Відсутність державної підтримки може знизити інвестиційну привабливість району для приватних інвесторів. Інвестори можуть бути менш схильні вкладати кошти в туристичні

проекти без гарантованої державної підтримки або без відповідної інфраструктури.

1.5. Зниження платоспроможності населення України. Зниження платоспроможності веде до зменшення купівельної спроможності населення, що знижує можливості для витрат на подорожі та відпочинок. Це може призвести до скорочення кількості туристів, які відвідують район, оскільки вони будуть менш здатні дозволити собі поїздки та туристичні послуги.

2. Політичний розвиток

2.1. Політична нестабільність у країні, затягування воєнних дій. Негативні новини про воєнні дії та політичну нестабільність формують негативний імідж регіону на міжнародній арені. Це відлякує потенційних туристів і партнерів, які можуть розглядати район як небезпечний і нестабільний для відвідування або ведення бізнесу.

2.2. Політичні ризики для іноземних інвесторів та туристичних фірм. Воєнні дії та політична нестабільність ускладнюють залучення інвестицій у розвиток інфраструктури. Без належного фінансування район не зможе будувати та підтримувати туристичні об'єкти, що призведе до занепаду туристичної галузі.

3. Розвиток соціальної сфери

3.1. Несприйняття населенням результатів пенсійної реформи, реформ охорони здоров'я, освіти тощо. Проблеми з реформами можуть негативно вплинути на загальний рівень життя в районі. Погіршення життєвих умов може зменшити привабливість району для туристів, які шукають комфортні і безпечні умови для відпочинку.

3.2. Зменшення потенційних відвідувачів району в наслідок міграції населення. Спад попиту може призвести до закриття або скорочення діяльності місцевих туристичних об'єктів, таких як готелі, ресторани, туристичні агентства та культурні центри, що може зменшити доступність та різноманітність послуг для туристів.

4. Екологія

4.1. Зміління р. Самара, р. Оріль. Зниження водоносних горизонтів. Зміління річок може бути індикатором ширших екологічних проблем, пов'язаних зі зміною клімату, що може вплинути на сезонність туризму, погіршення мікроклімату та зменшення туристичних можливостей у певні періоди року.

4.2. Відсутність на державному рівні стратегії поводження з промисловими та побутовими відходами. Неправильне поводження з відходами може призвести до забруднення води та ґрунтів токсичними речовинами, що створює загрозу для здоров'я як місцевих жителів, так і туристів. Відсутність безпечних умов для відпочинку може призвести до відмови туристів від відвідування району.

На основі проведеного аналізу сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз для туристичного розвитку Новомосковського району, надано рекомендації для розвитку туристичної діяльності:

1. Розвиток і модернізація інфраструктури:

- покращення дорожньої інфраструктури – необхідно інвестувати в ремонт і модернізацію автошляхів, особливо тих, які ведуть до основних туристичних об'єктів, що включає покращення дорожнього покриття та забезпечення безпеки на дорогах;

- модернізація готельного та ресторанного сервісу – створення нових готелів, глемпінгів і ресторанних комплексів, що відповідають сучасним стандартам, підвищить комфорт і привабливість району для туристів.

2. Екологічна стратегія та ініціативи:

- поліпшення екологічного стану – впроваджувати проекти з очищення річок і боротьби з техногенним забрудненням. Розробити стратегії управління відходами, щоб запобігти забрудненню води і ґрунтів;

- збереження природних ресурсів – розвивати екологічні туристичні продукти, такі як еко-тури і глемпінг, з акцентом на збереження природного середовища.

3. Розвиток туристичних продуктів і послуг:

– лікувально-оздоровчий туризм – використовувати високоякісну мінеральну воду для створення спа-комплексів і оздоровчих центрів. Розвивати програми реабілітації та здорового способу життя;

– агротуризм і гастрономічний туризм – розвивати агротуризм, включаючи відвідування фермерських господарств, дегустацію місцевих продуктів і участь у сільськогосподарських роботах. Організовувати гастрономічні ярмарки.

4. Створення та популяризація нових туристичних маршрутів:

– індустріальний та культурний туризм – розвивати тури, що включають відвідування промислових і культурних об'єктів, таких як музеї і виставки, що демонструють технологічний прогрес і культурну спадщину району;

– використання покинутих будівель – перетворити покинуті промислові та адміністративні будівлі на туристичні атракції або креативні простори для культурних і розважальних заходів.

5. Формування бренду і маркетинг:

– брендування як туристичної дестинації – розробити і просувати бренд Новомосковського району як місця для активного і здорового відпочинку, включаючи тури, що поєднують відпочинок на природі і фізичну активність;

– маркетинг і реклама – збільшити видимість району на туристичних платформах і в соціальних мережах, орієнтуючи рекламу на потенційних туристів з близьких регіонів і за кордону.

6. Підтримка і залучення інвестицій:

– державна і приватна підтримка – використовувати державні програми підтримки малого та середнього бізнесу для залучення інвестицій в туристичну інфраструктуру. Залучати приватні інвестиції через партнерство і спільні проекти;

– податкові пільги і субсидії – надавати податкові пільги та субсидії для нових туристичних підприємств і проектів, щоб стимулювати їх розвиток.

7. Покращення рівня сервісу та обслуговування:

- навчання персоналу – інвестувати в навчання і підвищення кваліфікації персоналу, що працює в туристичній галузі, для покращення якості обслуговування;

- інфраструктурна підтримка – забезпечити доступ до сучасних технологій і сервісів для полегшення процесу бронювання, обслуговування і комунікації з туристами.

8. Стимулювання місцевої громади:

- залучення місцевих жителів – створювати умови для залучення місцевих жителів до розвитку туризму, через освітні програми і участь у розробці туристичних продуктів;

- формування волонтерських ініціатив – розвивати волонтерські програми, які дозволять туристам поєднувати відпочинок з волонтерською діяльністю, що може збільшити привабливість району серед молоді та соціально активних людей.

Запровадження рекомендацій допоможе Новомосковському району скористатися наявними ресурсами, подолати існуючі слабкі сторони та загрози, і максимально використати потенційні можливості для розвитку туризму.

Оцінку туристичного потенціалу Новомосковського району будемо здійснювати за алгоритмом, наведеним на рис. 5.1.

Такий показник, як репутація та відповідальність у виконанні взятих на себе зобов'язань, формує критерій вартості іміджу суб'єктів туристичної індустрії. Це значно впливає на вибір споживачів, які за інших рівних умов надають перевагу певній місцевості або суб'єкту туристичної сфери.

Варто зазначити, що в туристичній сфері ключовим продуктом є послуги, а головними ресурсами, які відображають потенціал, виступають репутація міста (або району) та досвід у наданні туристичних послуг. Це має особливе значення в умовах змінного зовнішнього середовища, коли ринковий попит постійно змінюється, знижується активність туристичних потоків, зростає роль інформаційно-комунікаційних технологій у галузі туризму, а

також зростає важливість репутації та якості наданих послуг окремими суб'єктами галузі.

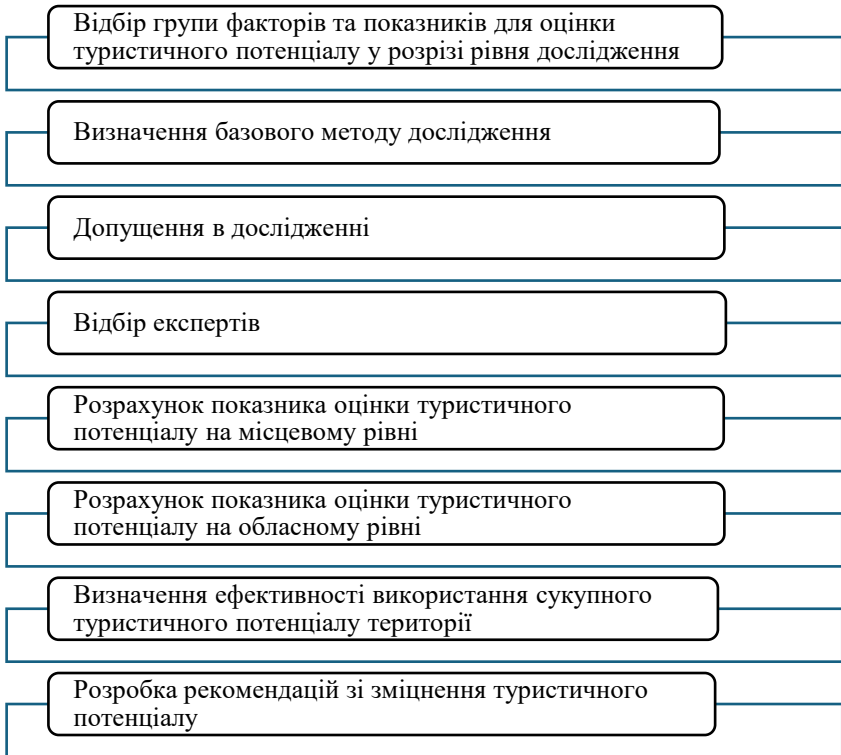

Рис. 5.1. Алгоритм оцінки туристичного потенціалу території
Джерело: [2]

Для оцінювання використання та розвитку туристично-рекреаційного потенціалу міста (або району) буде застосована модель, яка враховує такі фактори та складові (табл. 5.7):

- основний туристичний продукт м. Новомосковськ (адміністративного центру району);
- супутній та додатковий туристичний продукт міста;
- розширений туристичний продукт міста.

Таблиця 5.7

**Аналіз основного туристичного продукту в
Новомосковському районі**

Складова туристичного продукту	Питання для вивчення складової	Оцінка
Туристичні атракції	Які комерційні туристичні атракції є у районі? Яка цільова аудиторія?	4
Культурні та некомерційні атракції	Чи наявні театральні групи або музичні колективи? Чи відвідують район артисти? Чи є аматорські або професійні арт- та анімаційні команди.	2
Історичні місця та пам'ятники	Чи є у районі історичні місця, важливі пам'ятники, музеї. Чи є відомі люди мешканцями району? Чи є у районі архітектурна спадщина?	5
Розваги	Чи є у районі нічні клуби? Який особливий вид розваг у районі? Які розваги для людей з різним стилем життя? Чи є розваги для родин із дітьми?	4
Спорт	Чи є спортивні команди, які грають у молодшій або вищій лізі. Чи має район команди вболівальників?	3
Шопінг	Чи є торговельні центри, спеціалізовані, антикварні та букіністичні крамниці	2
Загальна оцінка		20
Максимальна оцінка		30
Використання потенціалу		66%

Джерело: сформовано автором

Важливо врахувати результати оцінки цих факторів, зокрема:

- потенціал міста (району) на рівні дестинацій;
- потреби відвідувачів регіону;
- репутаційний потенціал місцевості (дестинації);
- рівень довіри до туристичного продукту.

Ці дослідження зазвичай є локальними і відображають потенціал та ресурси певної території, без порівняння отриманих даних з показниками інших регіонів. Місцеві органи влади проводять такі оцінки для обґрунтування стратегій та концепцій розвитку туризму.

Було здійснено оцінку туристично-рекреаційного потенціалу в Новомосковському районі. Для оцінки потенціалу застосовано

числову 5-бальну шкалу, де «1» відповідає мінімальному значенню, а «5» – максимальному.

На рис. 5.2 візуально представимо кількісну оцінку основного туристичного продукту Новомосковського району.

Рис.5.2. Кількісна оцінка основного туристичного продукту в Новомосковському районі

Джерело: побудовано автором

Інфраструктура – це важлива складова туристично-рекреаційного потенціалу, яка включає стан дорожньо-транспортної мережі, комунікацій району, наявність і технічне оснащення туристичних споруд.

Як показано в табл. 5.7, 5.8, і 5.9, найважливішим пріоритетом для залучення туристичного потоку до Новомосковського району є покращення таких аспектів, як «Інституційна структура». До цієї категорії належать транспортні зв'язки, готельна індустрія, мережі туристичних операторів, заклади громадського харчування, туристичні агентства, екскурсійні послуги, а також об'єкти спортивного та ділового призначення.

Таблиця 5.8

**Аналіз супутнього та додаткового туристичного продукту
в Новомосковському районі**

Складова туристичного продукту	Питання для вивчення складової	Оцінка
Сувеніри, тури, екскурсії	Чи наявні продукти, які призначенні для задоволення спеціального інтересу з боку туристів, які приїхали з метою споживання основного туристичного продукту?	2
Ресторани	Чи є заклади ресторанного господарства з різним меню? Чи надається послуга харчування різним сегментам туристів?	4
Засоби розміщення	Чи достатня кількість засобів розміщення для задоволення потреб туристів різних сегментів?	4
Транспорт	Рівень організації транспортного сполучення між автовокзалом або залізничним вокзалом і районним центром та засобами розміщення. Розклад руху громадського транспорту.	4
Інші послуги	Чи є можливість взяти автомобіль в оренду, технічні сервіси автомобілів. Чи існує можливість для туристів відвідування релігійних обрядів? Яка якість роботи органів правопорядку.	3
Загальна оцінка		17
Максимальна оцінка		25
Використання потенціалу		68%

Джерело: сформовано автором

На рис. 5.3 візуально представимо кількісну оцінку супутнього та додаткового туристичного продукту в Новомосковському районі.

На рис. 5.4 візуально представимо кількісну оцінку розширеного туристичного продукту в Новомосковському районі.

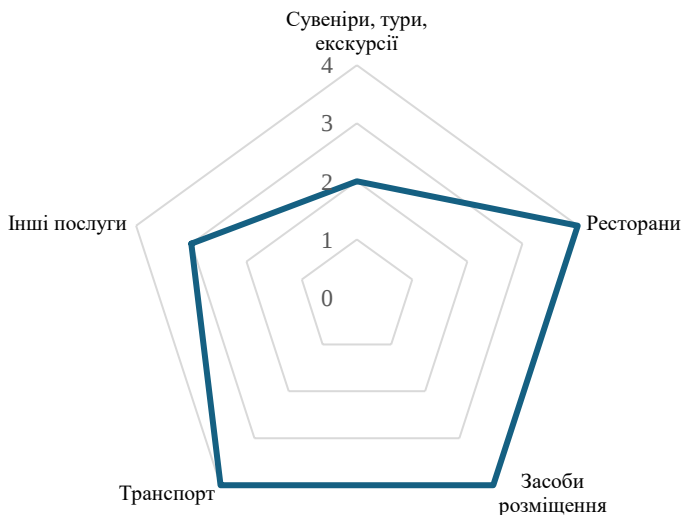

Рис. 5.3. Оцінка супутнього та додаткового туристичного продукту в Новомосковському районі

Джерело: побудовано автором

Таблиця 5.9

Аналіз розширеного туристичного продукту в Новомосковському районі

Складова туристичного продукту	Питання для вивчення складової	Оцінка
Вулиці та тротуари	Оцінка чистоти вулиць та тротуарів, стану і рівня освітлення, дизайну вуличної ілюмінації. Чи є місця відпочинку, лавочки?	4
«Жива» спадщина	Чи присутні у місті релігійні та етнічні групи населення. Чи спілкується населення району іншими мовами (рівень володіння англійською мовою)?	4
Благоустрій вулиць	Оцінка стану і достатності урн, банкоматів, чи є інформаційні кіоски для іноземних туристів	4

Продовження табл. 5.9

Будівлі	Оцінка стану будівель, наявність та рівень ландшафтного дизайну, озеленення, міської скульптури. Чи існує у місті позначки архітектурних споруд історичного значення? Чи є назви вулиць, перекладені іноземною мовою.	4
Магазини	Оцінка стану фасадів крамниць, привабливість їх вітрин. Дотримання крамницями режиму роботи. Оцінка якості та кількості зовнішньої реклами	4
Безпека	Чи є патрулювання вулиць представниками правоохоронних органів.	4
Люди	Рівень дружельності до туристів. Чуйність до проблем туриста	5
Парки та доріжки для прогулянок	Чи наявна інформація для туристів, які мають потребу зайняття спортом на відкритому повітрі? Чи існує прокат човнів, катамаранів, велосипедів, самокатів?	4
Загальні	Наявність місць паркування. Наявність громадських туалетів тощо	4
Загальна оцінка		37
Максимальна оцінка		45
Використання потенціалу		82%

Джерело: сформовано автором

Рис. 5.4. Оцінка розширеного туристичного продукту в Новомосковському районі

Джерело: побудовано автором

Було проведено оцінку інтегрального показника туристично-рекреаційного потенціалу Новомосковського району. Згідно з експертною оцінкою працівників Управління культури, спорту та туризму виконавчого комітету Новомосковської міської ради, були використані такі вагові коефіцієнти: для основного туристичного продукту – 0,65, для супутнього та додаткового туристичного продукту – 0,23, а для розширеного туристичного продукту – 0,12.

Таблиця 5.9

**Інтегральна оцінка туристичного потенціалу
м. Новомосковськ**

Складова потенціалу	Ваговий коефіцієнт	Бальна оцінка	Оцінка з врахуванням вагового коефіцієнта
Основний туристичний продукт	0,65	20	13
Супутній та додатковий туристичний продукт	0,23	17	3,9
Розширений туристичний продукт	0,12	37	4,4
Разом	1,0		21,4

Джерело: розраховано автором

Інтегральна оцінка туристично-рекреаційного потенціалу досліджуваної місцевості, враховуючи значущість та вираженість за 20 факторами, склала 21,4, цей результат свідчить про таке:

По-перше, рівень розвитку туристично-рекреаційного потенціалу міста та району частково задовольняє туристичні потреби.

По-друге, майже всі компоненти туристично-ресурсного потенціалу потребують підвищення якості, оскільки інтегральна оцінка суттєво відстає від максимального значення в 30,7 балів.

З цього випливає, що туристично-рекреаційний потенціал не лише є наявним ресурсом, але й резервом для подальшого

розвитку туризму в регіоні. Більше того, туристичний потенціал різних місцевостей (регіонів) має свою вартісну оцінку, яка може бути підвищена шляхом оптимізації цінності та важливості туристичних і рекреаційних ресурсів регіону.

Незважаючи на те, що методика оцінки туристичного потенціалу досить поширена, вона не є ідеальною. В останні роки були розроблені покращені методи, доповнені інструментами з галузі «соціальної фізики». Цей підхід дозволяє розрахувати як кількісні суб'єктивні показники, так і врахувати фактори «точок тяжіння» туристів, які можуть варіюватися від ціннісного підходу до ціноутворення і значення туристичних ресурсів для туристів до комунікативної активності регіону.

Дослідники та практики позитивно оцінюють, наприклад, методику, що дозволяє проаналізувати збалансоване використання туристичних ресурсів регіону на основі гравітаційного моделювання, яке передбачає прогнозування туристичної активності регіону. Автор роботи [5] переконливо довів, що гравітаційні моделі базуються на припущенні, що обсяги туристичних потоків між територіями прямопропорційні та оберненопропорційні відстані між ними.

$$E_{ij} = k * \frac{M_j m_i}{D_{ij}^2}, \quad (5.1)$$

де M_j – рівень привабливості регіону для туристів (ступінь концентрації туристів на об'єктах, що використовуються для туризму та рекреації);

D – відстань між регіонами, виражена в одиницях геодезичної відстані, а також у тимчасовому чи вартісному еквіваленті;

k – коефіцієнт пропорційності, який залежить від напрямків туризму.

Розглянемо гравітаційну модель для міста Новомосковськ з урахуванням туристів з міста Дніпро:

$M_j = 10000/36 = 277$ осіб/км² (щороку на площу 36 км² приїжджає близько 10000 туристів);

D – відстань між містом Новомосковськ та містом Дніпро становить 32 км;

k – коефіцієнт пропорційності прийmemo рівним 2 (відповідає культурно-пізнавальному та природно-рекреаційному туризму).

Отже, гравітаційний показник $E_{ij} = 2 \cdot 277 / (32 \cdot 32) = 0,54$.

Гравітаційний вплив туристів з м. Дніпро на м. Новомосковськ є досить значним.

Щодо ресурсного забезпечення, то цей показник є постійною характеристикою певного регіону. Однак такі фактори, як рівень привабливості території та її місце у системі пріоритетів для туристів з різних країн та регіонів, також мають значення.

Крім того, однією зі складових туристичної «маси» є кількісно-якісні характеристики номерного фонду об'єктів розміщення в регіоні, що є невід'ємною частиною туристичного продукту. Важливо зазначити, що цей параметр є значущим елементом туристичної пропозиції, яка формується на основі попиту і безпосередньо впливає на нього.

Результати проведених досліджень підтвердили, що елементи системи туристичних пропозицій не приносять значних переваг туристичній території, якщо вони не підтримуються добре розвиненою інфраструктурою та супутніми послугами.

Список використаних джерел до розділу 5

1. Виконання програми соціально-економічного та культурного розвитку міста Новомосковськ. URL: <http://surl.li/syqlws>.

2. Герасименко Т.В., Реученко Б.М., Коростильов Р.І. Вплив туристичного потенціалу на соціально-економічний розвиток м. Новомосковська Дніпропетровської області. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Випуск 4. С.44-48. URL: <http://surl.li/arflzl>.

3. Звіт про стратегічну екологічну оцінку програми соціально-

економічного та культурного розвитку Новомосковського району на 2022 рік. URL: <http://surl.li/yksixe>.

4. Історико-архітектурний опорний план міста Новомосковськ Дніпропетровської області. URL: <http://surl.li/tjjpb>.

5. Мазаракі А.А. Туристичні дестинації (теорія, управління, брендинг) : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 388 с.

6. Місто на Самарі. URL: Історична довідка <https://novomoskovsk-rada.dp.gov.ua/pro-misto/istorichna-dovidka>.

7. Новомосковська міська рада. Офіційний сайт. URL: <https://novomoskovsk-rada.dp.gov.ua/>.

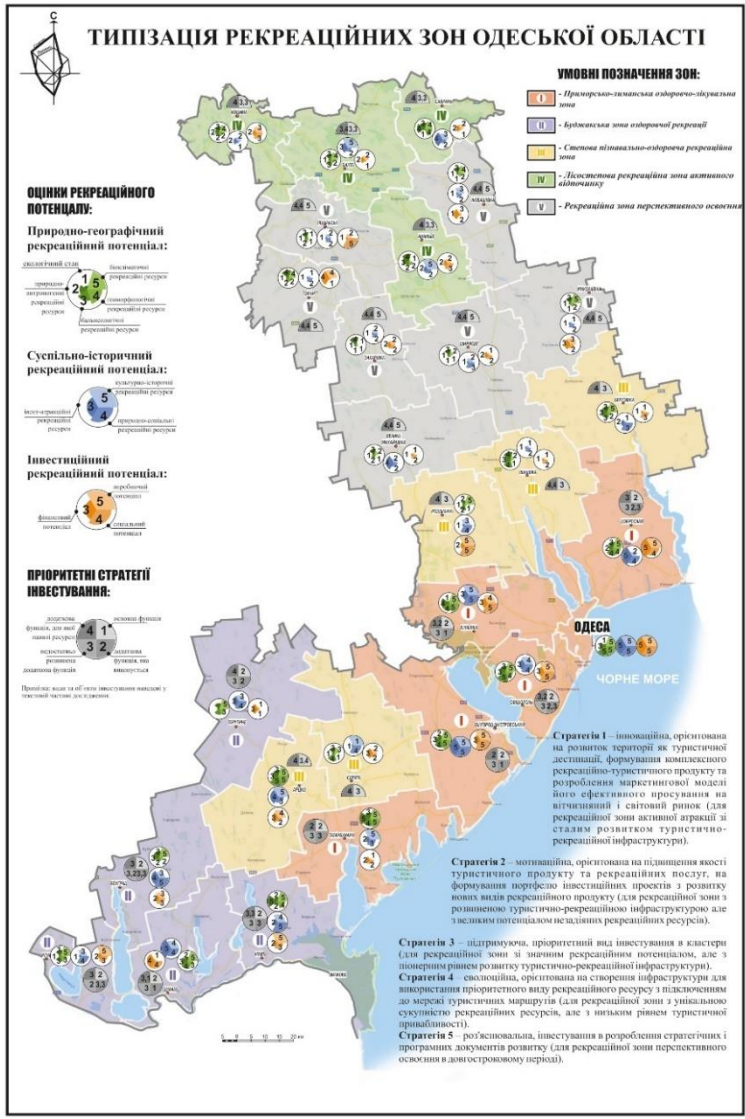
8. Новомосковська районна рада. Офіційний сайт. URL: <https://nm-rd.dp.gov.ua/rada/detsentralizatsiya/obyednani-gromadi-rajonu>.

9. Новомосковський історико-краєзнавчий музей імені Петра Калнишевського. URL: <http://surl.li/ulskx>.

10. Стратегія розвитку м. Новомосковська 2022-2028 рр. URL: <https://novomoskovsk-rada.dp.gov.ua/pro-misto/programa-rozvitku/strategiya-rozvitku-m-novomoskovska-2022-2028>.

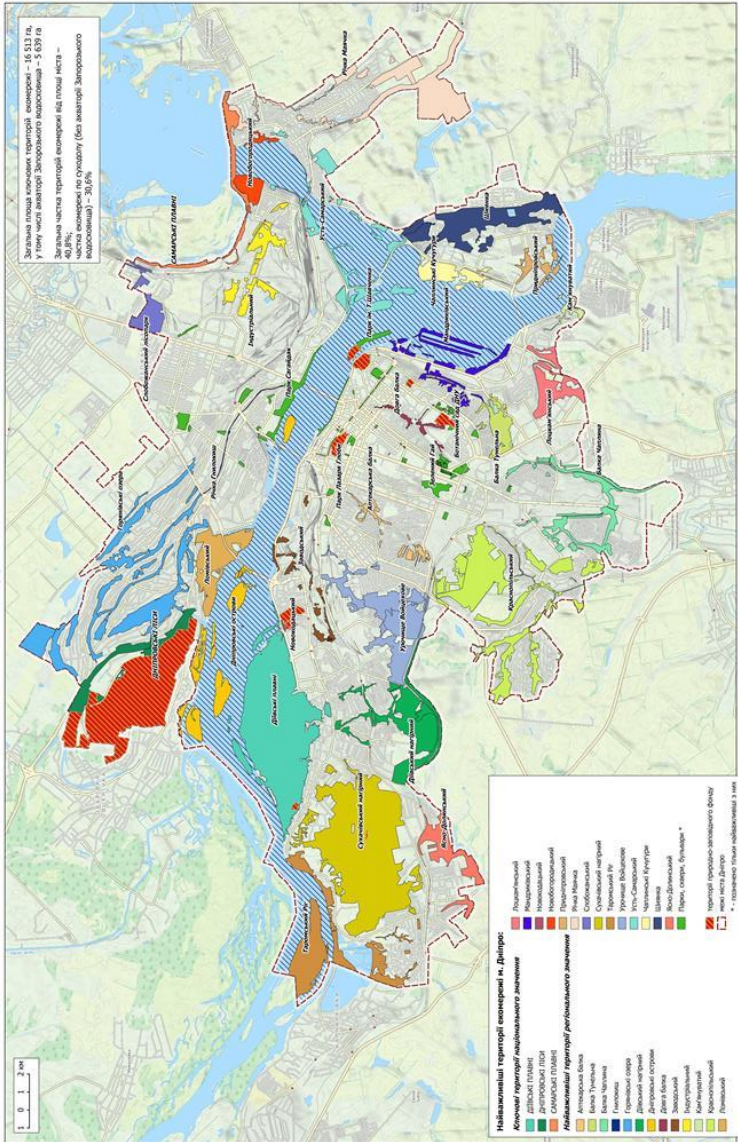
11. Стратегія розвитку Новомосковського району у 2021-2023 рр. URL: <https://nm-rd.dp.gov.ua/strategiya-rozvitku>.

12. Управління культури, спорту та туризму виконавчого комітету. Новомосковської міської ради. URL: <http://surl.li/hpwms>

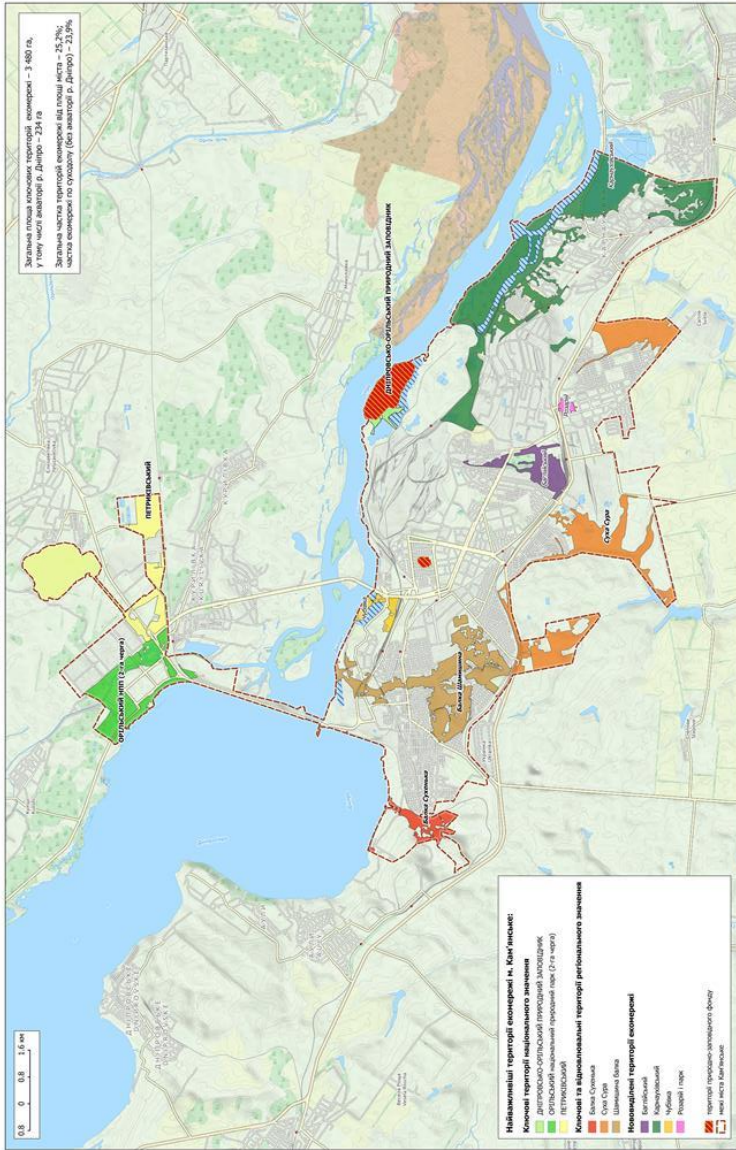
Джерело: [22]

Ключові території регіональної екомережі Дніпропетровської області.
МІСТО ДНІПРО

Джерело: [9]

Ключові території регіональної екомережі Дніпропетровської області.
МІСТО КАМ'ЯНСЬКЕ

Джерело: [9]

Таблиця А

Скорована матриця SWOT-аналізу

	Ai	Можливості (O)						Загрози (T)									
		O1	O2	O3	O4	O5	O6	Разом	T1	T2	T3	T4	T5	T6	Разом		
Вірогідність провалу (Pi)		1	1	0,9	0,8	0,5	0,8		0,7	0,8	0,9	0,8	0,5	1			
Коефіцієнт впливу (Ki)		0,7	0,9	0,9	0,7	0,7	0,9		0,5	0,5	0,7	0,7	0,8	0,9			
Сильні сторони (S)																	
S1	3	8,4	13,5	4,86	8,4	3,15	6,48	44,8	0	1,2	7,56	6,72	6	0	21,5		
S2	5	3,5	13,5	4,05	8,4	8,75	3,6	41,8	0	4	15,75	5,6	8	0	33,4		
S3	4	5,6	14,4	3,24	4,48	7	2,88	37,6	0	3,2	12,6	4,48	8	0	28,3		
S4	4	5,6	10,8	3,24	4,48	7	2,88	34,0	0	6,4	12,6	6,72	8	0	33,7		
S5	5	10,5	22,5	12,15	8,4	8,75	10,8	73,1	0	6	15,75	2,8	10	0	34,6		
S6	4	2,8	14,4	12,96	8,96	7	11,52	57,6	0	3,2	7,56	4,48	6,4	0	21,6		
Разом		36,4	89,1	40,5	43,12	41,65	38,16		0	24	71,82	30,8	46,4	0			
Слабкі сторони (W)																	
W1	-3	-6,3	-10,8	-4,86	-6,72	-5,25	0	-36,9	-1,05	-3,6	-7,56	-5,04	-3,6	-10,8	-31,7		
W2	-2	-2,8	-7,2	-4,86	-4,48	-3,5	-7,2	-32,0	0	-4	-6,3	-5,6	-4	-7,2	-27,1		
W3	-5	-7	-18	-12,15	-11,2	-8,75	-10,8	-72,9	-3,5	-4	-6,3	-5,6	-4	-9	-32,4		
W4	-4	-14	-18	-12,96	-8,96	-4,2	-14,4	-76,5	0	-4,8	-7,56	-6,72	-4,8	0	-23,9		
W5	-3	-4,2	-13,5	-7,29	-6,72	-5,25	-10,8	-50,8	0	-4,8	-9,45	-6,72	-6	0	-27,0		
W6	-3	-2,1	-10,8	-7,29	-8,4	-5,25	-6,48	-43,3	0	-4,8	-5,67	-3,36	-4,8	0	-18,6		
Разом		-36,4	-78,3	-49,41	-46,48	-32,2	-49,68		-4,55	-26	-42,84	-33,04	-27,2	-27			

Наукове видання

Марія Валеріївна Белобородова,
Людмила Сергіївна Безугла,
Анна Володимирівна Бессонова,
Людмила Анатоліївна Бондаренко,
Тетяна Володимирівна Герасименко

**ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Монографія

Українською мовою

За загальною редакцією
к.е.н. М.В. Белобородової,
д.е.н., проф. Л.С. Безуглої

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
(протокол № 11 від 20 вересня 2024 року)

Дизайн обкладинки – Л.А. Бондаренко
Макетування – М.В. Белобородова

Підписано до друку 17.10.2024. Формат 60х84¹/₁₆.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Таймс.
Обл.-вид. арк. 11,63. Ум. друк. арк. 10,8. Наклад 100 пр. Зам № 509.

Видавництво «Журфонд»
49001, Дніпро, вул. Старокозацька, 8.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
ДК №684 від 21.11.2001 р.

Віддруковано:
Приватне підприємство «Інтеграл»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія АОО № 767897 від 17.11.2003 р.
49000, м. Дніпро, вул. Воскресенська, 41, оф. 122